

מדרש הנעלם

פרשת בראשית מאמר בריאת העולם

תנן, בעשרה מאמרות נברא העולם. רבי חייא ורבי נתן אומרים, במאמר אחד נברא, ואיזהו. דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. ורבי אבא אמר, דכתיב כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, אמירה אחת בלבד:

ר' אלעזר אמר, לא זה ולא זה, אלא באות אחת נברא העולם, בלא אמירה. דתניא, רבי אלעזר אמר, אות אחת מטל הקב"ה משמו, ובאותו האות נברא. והיינו דא"ר אלעזר מאי דכתיב מי כמכה באלים ה', שיוכל לברא את העולם:

אלא משמע בה"א נברא העולם, באות אחת ממש, ובמאי נוקים כי הוא אמר ויהי וגו'. בדבר ה' שמים נעשו. אלא א"ר אלעזר, לאחזאה לעלמא דהא אתברי הוה, ולא הוה מתגליא, ואצטריך כל חד וחד לאתגלאה, לאפקא כל חד וחד עובדוי וחילוי דאיתחזי ליה:

א"ר אלעזר, כל העולם כלו, וכל תולדותיהם, ברגע אחד נבראו, בשעה אחת נבראו, וביום אחד נבראו, דכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלקים באותו היום ממש, באותה שעה ממש, ואותו רגע ממש:

ותניא, א"ר אבא א"ר יוחנן, קודם שברא הקב"ה את העולם, היה הוא ושמו אחד, והיה בדעתו לברוא את העולם, וברא קודם אלף עולמות, שנאמר האלף לך שלמה. ואחר כך ברא עולמות אחרים, להודיע שהכל נגדו כאין:

והיינו דא"ר חייא, למה אלף ראשונה באותיות. מפני שבתחלה ברא אלף עולמות, שקדמו לשאר עולמות, ואחריו בי"ת, שהוא בנין שמים וארץ רב הונא אמר, בתחלה כסא הכבוד. שכתוב בו, אלף אלפין ישמשונה, ואחרין שאר המלאכים, והארץ, שהם בית העולם. ואחריו גימ"ל, ג"ע, שהוא גמול הצדיקים. ואחריו דל"ת, שהוא האדם שנרכב בד' רוחות:

א"ר יצחק א"ר זריקא, קלטיפין דירוקין, הוה מסחר על תהומא, ותהומא הוה סליק ונחית, ואת אחד הוה פשיט בתלת זיווייתה על תהומא, ותהומא שכיך. הה"ד ורוח אלקים מרחפת:

אר"א לאו מהכא משמע, אלא מהכא, דכתיב ראוך מים אלקים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות:

והיינו דתנן, אלף עלמין הוו עד דלא אתברי עלמא, וזיו יקריה הוה מתפשט וברא עלמין, וסתיר לון, עד דסליק ברעותא קמיה למברי האי עלמא, והוה שעתא אתפשטו תרין אתוון משמיה, וקיים לון, ותרין אחרן אתגליפו לעילא ותתא, חד גו חד. גליף חד, ואתחזר תלת. וגליף חד אחרא, ואתחזר תרין. עד דסלקו עשרה. אתפליגו אינון עשרה, ואתחזרו לתלתין ותרין. ואינון תלתין ותרין שבילי דחכמתא. אלין אתפליגו בגילופייהו לעשרה, ואתחזרו למ"ב. מכאן ולהלאה, מאן דישגח ישגח בביעתותא דלבא, יסתים, ולית דפתחין ליה. ועל האי כתיב אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים. וכתיב לא תעשה לך פסל וכל תמונה.

פרשת בראשית מאמר התהום

א"ר אלעזר, התהום היה נשקע בארבע אבנים, והוטבעו למטה על אבן אחת, שהוא העמוד, ועל זה העולם עומד. הה"ד, על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה. א"ר זירא, זו היא אבן שממנה הושתת העולם, ועליה העולם עומד, והוא קדש הקדשים, והיא טיבורו של עולם, וממנה יצאו אבנים המשוקעות בתהום, ומהם יוצאים מים:

א"ר אחא בא יעקב, בשלשה אותיות נשקע התהום, ונחלק בשלשה חלקים, והם עמודי הארץ. ואחד לשלש מאות שנה, מתרופפים ממקומם, שנאמר המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון.

פרשת בראשית מאמר חצבה עמודיה שבעה

תאני ר' שמעון, על שבעה עמודים הארץ עומדת, שנאמר חצבה עמודיה שבעה, והם תלויים על המים, וכנגדם אמר דהמע"ה שבעה קולות, דכתיב קול ה' על המים:

הכל תלוי על שבעה:

עמודי שמים הם ז', והרקיעים ז'. והכוכבים שבעה מעלות. ז' גוים למעלה. שבעה גוים למטה. שבעה ארצות. שבעה ימים. שבעה נהרות. ימי בראשית שבעה. והשביעי שבת לה', יום שכולו שבת:

תנן התם, ר' יהודה בר אלעאי אומר, שבעה גלוסמוי פריסן, אתגליפו בתלתין ותרין אלפין פליגאן, והוה פריס בהו חד שיעורא דעלמא, עד דמתח ליה לארבע זיווין, ואסמך על סמכיה. הה"ד אנכי ה' כו' נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מי אתי.

פרשת בראשית מאמר יעמדו יחדיו

א"ר שמעון, מאי דכתיב קורא אני אליהם יעמדו יחדו. אלא א"ר שמעון, כשעלה במחשבתו לברוא העולמות, באותה שעה נבראו עליונים ותחתונים, וכל מה שבהם. שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו, אל תקרי אליהם, אלא אלקים, מלמד שבה"א בראם. והיינו דכתיב מי כמכה באלים ה'. כמו אסקופא דמלייא מכל צרכי ביתא. וכדין ידעין דתמן כלא, מה דאצטריך לון:

א"ר יהודה, בג' דברים ברא הקב"ה את עולמו, בספר וספור וספור, כנגדם בחכמה בתבונה ובדעת. בחכמה, דכתיב ה' בחכמה וגו', בדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו. רבי נחוניא אמר, בחכמה בלבד נבראו כל העולמות כלם. הה"ד בראשית ברא אלקים, וראשית היא החכמה. ואתיא כמאן דאמר בר"א בראם, ושלשתן נכללים בו.

פרשת בראשית מאמר ג"ע ועץ החיים ועצה"ד

מתניתין, פתחי אתפתחו. תקעי הוּו נטירין, דעייל לא נפיק, ודנפיק לא עייל, קמי פתחא הוּו שגראן, סלקין בגויה רברבין תקיפין, סמך חד קאים בגויה, ההוא סמך הוּו נעיץ, ותלת גוונין הוּו ביה. גוון חשוך, גוון חוורא, גוון ירוקא, ביה סלקין ביה נחתין, כלא תאיבין למיעל בגויה, ולית רשותא לכולא:

הוא קדמא לברייתא דעלמא. עליה קאים חד שלטן, דאגניז באלף עלמין. מניה אתבקעו כל גילופי עלמא. זכאה הוא דישרי בגויה:

בתריה אשתכחו תרין אחין אחידאן דא בדא. חדא קביל אושפיזין, והוא חיזו דחיין, מאן דאכיל בפתוריה, קאים תדירא. וחד הוא קביל אושפיזין ולא קביל, הוא חיזו דחיין, חיזו דמותא, מאן דאכיל בפתוריה נפיל ומית, לית ליה שיזבא, לית דאחיד בידיה. בתריה אשתכחו רחמיין, תאיבין למחמי, תאיבין למקרב לון, כלא משבחן לון:

חד עויר הוּו אזיל קריב לגבון, לאבעא חולקהון. קריב לההוא חיזו דחיין וחיזו דמותא, אתקיף תיה, אחיד בגופיה, חברא דיליה הוּו קרי, ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה. לא אצית, ולא ארכין אודניה, עד דנפיל ומית:

בתר אלין, נפק חד מתקא, ואתפליג לארבע. ומכל חד חכמתא נפיק, מההוא רבא ויקירא שבעאן. וכל אינון רחמיין ותאיבין למחמי, ואינון תרין אחידן דאחידן דא בדא:

בתרוהי תרין רביין עולמין ינוקין, ושיננא דסייפא דמלהטא אשא בידהון. נטרין אורחין ושבילין, דלא ייעול חד, ולא יפוק חד, בר ההוא אכיל ולא שתי, שנאמר וישכן מקדם, דאתבריא קמי עלמא. דין מכאן ולהלאה, אשתכללו כל סטרוי דעלמא:

שוריא אחרא, סטרוי דשמאלא. סטר דנפלין שרידין. אתר דנורא הוּו דליק יממין ולילין, למרמא קמה לרמי רוחא, דאזלין לשמאלא. ביה אתטרודון, עד עדן עדנין. אלין אינון ימינא ושמאלא, לקדימו לברייתא דעלמא. ולבתר זויתתון דארעא.

פרשת בראשית מאמר בחב"ד נברא העולם

פיסקא. א"ר יהודה, אמר רב, כתיב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו. בשלשה דברים הללו נברא העולם, ועל שנים מהן הוא עומד, על התבונה ועל הדעת. והא תנינן תלת. א"ר יצחק, החכמה נטלה הקב"ה למעלה, והוא שמו, להודיע לעבדיו הצדיקים, והשנים עמדו בעולם, והם קיומו:

א"ר אבא, כלהו תלתא, אתרמיזו בחיזו זעירא. ואינון תלת תנועות פומא:

עליון, אמצעי, והתחתון, בנהוגי דפומא אתנהיג בהו. א"ר אבא, והם חכמה ותבונה ודעת. מאי משמע דהאי תרין אתנהיג בהו עלמא, והם תבונה ודעת, דתנינן, אלין מנהגי עלמא השמים שנבראו בתבונה. והתהום בדעת. והחכמה הוא שמו של מקום, והוא נקרא חכמה. ותנינן, הוא והחכמה הכל דבר אחד:

דא"ר יהושע, מאי דכתיב אני ה' הוא שמי. מלמד שהוא ושמך אחד הוא. א"ר אבהו, הכל נתן, אבל שמו הגדול לא נתן, ולא אוזיף לאחרן, דכתיב אני ה', לבדי, מלמד דשם זה לא נתן לשום נברא:

וא"ר אבהו, בא וראה כמה חשש הקב"ה על כבוד שמו יתברך, תדע לך בזמן שביה"מ היה קיים, כל המקריב קרבן, וזבחו לשם זה הנקרא אלקים, חייב מיתה, שנאמר זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו. מלמד שצריך להזכיר שמו המיוחד בלבד:

וע"כ כדי שלא יטעה אדם, צוה בקרבנות ואמר, אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. וכי תזבחו זבח תודה לה'. וכי תזבחו זבח שלמים לה'. ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. הכל לה'. ולא נאמר לאלקים:

מ"ט. א"ר אבהו, שם זה הוא משותף, שהמלאכים נקראו אלקים, בני אדם נקראו אלקים, הדיינים נקראו אלקים, ואין אנו יודעים למי מהם זובח, לכך צריך להזכיר השם המיוחד לבדו:

א"ר חייא, ת"ח, מאן דמקלל את השם, דכתיב איש איש כי יקלל אלקיו ונשא חטאו, דהא אם קלל שם זהסתם, אינו חייב מיתה, ואין מנדין אותו, דיכול לטעון לחד מן דיינא, או לגדול הדור קאמר:

א"ר אבהו, מיתה אין מחייבין אותו, אבל נידוי מחייבין אותו, משום לאו דאורייתא, דכתיב אלקים לא תקלל סתם. אבל אם קלל שם המיוחד, חייב מיתה, דכתיב ונוקב שם ה' מות יומת, מלמד שאינו חייב עד שיזכיר שמו המיוחד:

ההוא גברא דאקדיש בריה, ואמר, האי ברא דאתייליד, יהא מקודש לאלקים, שמע ר' חייא ושמתייה. א"ל, ומה על דאקדישת ברי לקב"ה, להוי ההוא גברא בשמתא. א"ל לאו על כך עבדיית, אלא על דאקדישתיה לשם הנקרא אלקים, והתורה אמרה זובח לאלקים יחרם. אמר והיאך הוה לי למימר. אמר ליה, האי ברא דאתייליד ליהוי מקודש לה', ולא לשם אחר. ומנ"ל. מחנה, דכתיב ונתתיו לה', ולא אמרה לאלקים:

א"ר שלום, והא אוקימנא דבשם אלקים נברא העולם, א"ה יכיל למטען האי גברא כהאי גוונא, דמלאכים הוו, או גדלוי הדור הוו, או דייני הוו. א"ר אבהו, הא עלמא אתברי עד דלא ייתון בני נשא, ועד דלא ייתון דייני דרא, ורברבי דרא, ולא אית למשגא:

כמא דא"ר אלעזר חביבא יקירא, דכתיב מי כמכה באלים ה', שיוכל לברוא את העולם, משמע דאלים אינו יכול לברוא העולם, עד שנטל הקב"ה אות אחת משמו, והיא אות ה"א, ובו נברא העולם. ונעשה מן אלים אלקים, ונבנה שמו אלקים. ועל האי תנן, בה"א בראם:

א"ר יוסי, הא חזינן דלית כתרא ומלכותא אלא בשמיה קדישא. דלא אוזפיה לאחרא, והוא השם יו"ד ה"א וא"ו ה"א. דא"ר יוסי, בו נכללים עליונים ותחתונים שמים וארץ, וכל צבאם, כסא הכבוד, וחיות הקדש, וכלם לנגדו כאין וכלא חשיבין, והוא היה, והוא הוה, והוא יהיה. בריך הוא, בריך שמיה. לעלם ולעלמי עלמין אמן.

פרשת בראשית מאמר למה נבראו השמים בתבונה והארץ בחכמה

א"ר יהודה, יתברך ויתעלה שמו של מלך מה"מ הקב"ה, שהוא ראשון, והוא אחרון, ומבלעדיו אין אלקים. וברא את העולם בסוד שלשה עניינים גדולים וטובים, והם דעת חכמה ובינה, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו:

ולמה ברא הקב"ה הארץ, שהוא עולם השפל, בסוד החכמה. והשמים, שהוא עולם גדול ממנו, בתבונה, שהוא דבר קטן מן החכמה. וכבר שנינו, אימתי נקרא אדם חכם בחכמה, כששואלים אותו בכל דבר, ועונה ומשיב כענין, וידו בכל, אז נקרא חכם בחכמה, שהוא גדול על התבונה ועל הדעת, ע"כ היה לו יתברך לעשות השמים בחכמה, והארץ שהיא שפלה מהם בתבונה:

תדע כי החכמה גדולה מכולם, ועל כן נקרא אדם חכם, מפני שהוא חכם בכל החכמות. והתבונה קטנה מן החכמה, וע"כ נקרא אדם מבין, כלומר, מבין דבר מתוך דבר, הוא מעצמו ומלבו, מבין דבר מתוך דבר אחר. כלומר, בראותו יסוד, בונה בנין עליו. וכן הוא המבין, בראותו דבר אחד או קצתו, משלים הענין עליו:

והקב"ה יתברך שמו, ברא השמים בסוד התבונה, שהוא ענין תבונה מתוך היסוד. ובראשית כל הנבראים, בראצורת המלאכים הקדושים, שהם תחלת כל הנבראים הנאצלים מזיו אור הדרו:

ועשרה שמות נקראו בסודם, ובתוך שמותם נקראו אלקים. וע"כ בא להורות בראשית ברא אלקים, כלומר ברא יתברך שמו צורת המלאכים הנקראים אלקים, והם היסוד מכל הנבראים האחרים, ומתוך זה היסוד, נבראו השמים דבר מתוך דבר, שהם מסוד אור צורת המלאכים. כלומר הם בנין מתוך היסוד, וע"כ כונן שמים בתבונה:

אבל הארץ נהיה מתוך יסוד אחר, אלא שהיא תלויה על המים. והקב"ה יבד לה לסוד עשוי בחכמה, ועל כן נאמר ה' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, דבר מתוך דבר:

וא"ר אבהו, בא וראה כמה חשש הקב"ה על כבוד שמו הגדול שהוא ידוד, כי זהו שמו ממש. אבל שם אלקים, משותף הו אצל יתר הנבראים. המלאכים נקראים אלקים, בני אדם נקראו אלקים. הדיינים נקראו אלקים:

וע"כ חשש המקום על כבוד שמו. תדע לך, כל המקריב קרבנו וזבחו לשם זה הנקרא אלקים, חייב מיתה. שנאמר, זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו. בשביל שהוא שם משותף, ואין אנו יודעים אם הוא זובח למלאכים, או לבני אדם, או להקב"ה. ועל כן אמרה התורה, זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו, כלומר, שצריך שיזכיר שם ידוד לבדו. ולפיכך נאמר בקרבנות, וכי תזבחו זבח תודה לה', וכן בשלמים, וכן בעולה, ולא נאמר לאלקים אלא לה' ממש:

ושמים, נבראו מאותו האור הנשפע באלקים, עשה אותם דבר מתוך דבר, ובג' דברים הללו נעשה המשכן, שנאמר ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת. ושלשתן הם במתנת עליון, לכל אשר יחפוץ יתנם, שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה:

בראשית ברא אלקים. רבי אבא פתח ואמר, ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. בחמשה עניינים נאמר הברית, הא' הוא ברית מילה, שנאמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם. הב' ברית הקשת, שנאמר והיתה לאות ברית. הג' ברית המלח, שנאמר ברית מלח עולם. הד' ברית היסורין, שנאמר אלה דברי הברית. הה' ברית הכהונה, שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם:

וקודם שנתנו לה' בריתות, לא היתה הברית אלא באש. שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש וגו'. וכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. והאש היתה ברית בתחלה. וזהו בראשית, הוצא משם אש. ונשאר ברית. כלומר ברי"ת א"ש:

ר' יוחנן אמר, ברית כרותה כרת הקב"ה עם העולם, ועל מנת שיעמוד אברהם, ויתקיים העולם בזכותו. שנאמר, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, באברהם, ואותה שעה שכרת עמו הברית באש, עמד העולם בקיומו, וזהו בראשית, ברית אש, ברא אלקים את השמים ואת הארץ כדי שיעמוד אותו הברית אש:

והחכמה אומרת, למה הביא הקב"ה מבול מים לעולם, בתחלת דינו, ולא דבר אחר. אלא ראה הקב"ה שהעולם נברא בברית אש, ווראה שאם ידין העולם בדין אחר, אפשר שיוכלו הרשעים לעמוד בעולם, מפני אותו ברית אש, כאשר נברא העולם. אלא מה עשה, דן את העולם במים, בדבר הראוי לכבות את האש, כדי להעביר את הרשעים מן העולם, שנמשלו לאש, שנאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ר"ל, מהאש יצאו בתחלת העולם כשנברא:

לכן בתחלה אמר אמהה את האדם אשר בראתי במים, שנאמר והרשעים כים נגרש, לאחר כן נאמר, מהאש יצאו והאש תאכלם, אמר הקב"ה ע"כ היו נמוקים במים, מכאן ואילך מהאש יצאו והאש תאכלם:

וכשחטאו אחר כן, דן אותם באש, שנאמר וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש, ואימתי נתבסם העולם, כשעמדו על הר סיני, ונתמלא כלו אש, שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים. ר' יצחק אמר, והתורה נהיתה ברית בין השם והעולם, שנמשלה באש, שנאמר הלא כה דברי כאש, וזהו ברית אש בראשית.

פרשת בראשית מאמר בחכמה יבנה בית

ר' יוחנן פתח, בחכמה יבנה בית, שלשה דברים צריך אדם לעשות בדרכי העולם, ואלו הן, לבנות בית מושבו, וליטע כרם להתפרנס בו, ואח"כ לקחת לו אשה, ולהוליד בנים, לפרנסם בהם. ולא כדרך השוטים, הלוקחים אשה בתחלה, ואחר כך נוטעים כרם, ואח"כ בונים בית:

כי הא דא"ר סימון, כל הלוקח לו אשה, ואין לו בתחלה במה שיוכל לפרנסה, הרי זה חפשי מן המצות, כמתים הנקראים חפשים, שנאמר במתים חפשי. ולמה נקרא חפשי. לפי שהוא חפשי מן המצות, מפני שלא יוכל להשתדל בעבודת בוראו, אלא בעבודת אשתו:

ר' יהודה אומר, כאלו לוקח ע"ז לעצמו. דא"ר יהודה, בתחלה היו החכמים והחסידים לוקחים אשה, ולא היה להם די פרנסתם, וממיתים עצמם ברעב ובצמא, ומניחים כל חיי העה"ז, ועוסקים בתורה ובמצות ובעבודת בוראם. אבל בזמן הזה שהעולם טרוד אחר הפרנסה, צריך לכונן בית בתחלה, ולזמן מזונותיו, ואח"כ לקחת אשה, ויכול לעבוד בוראו, ולעסוק בתורה. כי הא דאמרו רז"ל, אם אין קמח אין תורה:

וא"ר יהודה, מאחר שהאדם נושא אשה, אז נקרא עבד ה', מפני שלבו פנוי מלהסתכל בעבירה ובנשים, ומלתור אחר לבבו ועיניו, כד"א ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'. לפיכך צריך אדם להשתדל לכונן בית בראש, ולעשות ישוב בבית:

וממי אתה למד. מהקב"ה. קודם בנה בית וכוננו, וזימן כל הפרנסה והמזונות, קודם שיבא אדם לעולם. האיך. ברא את העולם בראש, שהוא הבית. וזימן כל הפרנסה האיך. ברא את הבהמות, ואת החיות, ואת העופות והדגים הצמחים והאילנות, שהם זימון כל הפרנסה. לאחר שהכין הכין והפרנסה, הביא את האדם, וברא אותו ואת אשתו והולידו בנים ועשו ישוב בבית. ועל כן נאמר בראשית, בית ראש. כאשר תבין באותיות, תמצא בי"ת ראש. וכן התחילה התורה בראשית, כלומר בית ראשית, והכל ענין אחד:

ועכ"ז צריך האדם להשתדל בדרך ארץ, ולעשות עתים לתורה, ולהיות עמלו בשני הדרכים האלו, מפני שיגיעת שניהם משכחת עון. ושמו יאמר אדם הריני בן אבות העולם, ממשפחה גדולה, איני ראוי לעשות מלאכה ולא להתבזות. אמור לו, שוטה, כבר קדמך יוצרך, שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, והוא עשה מלאכה קודם שבאת לעולם. ומנ"ל. שנאמר מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות. קרא אותה מלאכה. וכן וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה:

וכי הא דאמר ר' יוחנן, בא וראה, למה ברא הקב"ה את האדם אחרון לכל הנבראים. אלא ללמדך, שעשה בכל יום ויום מלאכתו, וברא העולם וכל צבאם, וביום הששי שהוא אחרון למלאכתו, ברא בו את האדם. א"ל לאדם, עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה, מכאן ואילך אתה תשתדל בה, וזהו בראשית ברא אלקים, קודם שיבא אדם לעולם:

וא"ר יוחנן, למה נברא אדם בצלם אלקים. שנאמר ויברא אלקים את האדם בצלמו. משל למלך שהיה מושל ע להמדינה, והיה בונה בירניות ותיקונין לעיר, וכל בני העיר משתעבדין תחתיו. יום א' קרא לכל בני העיר, ומינה עליהם שר אחד שלו, אמר, עד כאן הייתי טורח בכל צרכי העיר, ולעשות מגדלים ובירניות, מכאן ואילך הרי זה כמוני:

כענין זה נאמר באדם, ויברא אלקים את האדם בצלמו, וא"ל ראה בניתי כל העיר וכל אשר בה, וכאשר הייתי מושל עליה ובונה אותה ככל חפצי, כך אתה תבנה ותעשה מלאכת העולם. מכאן ואילך יהיה הכל מסור בידך, וכולם יהיו משועבדים תחתך, ויראים ממך, כאשר היו יראים ממני, שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. ועל כן בצלם אלקים עשה אותו. ויברא אלקים את האדם בצלמו, לעשות כל צרכי העולם ותיקוניו, כאשר הוא עשה בתחלה.

פרשת בראשית מאמר ה' קנני ראשית דרכו

בראשית, כתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאש, הפסוק הזה חוזר על כל התורה, שהיא היתה ראשית דרכי אל, שהתורה נבראת אלפים שנה קודם שנברא העולם:

דא"ר אלעזר, שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם. ואלו הם:

התורה. וג"ע. וגהינם. וכסא הכבוד. ובית המקדש. ושמו של משיח. והתשובה. ובתורה ברא את העולם, שנאמר ה' קנני וגו'. וזהו בראשית ברא אלקים, ר"ל עם ראשית, שהיא התורה, ברא אלקים את השמים ואת הארץ. א"ר יהודה בא וראה כמה הפרש יש בין התורה והעולם, שהעולם נברא בששת ימים, והתורה בארבעים יום וארבעים לילה.

פרשת בראשית מאמר התורה שנברא במ' יום

רבי יוחנן הו' אזסיל מקסרי ללוד, והיה מטייל עמיה ר' חייא בר אבא, כד מטו חד בי חקל, א"ר יוחנן, האי הו' דידי, וזבינתיה, כדי למזכי באורייתא. בכה ר' חייא בר אבא, א"ל ולמה את בכי. א"ל, דלא שבקת לסיבותיך כלום:

א"ל חייא בני, קלה הוא בעינך מה דעבדית, דשבקית דבר שנברא בששה ימים, בעבור דבר שנברא בארבעים יום, שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וקניתי דברים גדולים וטובים שאינם בעולם, והם עצה ותושיה וחכמה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה:

ר' יוחנן כד הוה לעי באורייתא, הו' אנפוי זהירין כזוהרא דשמשא, יומא חד פגע ביה ר' יוסי, אמר ליה חמא אנפך זהירין כזוהרא דשמשא, א"ל לאו הוא אלא שמעתא דנהרא לי. קרא עליה ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

ר' יצחק אמר, התורה נקראת תושיה בתחלה. ואח"כ גבורה, שנאמר לי עצה ותושיה וגו', תדע לך כי בתחלה נקראת תושיה, שמתשת כחו של אדם, מפני שיש לו להלחם עם יצה"ר, ולכתת כל גופו בבית המדרש, עד שירגיל אותו בתורה. כיון שהוא רגיל לעסוק בתורה, אז יש לו שמחה וגבורה, שנאמר אני בינה לי גבורה, ר"ל כשאדם רגיל בתורה ובחכמה, אז יש לו תפארת, ואיזו היא גבורה, להלחם מלחמות ה', שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה', שם תהא המלחמה והגבורה:

ובתורה ברא הקב"ה את העולם, שנאמר ואהיה אצלו אמון, אל תקרי אמון, אלא אומן. וזהו בראשית ברא אלקים, עם ראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, וזו היא התורה:

ר' יהודה אומר, לא נברא אלא בשביל היראה, שנקראת ראשית, שנאמר יראת ה' ראשית דעת. מנ"ל שהעולם נברא ע"פ היראה, שנאמר והאלקים עשה שייראו מלפניו. עשה את העולם, כדי השיאו מלפניו, וע"פ היראה שהיא ראשית, ברא אלקים את השמים ואת הארץ.

פרשת בראשית מאמר שלש משמרות הוי הלילה

בראשית, רבי אלעזר פתח, שיר המעלות אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני. שירים תאבים ברא הקב"ה בבריאת שמים וארץ, כדי להללו ולשבחו, שהוא יוצר הכל. השמים אומרים שירה לפניו, שנאמר השמים מספרים כבוד אל, והארץ אומרת שירה, שנאמר שירו לה' כל הארץ:

ועוד שכל העולם תאבים ושמחים לפאר ליוצרם, בחזותם נפלאותיו בשמים ובארץ, וזהו בראשית. עיין באותיות ותראה, שי"ר תא"ב. כלומר, תא"ב לאמר שי"ר, על נפלאותיו בשמים ובארץ, איזה הו' אותם המעלות שהיה דוד המלך ע"ה אומר. אלו הם אותם השירים של אותם המעלות, שהם השמים, שנאמר הבונה בשמים מעלותיו. ודוד תאב להם, והיה אומרם, וזהו שיר תאב:

ואמר ר"א, כתיב ברוך יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלקין. מאן אינון בני האלקים. אלו הם המלאכים, שהם אומרים שירה לפני יוצר בראשית בכל לילה, כנגד שלש משמרות דהוי הלילה. ובכל משמרה ומשמרה, כל כת וכת אומרת שירה. ובמשמרה האחרונה שהיא בסופה, והיא לעת

הבקר, כל הכוכבים והמזלות, והמלאכים הנקראים בני האלקים, הם אומרים שירה, שנאמר, ברן יחזד כוכבי בקר וגו':

וכל אחד כפי מעלתו. להורות כי גבוה מעל גבוה שומר, כי מעלות יש להם אלה למעלה מאלה, על כן נאמר שיר המעלות, ממעלות המלאכים שהם אומרים שירה, וזהו קראשית, שי"ר תא"ב, ברא אלקים את השמים ואת הארץ:

רבי חזקיה הוה אזיל באורחא, והוה עמיה ר' יוסי בר חלפתא, קמו למיזל. בתר פלגות ליליא, עד דהוו אזלי, א"ר יוסי לרבי חזקיה, מאי עבידנא, דהא תנינן לעולם יצא אדם בכי טוב:

א"ל רבי חזקיה, יוסי ברי, תא שמע הדר נעימות קל גלגלי חיותא, דאינון משבחן שירתא קדם אלהנא. עד דארכין אודניה, שמע קל תושבחה נעימותא, דהוו אמרי וה' לעולם ישב וגו':

א"ל רבי חזקיה, ברי, שמעת כלום. אמר ליה, קל נעימותא. ומן נעימותא ותושבחתא מהאי פסוקא דשמעית, כען ידענא פירושו, דכתיב וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. דבכל שעתא ושעתא דדיני דינא שכינתא דקב"ה, דהוא כורסא יקריה מתתקן תמן, משמע שנאמר כונן למשפט כסאו:

א"ל ידעת איזו היא משמרה ממלאכי השרת אמרי דא. א"ל לאו, א"ל, משמרת אותם המלכים, הנקראים אלקים היא. דתניא, עשרה משמרות של מלאכי השרת איכא ברקיעא, ואינון אתחלקין בשלשה משמרות דהוי הלילה:

ותדע לך האיך, כד ישראל מסיימים צלותהון בליליא, נסבין שירתא בתריהון, אינון דנקראים אישים, ואמרי שירתא. ומאי שירתא אמרין. מה אנוש כי תזכרנו וגו' ותחסרהו מעט מאלקים וכבוד והדר תעטרהו וגו' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ. במשמרה שניה נסבין שירתא, אינון דנקראים מלאכים וחשמלים ואראלים. ומאי אמרי. הבו לה' בני אלים:

בפלגות ליליא ממש, עד דסיים משמרה שניה, דההיא שעתא היא דקב"ה מסתכל בעדן ממש, דגניז לצדיקים לעתיד לבוא. פתחי חיות הקדש, ובתריהון שרפים ואופנים וכרבים, ואמרי מה בר טובך אשר צפנת ליראיך סולו לרוכב בערבות ביה שמו:

בתחלת משמרה תליתאה, נסבין שירתא אינון דנקראים אלקים, ואמרי וה' לעולם ישב וגו'. כד אתי צפרא, פתחי שמיא ואמרי, השמים מספרים כבוד א-ל וגו'. כוכבי בקר אמרי, מונה מספר לכוכבים וגו', גדול אדונינו ורב כח. אותם המלאכים הנקראים בני אלקים פתחי ואמרי, הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז:

עד דהוו אזלי, חמו דקדרא שחרא, והדר נהורא. א"ר חזקיה לרבי יוסי, תא ואחזי לך היא גאולתן של ישראל. בעידנא דינהר להון שמשא דגאולתא, יתי להון עקא בתר עקא, וקדרותא בתר קדרותא, עד דאינון בה, ינהר עליהון נהורא דקב"ה, שנאמר כשחר נכון מוצאו. וכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה:

ובזמנא ההיא מלחמות יתעוררו בעולם, גוי בגוי, ועיר בעיר, וצרות רבות יתחדשו על שונאיהם של ישראל. עד שיקדרו פניהם כשולי קדרה ואח"כ יתגלה עליהן גאולתן מתוך שאגת לחצם ודחקם:

וזהו שאמר דוד המלך ע"ה, למנצח על אילת השחר. אילת השחר, אילת הבוקר הוה למימר. אלא על אילת וחוזק דשחרותא דישראל. כד"א כגבר אין איל. בההיא שעתא יזעקון בני ישראל, וימרון א-לי א לי למה עזבתני, מגו עקתהון, לבתר מה כתיב, פתחת שקי ותאזרני שמחה.

פרשת בראשית מאמר נפש השכלית ונפש המדברת

רבי אומר, השיתין מששת ימי בראשית נבראו. והקב"ה ברא שית. וזהו בראשית, כלומר, ברא שית. אילו של יצחק, קושטא הוא דנברא מששת ימי בראשית. והקב"ה ברא שית, תי"ש בהפוך אותיות:

בראשית, יתברך שמו של מ"ה הקב"ה, שברא כל העולם, והכינו בחכמה ובתבונה ובדעת, וכנגדן ברא ג' עולמות, עולם העליון, ועולם התחתון, ועולם התיכון. ונתן בעולם התחתון הקטן, צורת שלשתן, צורת המדברת, וצורת הצומחת, וצורת השכלית:

ותדע לך, כי העולם התחתון מתקיים באויר, כאשר תראה כי הגוף מתקיים בנפש, והנפש מתקיימת באויר, והאויר בבורא יתברך. תדע לך, שהבורא יתברך ברא האדם, וברא אותו בצלם ובצורה:

והכינו מארבעה דברים מובדלים זה מזה, מאש, מרוח, ממים, מעפר. שנאמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים. אלו הם הד' דברים הנזכרים, כמד"א, מקום יש בכרכי הים, שקורין לאש תוהו, וזהו היסוד הראשון. ובהו וחשך, הם המים והעפר. ומנ"ל דחשך הוא העפר. שנאמר ובחשך שמו יכוסה, ואמרו שזהו גוש העפר. והרוח הוא רוח ממש:

ואמנם כי הא-ל יתברך, ברא את האדם, שהוא נקרא עולם התחתון, כנגד עולם העליון הגדול, ונתן בו קיום הנפש, המניע לגוף כלו, ועל כו הבדילו מכל הנבראים אשר למטה עמו, ובמה האדם מובדל מיתר הנבראים, מפני זאת הנפש, ואיזהו היא. נפש המדברת:

שאל ר' יהודה לר' דוסתאי, הנפש אשר באדם הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א"ל, הלא ידעת כי האדם ברא אותו המקום יתברך בשמו, וכאשר הוא גדל ורואה עניני העולם. ומביט בלבו, הוא מעצמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והא מביט ורואה נפלאות הבורא, וחיודוש העולם, וזרוח המאורות ערב ובקר, וכי כל העולם כלו תלוי בכחו יתברך, הוא משתדל בעצמו לחקור ולהשיג השגה קדושה וברה, ואז יש לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה:

רבי עזריה אומר, הנפש מקומה בלב, והיא מניעה לכל הגוף, והיא מונהת באמצע הגוף, ומאירה לכל הגוף. כאשר נתן השמש בחצי השמים. והגוף מתקיים בנפש, והנפש באויר, והאויר בבורא. והבורא ית' סובל כל העולמות בכחו, שנאמר אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול:

רבי יהודה אומר למה הזכיר הקב"ה בריאת שמים וארץ תחלה, והלא כסא הכבוד, והמלאכים, נבראו תחלה. אלא, כדי שלא יהרהר אדם דברים הסתומים מהעין ואשר לא גלה בראש:

רבי אומר, כדי להראות לאדם, שאינו בעל חכמה, ואינו ראוי לגלות לו סתרי תורה. דא"ר יצחק, אין מגלין סתרי תורה, אלא לאדם חכם, וקורא ושונה, ותלמודו מתקיים בידו, והוא ירא שמים, ובקי בכל דבר. ואדם שאינו בענין זה, וישאל על הסתרים והנעלמים שלמעלה, אמור לו מה

אתה שואל, שא נא עיניך וראה, כי בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, תדע לך שלא גילתה התורה יותר:

וא"ת שאין סתרים בתורה, תדע לך כי על כל דבר ודבר יש תלי תלים של סודות והלכות ופירושים, שנאמר קווצותיו תלתלים, על כל קוץ וקוץ תלי תלים. כי הא דרבן יוחנן בן זכאי, הוא אמר על האי פסוקא, ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב, שלש מאות הלכות פסוקות, ולא רצה לגלות אותם אלא לר' אלעזר בן ערך, ולר' אלעזר בן הורקנוס תלמידיו, דהוי עסקי במעשה מרכבה עמו:

א"ר, בא וראה מה כתיב בשלמה, וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף. על כל דבר ודבר, הוא אמר בו אלף וחמשה טעמים ומה שלמה, שהיה עבד של הקב"ה, היה אומר על כל דבר ודבר ג' אלפים משל, ואלף וחמשה טעמים. הקב"ה שהוא מגלה עמיקתא מסתרא, והוא הנותן החכמה והבינה, שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה על אחת כמה וכמה:

ר' לוי אמר, כתיב מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. מה גדלו מעשיך ה', זה מעשה בראשית, שהם מעשיו של הקב"ה. מאד עמקו מחשבותיך, אלו סתרי תורה:

ר' אליעזר הגדול אומר, כתיב וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו, מלמד שעמד על דקדוקי תורה, אבל על עמקיה לא עמד, וכשתקש לעמוד עליה, אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני.

פרשת בראשית מאמר עולת תמיד העשויה בהר סיני

שאל ר' דוסתאי לר' אליעזר הגדול, א"ל רבי, העמידני על סוד זה הפסוק, עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחוח אשה לה'. א"ל, בני חייך דבר אמרת לי, שעדיין אינך ראוי לעמוד עליו, ולא שאלני אדם על זה, זולתי עקיבא תלמידי, ועדיין השרשים בידי, שמע רבי עקיבא, אמר כיון שהנצו הפרחים, אכלתי השרשים. א"ל עקיבא עקיבא, מוכן תהיה לריח ניחוח לה', ועדיין בליעת המתוק נשאר:

יומא חד הוו עזלי באורחא, א"ל, אי כדין אכלת שרשים דאמרת. א"ל רבי, משאצרת לי הסוד, עמדתי על תכונתו. וסח לו העיך. א"ל עמדת ואכלת, ועדיין הבליעה מהמתוק נשאר. ואותה שעה גלה לו ארבעים סודות בתורה:

עד דהוו אזלי, חמי חד מעיינא דמיא, יתבו תמן. א"ל ר' אליעזר, עקיבא, תא ואחזי לך נביעא דמיא, דקא פתחי מיא, וצלילין ונזלין, כהא דכתיב באר מים חיים ונוזלים מן לבנון, ועל הדא פסוקא, גילה לו שיחת מלאכי השרת, שיחת כוכבים ומזלות, וידיעת חלוני חמה בעתותיו וזמניו, שיחת דקלים ועופות, שיחת הרוחות, ידיעת התקופות והעיבורים:

באות השעה, בכה רבי עקיבא. א"ל על מה קא בכית. אמר לו, או לדור שיהיו יתומים ממך. אמר לו, אל תאמר כך, אלא ווי לדור שיהיו יתומים בלי אב, בלי חכם מורה, ולא תלמיד הוגה. וימים יבואו, שכל הדור יהיו חצופים ועזי פנים, ותשתכח תורה, ואין דורש ואין מבקש. והמתעורר לבו בתורה, יהיה נבזה וחדל אישים, ווי לדרא ההוא כד ייתי ההוא דרא:

א"ל לית ההוא דרא מתקיים, אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן, כד אינון רכיכין בלבד, וכד אינון קשישין, אורייתא משתכח מנהון. כי הא דא"ר יהודה, מאי דכתיב אל הנער הזה

התפללתי, הוה ליה למימר אל הבן הזה התפללתי. אלא אמרה חנה, יהי רצון, שבשעה שיגדל ישתדל בעבודת המקום, כמו עכשיו שהוא נער:

וכל אדם שיזכה להיות בזקנותו כמו בנערותו, יזכה למעלת שמואל הנביא, דכתיב ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה. וכי תעלה על דעתך, כך, אלא צדקתו וזכותו היה גדל עמו תמיד כתפלת אמו. ולדעתיה דר' יהודה, מעיל ממש הוא:

ואמר רבי, מאי דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. אמר רביף בו הוא מוסר ליניקא, כלומר מפני שיבה תקום, קודם שתעלה לשיבה ולזקנה, תקום להיות טוב. וכאשר תשתדל להיות טוב בבחירתך, לאחר כן והדרת פני זקן. וסיפא דהאי פסוקא מוכיח עליו, שעל זה נאמר משמע דכתיב ויראת מאלקיך:

רבי יצחק אמר תחלת כל העולם ובניינו, לא נברא אלא על היראה, להיות אדם בעל יראה לשמים, ובעל יראה לבריות, מדכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. את השמים, להיות ירא לשמים. ואת הארץ, להיות ירא לבריות. כמו כן מלמד, שכל העולם לא נברא אלא על היראה, שנקראת ראשית. שנאמר ראשית חכמה יראת ה', וזהו דכתיב בראשית.

פרשת בראשית מאמר ב' יהי אור

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור. רבי חייא פתח, אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. הקב"ה ראה וצפה, שהעולם אינו יכול לעמוד בלתי היסוד, ואיזהו היסוד שהעולם עומד עליו. הוא הצדיק. שנאמר וצדיק יסוד עולם. וזהו יסוד הראשון שברא הקב"ה בעולמו. והוא נקרא כי טוב. נאמר כאן כי טוב, ונאמר להלן אמרו צדיק כי טוב:

רבי אומר, זה האור אור המלאכים, הוא שנבראו תחלה קודם כל העולם. ואי תימא והרי אנו רואים שהשמים והארץ נבראו תחלה. לא קשיא, דהא שנאמר למעלה עד כאן, ספור הוא דאמר. אלא זה ויהי, הוא הראשון, ומכאן התחילו כל הנבראים:

ר' יהודה אומר, זהו אור הכסא ממש. ומזה האור, נבראו שאר כל הנבראים. ממנו נבראו השמים, וכסא נברא בתחלה, שנאמר כסא כבוד מרום מראשון:

רבי אליעזר הגדול אומר, אור המלאכים נברא בתחלה. דכתיב, וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל אלקים בין האור ובין החושך. כלומר, הבדלה נתן הקב"ה יתברך, בין זה האור, ובין החושך, שהוא העולם הזה והשמים הם המבדילים בין העולם הזה, ובין אור המלאכים, והם המבדילים בינתיים, בין האור ובין החושך:

רבן יוחנן בן זכאי אומר, נתן הקב"ה ממשלה למלאכים על השמים, והשמים על הארץ. וכלם נתלים בכסאו יתברך שמו, להורות כי גבוה מעל גבוה שומר:

יהי אור. רבי אלכסנדראי אומר, הרואה הכוכבים במסלותם חייב לברך. מאי מברך. ברוך המסדר את הכוכבים ברקיע. ראה כוכב אחד, אינו מברך. שנים, מברך. ואימתי. כד הוי ליליא, מברכין ברוך המעריב ערבים. רבי אומר, אלין כופרני אדקיקיאי, דאורחתהון מסתלקין על ההוא יממא, מדחילו דחיותא, מברכין שומר עמו לעד. ולפיכך תקנו על דרך זה כל תפלת הערבית:

ר' אלעזר בר"ש, אזל למחמי לר' יוסי בר' שמעון בן לקוניא חמר סמוך לקרייתא, רמש ליליא. אמר לר' יוסי דהוה אזיל עמיה, חמית אלין כוכביא דנהירין. אמר חמי אנא דא כוכבא דשרביטא עידנא סגיאה הוא דאנא משגחנא ביה, ומן יומאי לא אמרו לי על דא כלום:

א"ל תרי ענייני שמענא. חדא היא, דכל מאי דעבד קב"ה בין שמיא, וכוכביא ומזליא, אית בהו ידיעא וסוכלתנו. וכלהון עבדי שליחותא דקב"ה. והאי כוכבא דאת אמרת, לא תימא ולא תיסק על דעתך דחד הוא, אלא סגיין אינון, דחד תחמי בהאי גיסא, וחד בהאי גיסא, וזמנין דכלהון בחד שעתא:

ואנא שמענא מאבא, דשבע אינון. ובזמנא דמטא עידנא דכל חד מנהון למימר שירתא, מסגיאות חדוותא דאית בהון, שלחין זיוותרון ואזלין למימר שירתא:

וענינא אחרינא, דאלין שבע כוכביא, לא אזלין ולא נטלין מאתריהון, בר בעידנא דקרי לחד מנהון רבון עלמא למנהר באתר דהוא צבי. דכתיב, לכלם בשם יקרא. וכד נטלין, שלחין זיותהון עמהון למיזל:

כד מטו לבי חמוי, לא הוה תמן. כד אתא, אמר את הכא, ואנא אתי למחמי חד כוכבא, דהוה אזיל למשלם רעותיה דמאריה. א"ל, מאי הוא. א"ל, כוכבא דשביט. וחד מנהון חמית, דהוה אזיל לפיקודיא דמאריה. יתבו תמן תלתין יומין:

לבתר כן אשכימו למיזל, כד הוה אתי נהורא, ואזיל עמיה חמוי כפלגות מיל. ברכיה חמוי, אמר דא היא אתי נהורא, ואזיל עמיה חמוי כפלגות מיל. ברכיה חמוי, אמר דא היא שעתא דמתקיים ברכתא דצדיקיא. מנ"ל. דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב, כתיב הכא כי טוב, וכתוב התם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל. א"ל, אפילו ברכתא דכל אדם, מתקיימא בהאי שעתא, דשמיא וכוכביא ומלאכיא אמרי שירתא:

ועוד שמענא מאבא, דברכתא יתירא הוספת ליה, ודא היא חדוותא. משום דהאי שעתא אמרי שמיא, והוא כחתן יוצא מחופתו. מה החתן כשיוצא ישיש, כך היוצא לדרך ישי"ש בהא"י שעת"א:

ויאמר אלקים יהי אור. תמן תנינן, א"ר יוסי, מ"ד משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל וגו'. אזלא הא מלתא, כי הא דא"ר יוחנן, כל הגליות שגלו ישראל מארצם, כלהו היה גלוי לכל, וגלותא רביעאה, לא נגלה לעולם, ואיזהו גלות הרביעי. זהו שהוא משעיר, שהוא עשו, דכתיב וישב עשו בהר שעיר:

אמר רבי למה נקרא שמו שעיר. על שם תוקף וחוזק, העול הכבד, שמונעין מהם התורה והעבודה, וזהו עול על נשמתם שנותנין על ישראל. שעיר"ר הוא תק"ף בגימ'. וזהו הגלות שישאל יושבים בה, היא משא דומה. כלומר, בחשאי, דבר שלא נגלה מהלב לפה:

רבי יצחק פתח, ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור, וכתוב ולגא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. אמר הקב"ה, שוטים הם המחשבים קצי משיחא, דבר שלא גליתו לעולם, שנאמר כי יום נקם בלבי, לבא לפומא לא גליא, ואינון משתדלי למחשב קצי:

בהאי, נחזי תלתא סימני, כתבית ואחזית לדרי עלמא, בקבורתיה דמשה עבדי. ואלין אינון בגיא, בארץ מואב, מול בית פעור. אחזית, ויהבית סימנים לכלהון דעלמא, ולא ידעי קבורתיה, דכתיב

ולא ידע איש את קבורתו. דבר שלא גליתי, ולא הראיתי, היאך אמרי שטותא ושקריותא קמי קב"ה בהך:

הה"ד משא דומה אלי קורא משעיר, אלו ישראל, שקוראין להקב"ה, מעול כבוד של בני שעיר. ומאי אמרי, שומר מה מלילה וגו', ר"ל, רבש"ע אתה הוא שומר ישראל ה'. עד מתי אנו בזה הגלות שדומה ללילה, אמור לנו, מה מלילה, מה תהא מזו הלילה, אימתי תוציאנו ממנה:

בא וראה מאי דכתיב בתריה, אמר שומר אתא בוקר וגם לילה, אמר הקב"ה שומר ישראל, אתא בקר, הבאתי והוצאתי אתכם מן הגלות, ולא זכיתם להיות בבקר, וגם לילה, הבאתי לכם הלילה והאפלתי אתכם בכור הגלות הזה שהוא כלילה. אם תבעיון בעיו, אם אתם מבקשים לדעת קץ גאולתכם אימתי תהיה, ואימתי תבואו לארצכם. שובו אתיו. כי הא דא"ר יהודה, אין קץ הגלות נתלה אלא בתשובה, שנאמר היום אם בקולו תשמעו:

וכיון שנברא העולם, נרמז הרמז הגדול הזה, ברזי הסתרים, שנאמר ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור. יהי רז. ורז ואור דבר אחד הוא. וירא אלקים לזה הרז, כי טוב להיות ברז וסוד, כדי שלא יתגלה לשום אדם, שאלמלי יתגלה, כמה פריצים מבני עמנו ילכו לאבדון:

ועל שהיה ברזא וסוד, הבדיל אלקים בין האור ובין החשך, בין אומתו שהוא האור. ובין האומות שהם החשך. שנאמר ורשעים בחשך ידמו, ועוד כתיב, בחשכה יתהלכו. ויקרא אלקים לאור יום. א"ר, זה יום קץ הגאולה. שנאמר הנה יום בא לה', זה יום הקץ:

ר' יוסי בן חלפתא, הוה יתיב קמיה דר' יצחק, א"ל מידי שמיע ליה למר, על מה אתארך יומא דמשיחא מן גלותא דא. א"ל, לא אתארך אלא על ביטול אורייתא. דהכי שמענא מרב המנונא סבא, תלתא גליות גלו ישראל, וחזרו בזכותהון דתלתא אבות. וגלותא רביעאה בזכותא דמשה יתחזרון:

תא ואחזי לך, לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה. שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורת. אמר הקב"ה, בגליות הראשונות, חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו, הם חטאו בתורה שנתתי למשה, ונקראת על שמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי. כד יתובין ויתעסקון בתורתו, בזכות משה אני גואלם:

על כן נאמר בתורה, תורה צוה לנו משה, כדי לשמרה ולעסוק בה. ונס לאו, מורשה קהלת יעקב, מורשה:

דא מסכנותא הוא. כמד"א ה' מורישי ומעשיר, מלמד דלא אתיא מסכנותא לברתיה דיעקב, אלא על דלא אתעסקו בפיקודין דאורייתא:

רבי חזקיה אמר, אנא הוית באתריהון דערביא, וחמית גוברין דהוו מתטמריין ביני טוריא, במערתא, ואתו מערב שבת לערב שבת לבתיהון. אמרית להון, מה דין דאתון עבדין. אמרו לי, פרישי עלמא אנן, ומתעסקו באורייתא כל יומא ויומא, וזמנין לית אנן אכלין בר מעשבי ברא:

אמרית להון, ושאה זמנין במה אתון מתפרנסין. אמרו לי, אנן אשכחן במדברא אעייא דמצמיחים באלוד, ואנן אכלין יתהון. כד נהירא לן שמעתא, מסגיאות חדותא, משתמטי חד מינן, ומבשלין להון ואכלינן. ויומא ההוא חשיב לן דהוא כי טוב. ובזמנא דלא צמחי אינון אעייא, אנן אכלין עשבין דמשכחנא, ומבשלי להון ואכלינן:

אמרית להון, תהי חלקי עמכון לעלמא דאתי. אשריכם בעולם הזה, וטוב לכם לעולם הבא. כען ידענא דלא תהוון בכיסופא, כד ייתי משה למתבע עולבנא דאורייתא. אמרית להון, בני חייכון, יומא דא מה חידוש אתחדש לכון:

אמרו לי, האי פסוקא ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור. ותאני רבי כרוספדאי, גדול התוספת מהאור. שהיה אור שלא היה כמוהו, זה הוא אור השכל הגדול, שנתהוה מאור זזה הודו, וזהו העומד מאחורי הפרגוד:

דתנינן, מאי דכתיב עוטה אור כשלמה, מלמד שעשה הקב"ה שאר המלאכים, באותו האור הראשון, מאותו האור ממש. ס"ד כמוהו. אלא מה הוא דבר מובדל ומושכל, כך שאר המלאכים דברים מובדלים ומושכלים. אבל אין השגתם כהשגתו. דתאני ר' כרוספדאי, השגת המלאכים היא השגה גדולה, מה שאין כן למטה מהם:

השגה שניה היא, השגת השמים, שמשיגים השגה, מה שלמטה מהם אין משיגים כמותם. השגה שלישית, היא השגת המדרגה התחתונה אשר מעפר יסודה, והיא השגת בני אדם, מה שאין משיגין שאר הנבראים:

וכנגד שלש מעלות הללו, יש באדם שלש צורות נפשיות. צורה הראשונה היא הנפש השכלית. השניה, היא הנפש המדברת. השלישית, היא הנפש הבהמית, המתארת תאות, והיא הנפש אשר תמעול מעל:

ואיתמא הכי, הנפש הראשונה היא נפש הבהמית, כנגד המדרגה התחתונה שאמרנו. נפש המדברת, כנגד השמים, שהיא מעלה יתירה על הראשונה. נפש השכלית, כנגד מדרגת המלאכים, שהיא המעלה העליונה על כל אלה.

פרשת בראשית מאמר יהי רקיע

ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים, ויהי מבדיל בין מים למים. ר' אלעזר פתח, אלקים א-לי אתה אשרך, ת"ח, שאין מקום בעולם פנוי בלא מים, מפני שהארץ תלויה על המים. שנאמר, כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה. וכי תעלה על דעתך, שהמים הם מתחת לארץ, והארץ שהיא כבדה מכל היסודות עומדות על המים. אלא שהמים על הארץ, ולמעלה לשמים:

א"ל רב חסדא והא כתיב המים אשר מעל לרקיע. א"ל, לאו האי, אלא כתרגומו, במציעות מיא, שהרקיע מבדיל ביניהם. כי המים אחדים היו, אבל מפני שנכנס הרקיע באמצע, נחשבו כשנים. והרקיע כדור, ובא במימי אוקיינוס, כמבדיל בין המים, נמצאו מים ממעל, ומים מתחת:

א"ר יהודה, רקיעים הם הסובבים, לפעמים ממזרח למערב, ולפעמים ממערב למזרח, ובאים באמצע הים, ומבדילים ביניהם. וזהו ויבדל בין המים:

ומפני מה מי הים מלוחים. מפני חמימות הרקיע ורתיחתו. בא וראה, קדירה העומדת על האור, וכל מה שמתעכתבת על האור, יותר התבשיל נמלח מרוב חמימות האש. וא"ר יהודה אלמלא הרקיע היה קיים בין המים, כל המים היו נקפאים כמלח, אלא הולך וסובב ואינו מתקיים בין המים:

אר"י, בא וראה למה לא נאמר כי טוב בשני. מפני שענין זה חוזר על יחודו, להורות כי אין שני לנגדו, ואין טוב בשני, ע"כ נאמר ביום הראשון יום אחד:

דתני ר"י, למה לא נאמר ראשון במקום אחד. להורות, דאלו נאמר ראשון, עכ"פ היה ראוי להיות שני. כי ראשון מחרת לשני. אבל אחד, אינו מחרת לשני:

רבי יהודה אומר, והרי נאמר אני ה' ראשון. א"ל, מלתיה מסייע לקמייתא, מדכתיב ואת אחרונים אני הוא, אע"פ שיש אחרונים לראשון, אני הוא. וכי אחרונים יש לראשון. אין. שמו המיוחד. שהוא ראש ומיוחד. אחרים הם:

אל"ף דל"ת יו"ד, אלקי"ם, שד"י, א"ל, צבאו"ת. והם מתכנים ביחודו, והוא הוא יתברך ממש, דכתיב ואת אחרונים אני הוא:

ר' יוסי בר חלפתא, ור' יהודה בן פזי, ור' יצחק, הוו אכלי בסעודתא בהילולא דרבי אלעזר ברבי שמעון. ר' חייא רבה, הוה ינוקא, והוה יתיב תמן. א"ר יוסי לר"ש, למה לא נאמר כי טוב בשני. א"ל, מפני שלא נגמרה המלאכה בשני, וכשנגמרה בשלישי, אמר כי טוב תרי זמני:

אמרו, נשאל להאי ינוקא, דמשחרב ביהמ"ק נמצאת הנבואה בפי התינוקות, אולי נמצא דבר בפיו. א"ל חייא ברי, אימא לן, למה לא נאמר כי טוב בשני. אמר להם, מפני שאין טוב אלא באחד. אתא רבי שמעון ונשקיה, קרי עליה הנה נתתי דברי בפיך:

אמרו שעתא קיימא ליה, נשאל ביה, אמרו ליה, מאי ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. מה שבח הוא זה לצדיקים. א"ל מה השמש כשיוצא בגבורתו, אית דבדחי ביה, ואית דלא בדחי ביה. כך הצדיקים, צדיקים כמותם, ישישו. והרשעים לא ישישו. אית למאן דעביד רפואה. ואית למאן דלא עביד. כך הצדיקים, יהיו רפואה לטובים. ומכה לרשעים:

אמרו ליה, חייא ברי, למה לא נזכר שם המיוחד במעשה בראשית, אמר לון, אין נאה למלך הכבוד להזכיר שמו על המתים, ועל דבר הנאבד. כדי שלא יאמרו, כשם שכל הבריות שבראם הם כלים ונאבדים, כך שמו ח"ו. ולא הזכיר שמו המיוחד, עד שנבראו כל הבריות שהם כלים ונאבדים. ולאחר כן, הזכיר שמו, על דבר שהוא קיים לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים. ומשאר כל הבריות שברא לא הזכיר בכאן, אלא דבר הקיים, ולא נאמר ביום עשות ה' אלקים, ארץ ושמים אדם וחיות ובהמות ועופות שהם דברים כלים אלא דבר העומד לעולם, והם ארץ ושמים:

אמרו ליה, מאי דכתיב, ויעש אלקים את הרקיע ויבדל בין המים וגו'. מה צורך היה לו להקב"ה לעשות רקיע להבדיל בין המים. אמר להו, כבר כתיב, כל פעל ה' למענהו. לא ברא הקב"ה דבר שלא לצורך. וברא הרקיע, וכשהוא חוזר אינו חוזר אלא לעתים ידועים. וסילון אחד של מים יוצא מתהומות, וסילון של מים יוצא מגיהנם. ויורד בצינור לסילון התהום. הה"ד, תהום אל תהום קורא לקול צנוריק. והרקיע נכנס באמצע משניהם. ואלמלא שנכנס בנתיב, היו הורגים לשותיהם. הה"ד, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע:

א"ר יוסי, האי ינוקא ברוח הקדש אמרו, דהכי הויה ממש, דכתיב יהי רקיע בתוך המים, בתוך ממש, באמצעות מייא. בהכנס הרקיע באמצע, מחזיר המים הרעים היוצאים מגיהנם למקומן. ולא נפיק לעלמא מאינון מיא, אלא כמלא לוגא, בימי אלישע. ונאמר בהם, והמים רעים והארץ משכלת. כלומר, בשביל שהמים רעים, הארץ משכלת מבני אדם שכלים בשבילם:

א"ר יהודה, כולא האי קרא מסהיד עליה. דא"ר יהודה, כל מה שעשה הקב"ה, לא עשה דבר לבטלה, ומפני שהיה גלוי לפניו, שאותם המים היוצאים מגיהנם, ויתערבו במים האחרים, וינזיקו בריותיו. עשה את הרקיע, להכנס באמצע שניהם, להבדיל ביניהם. הה"ד, ויהי מבדיל בין מים למים, בין מים הרעים, למים הטובים. ובאותה שעה ממה, שהמים יוצאים להתערב במים הטובים, אז הרקיע חוזר ונכנס ביניהם, ומחזירם לאחור:

תא שמע, א"ר אלעזר, הני מייא דאינון לחייה עלמא, ולתקוניהון דברייתא, היאך יתקרון. א"ר ברכיה, המים אשר מעל השמים, דאינון מייא טבין:

ר' חייא בר אבא, הוה אזיל באורחא, ולאח מתקיפוטא דשמשא, והוה צחי למשתי מיא. פגע בהאי מדברא, ואשכח חד אילנא, יתיב תחותיה, עד דזקיף עינוהי, חמא חד מעיינא דמיא דקיק. חדי למשתי מנהון. שתי מן מיא, והווי מרירן, אמר לשמשיה, היינו טעמא דר' אלעזר, דא"ר אלעזר, לית לך בעלמא, דלית תמן תמציתא מההוא סילונא דגיהנם, בר ארעא דישראל. ואלמלא דשתן כל עלמא מההוא תמציתא דארעא דישראל, לא יכיל למשתי מנייהו:

א"ר הונא, האי רקיע דכתיב ויעש אלקים את הרקיע, הוא הרקיע הידוע למעלה שעל ראשי החיות, דכתיב ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא:

א"ר יצחק, האי חיות, חיה כתיב חדא, למה נאמר ראשי. א"ר הונא, אית חיה חד רבא, ושליטא על כל שאר חיותא קדישא, וזוהי רברבין סגיאין. ליה רישין דזיווא סגיאין, וכדין כתיב ראשי החיה. ודא היא החיה, דחמא יחזקאל בחיזו נבואתא. ואי סלקא דעתך דהוא החיות. ת"ש, כתיב וארא החיות וגו', חמא האי, וחמא החיות:

האי רקיע למאי אתא. א"ר חזקיה, לאפרשא בין מלאכין קדישין דמתחות ההוא רקיעא, ובין מלאכין קדישין דזכו דאינון לעילא. הה"ד, ויעש אלקים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע. בין המים אשר מתחת לרקיע, מלאכיא דאינון תחות ההוא רקיעא. ובין המים אשר מעל לרקיע, מלאכיא דאינון מעלילא. א"ר יצחק, ש"מ דהוא פרגוד דמפסיק ביניהם:

רבי אליעזר שלא לרבן יוחנן בן זכאי, א"ל, האי רקיע דאתברי בשני, מאי הוא, א"ל, רזא עילאה הוא, דברא קב"ה ממונה תחות ידיה, ובחר ביה, ושלתיה על כל חילי שמיא, ובגין ההוא ענינא, לא נאמר כי טוב בשני. אע"פ דשולטנא יתירא אית ליה, דכולא תחות ידיה, לאחזאה לכל עלמא, דלית טיבו ויקרא ופרקונא וגאותא, אלא בקב"ה בלחודיה:

ועוד אריב"ז, מאי דכתיב אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל. זהו מה שראה יחזקאל, באותו הרקיע שנברא בשני. שבראו הקב"ה, וסתמו מכל רבבות קודש שלו. ואותן העולמות דכסיף בהו קב"ה, סתמם ממנו, ויקר הדרו סתים. מאותן עולמות ולמעלה סתים. והטמין מכולם, וכולם שואלים ואומרים, איה מקום כבוד מלכותו ברוך כבוד ה' ממקומו:

ת"ח, מאי קאמר אל גנת אגוז ירדתי, בגנת אגוז לא כתיב, אלא אל גנת אגוז. כמאן דנחית ומקריב לגנתא, ולא עייל בה, כ"ש דלא קריב לאגוז, אלא לגינה. וכ"ש דלא חזא מה שבתוך האגוז. וכ"ש דאמר לראות, ולא אמר ראיתי. כלומר לגינה שהוא חוצה, קרבתי וירדתי לראות, ולא אמר שראה אפילו הגינה שהיא חוצה:

ועוד אריב"ז, כמה נצטער ההו אגברא, דכתיב ביה, לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, למחזי
חד שמשא דמשמשא קמיה, ולא איתיהיבת ליה רשותא, דכתיב הראני נא את כבודך. אריב"ז,
הוא דכתיב ביה כבוד א-ל. סבר דכדאי הוא למישאל דא:

ומה אתיב ליה. לא תוכל לראות את פני, הוא מאריה דאפייא, ולא יהיב ליה רשותא, עד דנפק
נשמתיה, לקיים מה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. וכל נשמתא דצדיקיא, אתיהיב ליה רשותא
למנדע, ולאדבקא מה דלא יכיל בעלמא דין:

ת"ר, כל יומא ויומא, קב"ה עביד מלאכין קדישין, ואילין אינון נשמתהון דצדיקיא. הה"ד, עושה
מלאכיו רוחות משרתיו אש לווהט. עשה לא נאמר, אלא עושה, משמע שהוא עושה בכל יום:

א"ר אבהו, לא תקשי לךהאי, דהא אית מלאכים שנבראו מכסא הכבוד, והם שלוחים ממונים
בשליחותו של הקב"ה. אי שאר מלאכיא דהוו מכסא הכבוד כך נשמתהון דצדיקיא דהוו מתמן,
וקיימי אורייתא, עאכ"ו דעיד להון קב"ה מלאכין עילאין קדישין:

א"ר פנחס, כלל הקב"ה באדם ארבעה דברים, א"ש ר"ח מי"ם עפ"ר. א"ר יהודה, והא מהופכין
אינון באורייתא. א"ל רבי פנחס, ובאורייתא איכא אינון, א"ל הן. ואלו הן ר"ח א"ש מי"ם
עפ"ר:

תרין אינון דאתגזרו משמשיא מלעילא, ותרין אינון דאתגזרו מלרע. מנ"ל. דכתיב עושה מלאכיו
רוחות, הא רוח. משרתיו אש לווהט, הא אש. יסד ארץ על מכוניה, כמשמעו. תהום כלבוש כסיתו
על הרים יעמדו מים, הא מים. כלהו מתחברן דא עם דא, רוח אש עפר מים. א"ר פנחס, אע"ג
דמתהפכי, לית לן בה, ושפיר קאמר רבי יהודה:

וא"ר יהודה, כלהו כללם הקב"ה באדם. א"ל הקב"ה, אני בראתי אותך עליון, והמלכתיך על כל
בריותי, נתתי בך כח מן המלאכים, וכח מן המשרתים, שהם למעלה, וכח התהום, וכח הארץ,
ונתתי בך שכל טהור הגזור מכסאי, ואת חטי קדמי:

א"ר יצחק, רצה הקב"ה לעשות לאדם עליון על כל בריותיו, למהוי יחיד בהאי עלמא, כמה
דאיהו יחידאי לעילא. כיון שחטא, אמר הקב"ה, הן האדם היה כאחד ממנו, היה בדעתי לעשותו
כאחד, עכשיו, ועתה פן ישלח ידו:

א"ר יהודה, רקיע אחד עשה הקב"ה, וממנו נתהוו השמים. שנאמר ויקרא אלקים לרקיע שמים.
א"ר יהודה, ולא זו בלבד, אלא כל מה שעשה הקב"ה במעשה בראשית, לא עשה אלא דבר א'
מהכל, ואותו דבר הוציא כל פעולותיו למינו, הגון השמים, עשה ממנו אחד, אותו המשובח
מכלם. וארץ עשה אחד:

ת"ש, א"ר יהודה, מהכל עשה אחד, אותו המשובח מכולם. וזהו הרקיע כעין הקרח הנורא,
שממנו נתהוו השמים. הה"ד ויקרא אלקים לרקיע שמים. וארץ אותה המשובחת מכולן, וזו ארץ
ישראל, וממנה נתהוו שאר הארצות, הה"ד עד לא עשה ארץ וחוצות, ארץ, זו ארץ ישראל,
וחוצות, שאר הארצות שבחוצה לארץ. האדם אחד, וממנו נתהוו כל השאר, דכתיב וראש עפרות
תבל. וכן כל כיוצא בזה. א"ר יצחק, מנ"ל. מהאי קרא דאמר דוד, הללו את ה' מן השמים, מאותו
שנעשו השמים ממנו:

ת"ר, זמנא חדא הוה אזיל רבי יוחנן למחמי לרבי שמעון, והוי רבי יוסי אזיל עמיה, א"ל רבי יוסי, לאן את אזיל. א"ל, למחמי לרבי שמעון. אמר, למארי פלוגתא דילך, את אזיל למחמי. אמר ש"מ, דרבי שמעון לשם שמים קא מפליג, והואיל וכך הוא חביבותא דליבאי אשתכחת ביה. אסכימו למיזל, והו ליליא, אמרו ניתיב הכא, עד דייטי נהורא, ונתעסק באורייתא, יתבו:

א"ר יוחנן, האי רקיע שנברא בשני, הוא הרקיע העליון. ותנא הוא הפרגוד המפסיק ינתיב. דכתיב ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא. ומזה הרקיע נעשו לכל שאר הרקיעים, הסובבים ושאינם סובבים, וכולם אדוקים בזה הרקיע, וקרא לו רקיע, וקרא לו שמים, דכתיב ויקרא אלקים לרקיע שמים. על שנתהו ממנו:

עד דהו יתבי, קריב בריה דר' יוסי לאבוהי, א"ל האי דאמר שלמה, ואתה תשמע השמים מכוון שבתך, הול"ל מן השמים. שמע רבי יוחנן, א"ל אימא ברי אימא, דמלה דפומך מלה קדישא היא. א"ר יוסי, האי פסוקא שאיל, ואתה תשמע השמים מכוון שבתך. מן השמים הול"ל:

א"ל רבי יוחנן, מקרא חסר הוא, כמו שועת עניים, הוה ליה למימר מן עניים. וכן צעקת ענוים, וכן הרבה. קריב לאבוהי, וא"ל מלה שמענא ביה, א"ל רבי יוחנן, אימא ברי אימא:

אמר, שמענא די בעידנא די בעון ישראל צלותהון ובעותהון בבתי צלותהון. מטטרו"ן מארי דאפיא, נטיל כל צלותהון דישאל וסליק להו בהאי רקיע, וכד בעי קב"ה לאשגחא בזכותהון דישאל, מעיין בההוא רקיעא דאתקרי שמים, דתמן בעותהון דישאל, ומרחם עלייהו. דכתיב ואתה תשמע השמים, ממש. כן אמר דוד, הללו את ה' מן השמים, דתמן הו אתושבחתא דישאל. אתא ר' יוחנן ונשקיה על רישיה, וברכיה, אמר מרגלא הדא הוות תחות ידיך, מרגלא תהא בדרך:

א"ר יצחק, ת"ח, עביד קב"ה הרקיע הזה, ועביד מניה שמים, די ממנן תחותיה, רקיעא לעילא, ושמיא לתתא. ועבד תחות אליו, שמיא אחרנין, דאתקרון רקיע השמים, דממנן ביה כל בוציניא דנהרין:

ת"ח בין רקיעא דא, דאתקרי רקיע השמים, עד הרקיע הנטוי על החיות, אית תלת מאה ותשעין רקיעין אחרנין, ושבע אלפין וארבע מאה וחמשין חולקין, סמכין אתרין דבוציניא אחרנין, ומאלין בוציניא נטל קב"ה ואנח בהאי רקיעא דשמיא, ואנהרא על ארעא.

פרשת בראשית מאמר תוצא הארץ נפש חיה

ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה למינה. רבי בא פתח בהאי קרא, לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. ת"ח, כשברא הקב"ה את העולם, צפה וראה, שעתידין ישראל לעמוד ולקבל תורתו, וגזר מכסאו כל אותם הנשמות העתידות להנתן בהם:

ועשה למעלה אוצר א', אשר כל הנשמות הגזורות מכסאו, עומדות שם. וקרא לו גופי הנשמות. ולמה נקרא גוף הנשמות. א"ר בא, מפני שכל הנשמות כשיוצאות מן העולם הזה, עושה להם הקב"ה דוקנא של גופות, כמו שהוי בזה העולם, מניחם בזה האוצר:

וזה האוצר, באיזה מקום הוא. א"ר יוחנן א"ר יצחק, במקום שגנזי גשמים שם, וגנזי חיים טובים, ונקרא ערבות. ובערבות יש גנזים הרבה, וגנזי הנשמות שם. והא א"ר בא שאוצר אחד הוא, והכא תנינן גנזים:

א"ר יוחנן, לא תקשי לך, שנים אוצרות הם:

אוצר הנשמות, שעתידין להנתן בבני אדם, דהא תנינן, בההוא צורה, ובההיא דיוקנא ממש, שעתיד לעמוד בזה העולם, בההוא דיוקנא הוא שם. ונקרא גוף הנשמות, מפני שעושה להם גוף, כמו שעתידין להיות. ואוצר אחד כנגדו, לאותן הנשמות שהיו בעולם הזה, וקיימו התורה, ונקרא גנזי חייהעולם. והיינו בההוא א"ר שמעון, בגנזי חיי עלמא תהא פלניא, דנפיק מעלמא דין:

ת"ר, כל יומא ויומא כרוזא קרי, אתעררו בני קדישא עילאה, ועבידו פולחנא דמאריכון, דאפריש לכון מן שאר עמין, ויהב בכון נשמתא קדישא, דאתגזרת מכורסי יקריה:

א"ר יודא, אם כן שאר עמין, נשמתהון מאן אתר. אזדמן ליה רבי אלעזר, אמר, ת"ח, דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, דא היא נשמתא קדישא, דאתגזרת מכורסי יקרא דמלכא עילאה. מאי כתיב ביה. ויהי האדם לנפש חיה. א"ר אלעזר, זו היא הכת, שניתן לבהמות ולחיות ולדגים. שנבראת מן האדמה, דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה:

א"ר יצחק, אורייתא אתקבלת על אדם, ואמרת, קב"ה ברא לב"נ, ויהב ביה נשמתא קדישא, למהוי ליה חייך לעלמא דאתי, והיא אתחזור בחוביה לההוא נפשא חיייתא, דאתגזרת מן ארעא, לבעירתא ולחיייתא:

א"ר יהודה, ממשמע דכתיב ויהי האדם לנפש חיה, ויעשהו לא נאמר, אלא ויהי האדם לנפש חיה. מלמד שהוא בעצמו גרם, לחזור לאותה נפש הגזורה מהאדמה:

א"ר יוחנן, אמר הקב"ה, אדם, אני בראתי אותך עליון על כל בריותי, [נפחתי בך נשמת חיים, הנותנת חיים לבעליה, הגזורה מכסאי. ואתה חזרת לאותה נפש חיה שבראתי מן האדמה לבהמות, חייך, מכאת ואילך, כל העוסק בתורתך, וישמור אותה, אתן לו אותה הנשמה הגזורה מכסאי, שהיא נותנת חיים לבעליה. וכל אותם שלא יעסקו בתורתך, יהיה חלקם באותה נפש חיה שבחרו למען יכלו עמה:

א"ר יצחק ת"ח, מאי דכתיב מי יודע רוח בני האדם, העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. רוח בני האדם העולה היא למעלה, דא היא נשמתא קדישא דצדיקייא. ורוח הבהמה, דא היא נפשא חיייתא דאתגזרת מן ארעא לבעירא, דתשתצי ותחות לאשתצאה מן עלמא:

א"ר חייא, א"כ אין להם נשמה לגוים אלא אותה הנפש החיה. א"ר יוחנן כן הוא. א"ר אלעזר, ולישראל מאן יהבא. תוה רבי חייא. א"ר אלעזר ת"ח, דתנן בא ליטהר מסייעין אותו. מאי סיוע יהבין ליה, אלא ההוא נשמתא קדישא, למהוי ליה סמך, דיהבין ליה לסייעא ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי:

א"ר אלעזר, עד תליסר שנין, אשתדלותיה דב"נ בההוא נפש חיייתא. מתליסר שנין ולעילא, אי בעי למהוי זכאה, יהבין ליה ההיא נשמתא קדישא עלאה, דאתגזרת מכורסי יקרא דמלכא. א"ר יהודה, היינו טעמא דתנינן, בתלת עשר מכילן דרחמי, במתניתא דרבי אלעזר:

רבי שמעון בן יוחאי, זמין למארי מתניתא למיכל בסעודתא רבה, דעבד להו, וחפא כל ביתא במאני דיקר, וגאותיב לרבנן בהאי גיסא, והא בהאי גיסא, והוה קא בדח טובא:

אמרו ליה מאי בדיחותא דמר בהאי יומא דין משאר יומין. אמר להו, דיומא דין נחתא נשמתא קדישא עילאה, בארבע גופין דחיותא, לרבי אלעזר ברי, ובהילולא דא, יהא לי בדיחותא שלימתא:

אותביה לר' אלעזר בריה לגביה, אמר תיב ברי תיב, דיומא דין את קדישא, ובעדבא דקדישין. א"ר שמעון מלה חד, ואסחר אשא בביתא. נפקי רבנן, חמו קיטורא דהוה סליק מביתא כל ההוא יומא:

אתא רבי יוסי ב"ר שמעון בן לקיניא, אשכח לרבנן דהוו תווהו, וקיימי בשוקא. אמר להו, מאי הוא. אמרו ליה, חמי האי קיטורא מאשא דלעילא. האי הוא דקא מכתירין יומא דין, בכתר"א קדישא לרבי אלעזר, וחמו רבנן, ארבע גדפין דנשרא, דנחתו באשא, דאסחר ליה ולרבי שמעון אבוהי. יתיב תמן רבי יוסי, עד דאזל אשא:

עאל קדמוהי, א"ל, אכתרא וסיתרא, גבהותא על כלא, האי הילולא להוי שלימתא. אמר ר"ש מאי דעתיך. א"ר יוסי, הא ברתי לרבי אלעזר ברך. אמר רדאי יהא כך. קראו לרבנן ויהב ליה ברתי:

יתבי תמן תלת יומין, ולעזו באורייתא קמיה, ולא שבקו סתרא דמתניתין, דלא אוליף להו רבי שמעון. אמרו עליו על ר' שמעון, שלא נתראה קשת בימיו. דהא הוא סימנא בעלמא הוה:

א"ר יצחק, נשמתא היא קיימא בקיומא לעלמין. מה הקב"ה קיים, אף היא קיימת. אבל על ההיא נפשתא חייטא, אמר קרא, הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה:

א"ר יוסי, מאי חזא אונקלוס, דאמר ויהי האדם לנפש חיה, ותרגם לרוח ממללא, אי נפשא דבעירתא היא, למה לא ממללן:

א"ר יצחק, על דאתגבלון מעובייה רבה דעפרא, יתיר מבני נשא. ולא זקפין רישא, ולא מסתכלין ברקיעא כבני נשא. דאלו אתגבלו מקלילא דעפרא כבני נשא, וזקפן רישא ואסתכלו ברקיעא, הוו ממללן:

א"ר יוסי, גבלותא וזקפן רישא תינח, אבל אסתכלותא ברקיעא למאי. א"ל, ההוא סיועא רבה דבני נשא. ת"ח, נבוכדנצר כד הוה טריד, והוה בעירא בטורייא, לא הוה ליה סיועא, עד דאסתכל ברקיעא, הה"ד, אנא נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת, ומנדעי עלי יתיב. דעד לא יסתכל ברקיעאף חא הוה מנדעיה עילויה:

א"ר כרוספדאי, הגוים ועמא דארעא, דלא מהמני בהקב"ה, ולא עסקי באורייתא, לית להו בר ההיא נפשא חייטא דאתנפקא מארעא, ועל כך לית להו מהימנותא. אבל ישראל די מהימני בהקב"ה, ועסקי באורייתא, ונטרי פקודוהי. אמר הקב"ה, לא כאלה חלק יעקב וגו'. לא יהי להון נפשא חיתא, אבל מה יהא להון. כי יוצר הכל הוא. הכל:

הוא שכינתה. ואתגזרה נשמתא קדישא מינה, למהוי חולקא דיעקב. מאי הוא. כלומר, הכל הוא נשמתא, הואיל ואתגזרת מינה:

א"ר יהודה, אי לעכו"ם לית מהימנותא, הא חזינן דאזלי לטעותהון, חגרין וסומין, ומליין מחין ומרעין, ואיטסאן. א"ל, לאובדא להו לעלמא דאתי, הה"ד, משגיא לגוים ויאבדם:

ועוד, הא תנינן וחליים רעים ונאמנים, מאי נאמנים. דעבדי מהימנותא. כד מטא זמנא, נפקי מההוא גברא. וזמנין דאישתכח לאינן טעוון. דאינן אזלין במרעיהון לטעוותהון, ואתסאן. א"ל, ואמרי דההוא טעוותא הוא דעביד:

וא"ר יוחנן, זמנא חדא סח לי יהודאי חד, דהווי ליה מרעין סגיאיין, ולא איתסי, חמא לאינן טעיין דהווי אזלי במרעיהון לטעוותהון, ואתסאן, אמר, איזיל התם, ואע"ג דאיהו אסור, אבל למחמי מאי הוא:

ואזיל התם, ועאל בגוייהו, ובת תמן ביני אינשי דהווי מחיין ומרעין. כלהו אדמכו, ואיהו לא אדמיך, עד דחמא חד שטנא, דהווי אזיל בינייהו, ומאני דאסוותא בידיה, והי שוי על כל חד וחד, ואתסי.. אעבר עליה, ולא שוי עליה. א"ל, מארי, הא אנא מבני מרעין שוי עלי:

א"ל, לא כאלה חלק יעקב, דאלין אתפקדו לי לאובדא להון לעלמא דאתי, אבל בנוי דיעקב לאו כאלין. אתפקדו לי לאובדא להון לעלמא דאתי, אבל בנוי דיעקב לאו כאלין. ומן קדם מה, על כי יוצר הכל הוא. מה היוצר סתר ובני, אף הקב"ה מחי ומסי, וסתר ובני. נפק ההוא גברא, וסח לי עובדא, אמרית בריך רחמנא דשדרך התם למחמי דא, ולמשמע כדין מפומיה. וכדין סח לי יוסי חרשא:

א"ר יצחק אמר רב אחא, מאי דכתיב ונשמת שדי תבינם. אלא הנשמה היא מביאה לאדם להכיר את קונו, ולהכניסו בתורה ובמעשים טובים, ואשריהם אותם שנכנסין בדרך התורה, בדרך הנשמה, שבשבילה יזכו לחיי העה"ב, ולמעלת הקדושים:

א"ר יצחק א"ר אחא, כל העוסק בתורה הוא קונה הנשמה מעצמו. היינו דתנינן, בא ליטהר מסייעין אותו. אוי להם לרשעים, שהם נדבקים בכח האדמה, שהיא נקראת נפש חיה הנבראת מן האדמה, שבשבילה יכלו לעולם ולעולמי עולמים:

שאל רבי דוסתאי לרבי אליעזר, א"ל, אותה נפש חיה מאי הוי מינה לעלמא דאתי. א"ל, לא תימא הכי. אלא אימא מאי הוי מינה תדיר:

ת"ש, א"ר בא, מאי דכתיב, הכרת תכרת הנפש ההיא. אלא כהבל דנפיק מפחומיה דב"ג, דלא יכיל לסלקא לעילא, אפילו כמלא עיניו, ומיד תכלה. כך היא אותה הנפש החיה, כאותה הבל שנכרת מן הפה מהרה, ותכלה, ואינו נראה בעולם, והיה כלא היה:

א"ר יוסי, והא תנן נפשותם של רשעים הן הם המזיקין שבעולם. א"ל ר"י, שפיר קאמרת, שהן המזיקות לבעליהן, ומונעות כח הנשמה מעבודת בוראן, שאין מזיק לאדם אלא אותה הנפש, על שנכרתה עם הגוף. וא"ר אחא, לא תנן הכי, אלא נפשותם של רשעים כשיוצאות מן הגוף, הן הם המזיקים שבעולם:

אר"י, וכך וכך שפיר, כשיוצאות מן הגוף, אז נמצא הנזק. והיאך מזיק אותו נפש לגוף. והכל תמהים היאך הם אותם הנפשות מזיקין שבעולם על שדבקים בבני אדם:

ת"ר, א"ר יהודה בר יעקב, תמה אני על אנשי הדור, אם רובם נעשים בכשרות. ת"ח, מה כתיב, והתקדשתם והייתם קדושים, מלמד שצריך אדם לקדש עצמו בשעת תשמיש:

מאי קידושא שייך הכא. א"ר יהודה בר יעקב, שלא יעשו פריצותא וחציפותא, ולא לשום זנות כבהמות. שהבהמות אינן עושות אלא לכך:

דהא תנן כל הבועל לשום זנות, או לשום מה דאמרן, ולא ישמור את עצמו מאותן הדברים הצריכין, דתנינן במתניתא, ההוא עוברא דאתייליד, ליהוי פריץ חצוף זונה רשע, ואינו בכלל זרע אמת:

וכל הבועל לשם מצוה, ומקדש עצמו, ומכוין לבו לשם שמים. הווי ליה בנין דמעלי, צדיקים וחסידים, יראי שמים, קדישין הה"ד, והתקדשתם והייתם קדושים:

א"ר יהודה, הרשעים על שאינן מולידים אלא לשם זנות, בעזות ובחציפות, אין להם אלא אותה הנפש החיה הנתונה לבהמות, שעניינם אינם אלא כבהמה:

אבל צדיקים היודעים לקדש עצמם כתיב בהו ואנכי נטעתך שורק כולו זרע אמת. מאי אמת. א"ר אחא, אמת בכל שאינו מהרהר באשה אחרת, ויש לו אמת עם אשתו:

רב הונא אמר, לכיון ולקדש עצמו לשם שמים, שנאמר אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. כלומר, אם אין הכונה לשם שמים, לבנות הבית ולהוליד בנים, שוא עמלו בוניו בו, שמכניסו באותו הולד עמל של שוא. ואיזהו עמל של שוא. זו נפש חיה, שתכלה ותכרת, כהבל היוצא מן הפה, שהוא שוא, והואיל והוא מכניסו באותו הולד, הרי עמלו של שוא:

א"ר יצחק, אמת הוא נוטריקון. א' אמת. מ"ם מאר"ץ. תי"ו, תצמ"ח. כלומר אמת מארץ תצמח. מאי משמע, א"ר יצחק, בשעת החיבור, שצריך להיות שם האמת והיושר, בשעה שנתהוה מארץ ונתייחד, ולא בשעה שנתגבל, והיינו דאמר רב הונא, כל בנין שאין בו יסוד, אינו כלום. ואיזהו יסוד. שצריך האדם בשעת החיבור כדקאמרן:

רבי זירא אמר, זמנא חדא הוה אזלינא במדברא, ואשכחנא חד ערבאי, דהוה מטיל אכתפיה מטול י' סאין, והוה סבא, ואמרנא ליה, חילא דא בעי למלעי באורייתא. אמר, לא עבדו לי אבא ואימא בגין כך, אלא לעובדא דא:

דאנא שמעית לאבוי דבשעתא דעביד לי, דכסופיה לבר הוה, דיהא ליה חילא לאייתי עיבורא מן חקלא. ובהאי עיטא אימלך בההיא שעתא, והא אנא סבא מאי איעבד:

א"ר יהודה, אשרי מי שאבותיו הרהרו בדבר טוב. מנ"ל. מן בת שבע אם שלמה, דקרא מסהיד עליה, שהיא אם שלמה ממש, משום דאתייסיד ממנה מעיינה, ומהרהורה, ומהשתדלותה, שנאמר מה ברי ומה בר בטני וגו':

אימיה תינח. אבוהי מנ"ל. דכתיב שיר המעלות לשלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. וכי שלמה אמר זה המזמור. אמר ר"י ח"ו, אלא דוד אמרו ברוח הקודש על שלמה, בשעה שאמר הנביא לדוד, הנה בן נולד לך כו', כי שלמה יהיה שמו, אמר דוד, בן אחד היה לי מבת שבע, ומת, עכשיו אחר יולד לי, מן שמיא הוא בא. ואמר שיר זה, ונתכוון בו לשום שמים, הה"ד שיר המעלות לשלמה, בשביל שלמה:

אמר אם ה' לא יבנה בית, אם סיעתו לא יסייע בכוונה השלימה שלי, שוא עמלו בוניו בו, לשוא נעמול כמו שהיה בראשונה, שעמלנו לשוא, ובגין ההוא חובה מת. ואנא אית לי לאתטרדא מן ירושלים, ובעוד שאני אצא, אם ה' לא ישמר עיר מכל אדם, שוא שקד שומר. א"ר יצחק, שהניח עשר נשים פילגשים לשמור הבית, והוה מה דהוה. ועכ"פ, שוא שקד שומר:

א"ר יהודה, בשביל שלמה נאמר שיר זה, שנתכוון דוד עליו לשום שמים. ואמו ג"כ נתכוונה לשום שמים. ויצא מהם שלמה, דכתיב ביה וישב שלמה על כסא ה' למלך. א"ר יצחק, לפיכך נקרא למואל, מאי למואל. כמו למו פי. מלמד, ששניהם נתכונו למו אל:

ומכאן למדנו, כל המתכוין לשם שמים באותה שעה, נפיק מיניה בר דמעלי. ומנא לן. משמואל, שנתכוונה אמו עליו תמיד לשום שמים, דכתיב ונתתיו לה', וכן אל הנער הזה התפללתי. וכן אמר דוד, אם יהיה לי הבן הזה, מכאן יהיה זמין למוא"ל. כלומר, נתון הוא לאל:

ת"ר, א"ר יוסי בן פזי, זמנא חדא הוינא אזיל באורחא, וערענא בההוא טורא דכפר קרדו, והווי גוברי בדיחי בחולקהון, ובאית תמן ליליא דשבתא, ואפוקי שבתא. וחמיתי לאושפיזאי דהוה בעי למשכב עם דביתהו, קאים האי מהך גיסא וצלי, וקמת היא מהאיך גיסא וצלת. אמרינא להון, מאי צלותכון בשעתא דא:

אמרו לי, עידנא דידן, לזוגא משבת לשבת, ומצלינן צלותנא קמי קב"ה, דיהא לנא בר, דיפלא פולחניה, בר דחיל חטאה, בר דמעביד פיקודוהי, ולא יסטי מאורייתא לימינא ולשמאלא. אמרינא להו, יהא רעוא דיהא לכון בעותכון, דהא לשים שמים קא עבדתין:

א"ר יוסי, אחזי אנפי שכינתא, דלבתר יומין ערעית תמן, וחזית ההוא ברא דאתייליד להו, והוה בר שבע שנין, חמי לי בביתא, ולא בעא למללא עמי. א"ל אבוה, זיל לקמיה, דגברא רבא הוא:

אמר, מסתפינא לאשתעווי בהדיה, ולא תקרבא עמיה, דהא לא ידענא אי אית ליה נשמתא קדישא, אי לאו. דהכי אוליף לי מורי יומא דין, דכל מאן דלית ליה נשמתא קדישא, אסור לאשתעווי בהדיה, ולא תקרבא עמיה. א"ל, ח"ו, דגברא רבא וחכימא דדרא הוא:

קריב גבאי, ולא ספיק למללא עמי, אמר לי אנא חמי בך, דנשמתא חדתא אית בך, מיומין זעירין, ולא אזדריקת בך בשעתא דנפקת לעלמא. תוהית. אמרית, כך הוא דרווק הוינא, כד לעינא באורייתא, ואתייהבת בי נשמתא:

אמר לי, ידעת נפש חיה, דאמר קרא, דהוות מן ארעא, והא משמע נפש חיה. למה. אמרית, אימא ברי:

אמר, הכי אמר לי מורי, דהיא נפשא דאפיקת ארעא. ומן ארעא אתגזרת. אבל היא חייתא, לאתנענעא לכאן ולכאן. כמה דעבדין בעירא ורחשא, וכלא. אבל לית בה סוכלתנותא וחכמתא בפולחנא דהקב"ה, דלא אתבריאת אלא לבעירא ולחייתא, לאתנענעא בה בלא סוכלתנו, ולאשתצאה, כד תפוק, כהאי הבל דפומא:

אמרית ליה ברי, מאן הוא רבך. אמר לי רבי אלכסנדראי. אמרית ליה, ומה לעית יומא דין. אמר לי, האי קרא דכתיב, ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, כך א"ר אלכסנדראי, מה הוא חכמה. הוא שמו של הקב"ה. והוא חכמה. ומעולם לא גילה לשום אדם, ולא עתיד להגלות, אלא קצת הימנה למשה לבד:

ולא עמד על כל ידיעתה, אלא עמד על מה שלא עמד אדם, על האי ראשית, שהיא חכמה. דכתיב ביה במשה, וירא ראשית לו, וזהו חכמה:

וא"ת, הא כתיב וה' נתן חכמה לשלמה. ת"ח, לא כתיב נתן החכמה, אלא חכמה, שעמד על קצת אמיתתה. המשיח עתיד לדעת קצתו, דכתיב ביה, ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה כו':

והחכמה היא ראשית הכל, וקודם הכל, אבל יראת ה', שכל טוב. כלומר, היראה נשארה בשכל ובינה, לדעת ולחקור יראת ה'. לכל עושיהם, לעושה המצות ביראה בתחלה, עד שירגיל עצמו לעשות מאהבה:

אמרתי לו, מה שמך. אמר לי, אהבה. אמרתי לו, מר אהבה, וקריתי עליו, ואהבת עולם אהבתיך. ואנא זכינא למחמי לרב אדא בריה, וסחינא ליה האי:

א"ר יעקב בר אידי, חכם היה אדם הראשון, שהיה מכיר ויודע לכל מי שהיה בו נפש חיה, ומי שהיה בו נשמה, כשבאו אצלו, הכיר את כלם. הדא הוא דכתיב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה, למי שאינו יודע ומכיר בעבודת בוראו. ונשמה למי שהיה יודע ומכיר בעבודת בוראו. וכך הוא עד היום, מי שאינו יודע ומכיר בעבודת בוראו, ואינו עוסק בתורה, הוא יש לו נפש חיה, ולא נשמה:

א"ר יהודה, אע"ג דהאי נפש חיה אית בבהמות ובחיות ובמינייהם, והתירם לבני אדם, חס הקב"ה עליהם במיתתם, שלא יצערום לאותם בעלי נפש החיה. דלית לך כל אינש, דלית ביה נפש חיה, כדי שישוב לעבוד בוראו, להבדיל עצמו משאר כל אדם, כדי להתעסק בתורה ובמצות, שמרויח בזה הנשמה הקדושה:

לפיכך האי טבחא, דנפקא נבילה או טריפה מתחות ידוהי. זמנא חדא, משמתינן ליה. שנית, מעברינן ליה. שלישי, מכריזין עליה בשוקי, דכל מה דשחיט הו אטריפה. ולעולם לא נוקים ליה לטבחא:

א"ר יצחק, וכי על זמנא חדא לא ליעניש בר מהאי. והא תנינן, האי טבחא דלא סר סכינא קמי חכם. משמתינן ומעברינן ליה, ומכריזין אבשריה דטרפה היא, ומה על סכינא דלא נמצאת יפה הוא כך. על מי שיצאה נבלה או טרפה מתחת ידו, אינו דין דמשמתינן ליה ומעברינן ליה. ומכריזין אבשריה דטרפה:

א"ר יוסי, אנא חמית לרבי יהודה, דזמין לרבי יוסי ורבי חגי, והוה טבחא, ורבי אבא קרין ליה. ונכיס ההוא תרנגולתא, ונתכוין לתרי סימני, ובדקו ואשכחו דנכיס חד סימנא, וחד לא נכיס:

א"ל רבי יהודה, על מה אתכוונת. אמר, על תרין סימנין. אמר, והא אנא אשכחנא חד נכיס. אלא בשרא הוא דכשרה, ואת לא תהא טבחא מכאן ולהלאה. ואע"ג דלא בעינא כוונה בשחיטה:

א"ל ר' יוסי, הכוונה לאו להאי איתמר, אלא כוונה דקב"ה, דנכיס לשמים, ולא לשום פתגם אחרן. אבל נתכוון לתרי סימני, ושחיט חד, מותר הוא בדיעבד. דתנן, השוחט אחד בעוף, דייעבד אין, לכתחלה לא:

א"ר יעקב, ת"ח, כל מה שנברא מזו הנפש החיה, התירו הקב"ה לבני אדם. מפני שאין להם נשמה לדעת ולהכיר בעבודת בוראם. דאלמלי הוא להו נשמה, לא הותרו:

שאל רבי אבא לרבי חייא, אמריתון דנשמתא לא עייל בבר נש, עד דיסתכל בפלוחנא דהקב"ה, וכדין להוי ליה נשמתא, ואמריתון דנשמתא היא קדישא, מעליא על כולא. א"כ מאי האי דאמר קרא, כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו. למה מתו, הואיל והוה להו נשמתא, הוה להו לאשתזבא. לא הוה בידיה:

אתו ושיילוה לרבי אלעזר בר' שמעון, א"ל כך הוא ודאי, וקרא מסייע לן, דהכי אמר אבוי, דכד אתי טופנא, לא הוה בר נש דיעביד הקב"ה בגיניה, בר מנח ובנוהי. וזכותהון לא הוה, אלא לאגין עליהון ועל בתיהון, ולא הוה סגי זכותהון כל כך, לאגנא על כל דרא:

ואיבון דהוו זכאין בקדמיתא, כגון חנוך וירד, דהוה להון נשמתא, וחזיין למיעבד הקב"ה בגיניהון, מיתו מקדמת דנא. והיינו דאמר קרא, כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, דעל איבון דנשמתא קדישא הוה בהו. דלא תימא דעל אלין דהוו בטופנא אמר קרא. אלא אתא קרא, ואמר, מכל אשר בחרבה מתו, שלא היו בימי דור המבול, ולא באותו זמן, אלא בחרבה מתו, כלומר כבר נסתלקו מן העולם, ולא נשתייר בעולם צדיק להגין על דורו, ואז נעשה דין ברשעים:

א"ל ר' חייא לרבי אבא, לא אמרית לך דהאי גולגלתא דדהבא דהו אממאריהון דמתניתין. לימא, זכאין אתון מאריהון דמתניתין, סגי חולקהון על כולא לעלמא דאתי:

עוד א"ר אלעזר, מאי דכתיב. הללוהו בתקע שופר הללוהו"ו בנב"ל וכנו"ר הללוהו"ו בתו"ף ומחול הללוהו"ו במני"ם ועוגב. וכי צריך הקב"ה להאי:

אלא אמר דוד, כל מה שתשבחו לקמי קב"ה בהני מיני זמר, אינו כלום. כאדם האומר לחברו, עכשיו עשה זה וזה, וכל מה שתעשה אינו כלום, עד שתעשה דבר פלוני. כך אמר דוד, הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה, כלומר אינו הללו, אלא מהו הללו. כל הנשמה תהלל קה הללוי-ה. והאחר אינו כלום, אלא הלול הנשמה, הה"ד כל הנשמה תהלל י ה הללוי ה.

פרשת בראשית מאמר יקוו המים

ויאמר אלקים יקוו המים וגו', רבנו סתחי בהאי קרא, לכו חזו מפעלות אלקים אשר שם שמות בארץ. א"ר אבא, בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת ב"ו מעשיו מבלין אותו. אבל הקב"ה, מבלה את מעשיו:

והיינו דאמרה חנה, אין קדוש כה' כי אין בלתך. מאי כי אין בלתך. אל תקרי בלתך, אלא בלותך:

כך הוא כתיב, לכו חזו מפעלות אלקים וגו', א"ר אבא, עובדוי דהקב"ה דעביד להו בעלמא דין, דוד מלכא הוה בהתבהלא, ואמר לכו חזו, בואו מבעי ליה:

אלא אמר דוד, כל דיירי ארעא די בעלמא דין, זילו, זילו מרישא דעלמא עד סופיה, ותשכחין עובדוי דהקב"ה, כעובדוי ברישא דעלמא, כך עובדוי בסייפי דעלמא, מייטי דיורין בעלמא, אי זכו, מותיב להו ולבנייהו ולבני בנייהו עד סופא דעלמא. לא זכו, מחריב להו מנהון. וההוא אתרא, וההוא קרתא, לא אתבני לעלמין. לאחזאה לבני נשא, דאתר חייביא הוה ההוא אתר, והקב"ה עבד ביה דינא, הה"ד אשר שם שמות בארץ:

דבר אחר לכו חזו מפעלות אלקים, א"ר פנחס, מה ראה דוד דאמר מפעלות אלקים, ולא אמר מפעלות ה'. אלא בשמא דאלקים, אשתכלל עובדא דבראשית. וכד ברא ק"ב עלמא, הווי מיא אזלין ונחתין וכד רמא ארעא לתתא, רמא לה בין מיא, והות טמירתא, ואתקראש בין מיא:

ועבד הקב"ה את בגו את, אורחיה וטבעיה דעלמא, דמיא קלילן, וארעא יקירא. ומאן דאיהו יקירא, נחית לתתא. וקלילא סליק לעילא. אבל הקב"ה, לאחזאה אתוהי ועובדוי לבני נשא,

ארכין ואנחית מיא דקלילין לתתא, וארעא דאיהי יקירא, סליק לעילא, על קלילשא. הה"ד לרוקע הארץ על המים. כלומר, מיא דאינון קלילין, לתתא. וארעא, דאיהי יקירא, לעילא:

ועוד, דמבין מיא אחזי ואפיק יבשתא, דלית אוח ארעא לאסקא מגו מיא יבשתא, אלא לחותא. וכד אסיק יבשתא מבין מיא, קרא שמה ארץ. הה"ד, ויקרא אלקים ליבשה ארץ:

ותנא, ז' שמות קרא לה:

ארץ. אדמה. גיא. נשיה. ציה. ארקא. תבל. גדול שבכולם תבל, דכתיב והוא ישפוט תבל בצדק. הה"ק, אשר שם שמות בארץ. אר", ז' קריעים ברא הקב"ה, כנגדם ברא ז' ארצות. ותנא, ארץ אחת ממש, הוציאו המים, וממנה נתהוו ז' ארצות כדאמרן:

א"ר יוסי, מיא הוו יסודא דכולא. בגין דאשכחן דעיקרא דכל עובדוהי דבראשית הוו מן מיא. ותנא, בתחלה היו המים מפוזרין תחת השמים, עד שגער הקב"ה בהם, והכניסם ואספם אל מקום אחד. הה"ד יקונו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה. ולאח"כ נתפזרו כמתחלה, ורקע הארץ על המים, הה"ד, לרוקע הארץ על המים כל"ח:

אמר עולא, וכי למאי צריך חסד הכא, דכתיב לרוקע הארץ על המים כל"ח. א"ר יוסי, חסד גדול עשה הקב"ה בעולמו, שהעמיד הארץ על המים שאלמלא לא היתה הארץ מלמעלה, היה העולם מטושטש בבת אחת:

א"ר חגדא, אלמלא כך, לא היו בני אדם נוטעין וחורשין וזורעין, עכשיו שהארץ למעלה, נוטעין וזורעין, והארץ עומדת בכחה ובקיומה, מפני לחות המים אשר מתחת לארץ. ומלמטה יוצאין כמה נהרות, כמה מעיינות כמה מקוואות, לדשן כל העולם ולהצמיח הכל. וזהו החסד שעשה הקב"ה עם בריותיו, ועם כל העולם:

ת"ר, יומא חד, הוה יתיב רבי שמעון אבבא דתרעא דלוד, והוו תמן רבי יוסי ורבי חגי ורבי אלעזר בריה. אתא רבי פנחס, א"ל הא בוצינא דמתניתא אתי, קם רבי שמעון אותביה גביה. א"ל, מאי יומא דין משאר יומין, דאת שתיק, ולית פומך מנטף מתקא דדובשא דחכמתא:

א"ל מסתכל הוית בלבאי, האי דאמר יחזקאל, ואשמע קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי, שקל ליה למים רבים, ושקל ליה לקול שדי, וש"מ כקול מים רבים, כקול שדי הוא. א"ל על דא תוהנא עלך, דלא הוו שפוותיך מרחשין ברזין עלאין:

א"ל הא רזא דרתיכא קדישא הוא. ת"ח, דתנן במתניתין דידן, ארבע מלאכין קדישין, נטלין במטלנוהי דכורסא יקרא דמלכא קדישא, ומאן אינון מלאכין. אינון דאתקרון חיותא קדישא. ואילין ארבע, אינון יקירין ועילאין על כל שאר מלאכין, בר מחד:

ואית דאמרי דחד הוא מאילין ארבע, ולא כך הוא, דהכי אשכחן בספרא דחכמתא דשלמה מלכא:

ואילין ארבע כד מתכנפי בכינופייא במטלניהון, משתמע בכל רקיעא קל מטלניהון, כקל מלאכין סגיאין עילאין, דאתקרון אלף אלפין, ורבו רבבן. ובהווא קלא דההוא שמשא חד, דמשמש קמיה דמלכא עילאה. וההוא כינופייא דאינון מתכנפי בעידנא דאתי לאשפעה עליהון טיבו ויקר מלכהון:

בכה רבי פנחס ואמר, בקלידא דקלדיטין, גליפין דאמיד נתוזריטא, בכד מסתלקין הויתא. במטו מינך אשלים פסוקא:

אמר, קול המולה כקול מחנה. מאי קול המולה. הכי תנינן, דכד משבחן לקב"ה, כל מלה דאינון משבחין קמיה, כמלה דתושבחתא דמשרייתא דישראל, כד משבחן ליה לתתא:

בעמדם תרפינה כנפיהן, האי בעמדם, כמו עמדו ולא ענו עוד. דכד האי משריתא דישראל לא משתחן להקב"ה לתתא, מיד תרפינה כנפיהן. מתרפן חיליהון דהאי כנופייא קדישא, ולית להו חילא לשבחא תושבחתא שלימתא קמיה:

ועוד קרא אחר דמסייע להאי, דכתיב ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם וגו', ויהי קול זה קולו של יעקב. כשמרביין בתפלה להיכן סלקא, מעל לרקיע אשר על ראשם של חיות, ששם מונחת תפלתן של צדיקים:

וכשפוסקים להשמיע קולם ולהתפלל ולקרוא בתורה, מה כתיב. בעמדם, כלומר בשתיקותם מהתורה ומן התפלה, תרפינה כנפיהן של החיות כדקאמרן. א"ל, מטול כן אתית למשמע מפומך, רוח חכמתא, שורייתא, ושלמא דלעילא דיהב בך:

א"ר יהודה, יקוו המים, כקו זה שמניחים האומנים לבנות הבנין, שלא יצא חוץ ממנו לכאת ולכאן. כך עשה הקב"ה, קו למים, שלא יצאו משפתם לכאן ולכאן. הה"ד ואומר עד פה תבא ולא תוסיף:

ותאנא, גבול הגביל הקב"ה לים. ואי זהו גבול. רבי אבא אומר, זה החול, דכתיב אשר שמתו חול גבול לים. וכשרואים זה החול, חוזרים א"ר יצחק, בא וראה כמה הוא עיקרא דעלמא מיא, דהא שמים נטלו שמא מנהון, מי"ם שמי"ם. ולמה. א"ר יצחק, שהוסיף הקב"ה על המים אש, וברא ממנו השמים. כלומר, אש ומים:

א"ר יודאי, לאו הכי, דהא מחביבותא דקמי קב"ה, איתברון שמים. א"ר אלעזר, ושפיר קאמר רבי יצחק, ולא קשיא, במאי דא"ר יודאי. וכד תנדע מהו מים, תנדע עיקרא דמילתא:

וכד אתא רבי בא, עאל לקמיה ר' יהודה ור' חייא, אמרו ליה, לימא לן מר עיקרא דחד מלה, מאינון רזין עילאין, אמר, אימא חד מלה, וטב לאמן דיהוי ליה לבא למנדע:

אמרין מארי דרזא דמתניתא, דהאי מאן דבעי למנדע ולאסתכלא בלביה, מחכמתא דמלכא עלאה, ינדע בקדמיתא מהו מים. ומאן דבעי למנדע מהו קרישותא דכורסיה, יסתכל בקיומא דמלתא, דכתיב ברית מלח עולם היא. ומתרין אלין, יסתכל בחכמתא קדישא דלעילא:

א"ר אבא, מאן דבעי למנדע עניינא דקיומא דעלמא דין, לינדע עניינא דמלחא, דאתנהיג משמשא, דאתמני תחותיה דמאריה, וינדע מהו, והיך יתמחי במיא, ויסתכל בחכמתא:

א"ר יצחק אמר רב, הני קלודטי, דזקפין בלודטיהון מיא ומלחא, עניינא דנהוריתא, בוצינתא הוות, לאסתכלא בחכמתא:

ד"א ויאמר אלקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד, רבי פתח, מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה', מקולות מים רבים, כשאמר הקב"ה למים, שיתכנסו במקום אחד, היו משוטטים לכאן ולכאן, ונתגאו למעלה:

א"ר יצחק בהאי שעתא נטלו מיא לארעא, דהוות כניס בהו, והווי מחפיין לה. אמר להם הקב"ה, לא כך, אלא הכנסו כלכם אל מקום אחד ותראה היבשה. משמע דיבשתא הוות ארעא קודם, בלא ליחותא, בין מיא יבשה לא כתיב, אלא היבשה:

והווי מיא אזלין גבהין ונחתין, ומשמעין קליהון לסייפי שמיא, עד שגער בהם הקב"ה, והכניסם לתהום, ותמן היא כנישותא דמיא. ועד כען קליהון לא שכיך, וקרא להו ימים. וכד אינון גבהין תמן באתרא ההוא, אתבר תוקפיהון, ונחתין ולא נפקין לבר, מדחילו דתקיפותא דמאריהון, הה"ד אדירים משברי ים אדיר במרום ה':

א"ר יוסי, וא"כ מאי כתיב אחריו, עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קודש, מאי בעי פסוקא דא, לפסוקא דלעילא. א"ר יצחק, אמר דוד, רבש"ע, עדות שעשית במעשה בראשית, הם אמת, להעיד עליהם בכל יום. דהא תנינן, כל המעיד במעשה בראשית בכל יום, מובטח לו שהוא בן עה"ב:

ואמר דוד, אתה הוא שעשית את כל העולם, ועשית א המים, והמים היו מכסין את העולם מהרבויו שבהם, ועשית להם שיתכנסו בצמצום כלם אל מקום אחד. כך יהי רצון מלפניך, ששכינתך שהיא למאה כל העולם כלו, שתצמצם אותה בביתך, שיותר ראוי הוא להיות שם. הה"ד, לביתך נאוה קודש, ולא לזמן מועט, אלא לאורך ימים:

ד"א ויאמר אלקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה. ר' תנחום פתח בהאי קרא, הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. תמן תנינן, כשהקב"ה מסתכל בעולם, ורואה שאין בני אדם זכאין, ורשעים הרבה פורחים בעולם, אזי עושה דין בעולם. א"ר תנחום, כעובדא דגופא עם נשמתא, עביד הקב"ה עם דרא:

א"ר יצחק האיך. א"ל, כי האי גוונא, צדיקא אינון נשמתא, וחייביא אינון גופא, כד מסתכל הקב"ה דעלמא, נטיל נשמתא, ואשתאר גופא לסרחנא דבשרא. ואי נטיל, נטיל לנשמתא, דאינון צדיקא, וישתארון גופא דאינון חייביא:

א"ר תנחום, הה"ד ויאמר אלקים יקוו המים, אלו הצדיקים, הנאספים לבית עולמם, שהיא מקום אחד מיוחד להם למעלתם. וכד יתכנסון לעלמא דאתי, מאי כתיב. ותראה היבשה, שהם הרשעים, בלי מעשה, שאין מי שיגין עליהם, ויכסה עליהם. כד"א, ויראו כל העדה כי גוע אהרן. אל תקרי ויראו, אלא וייראו:

דהא תנינן, א"ר יצחק אמר רב, ואמרי לה א"ר יהודה אמר רב, כל זמן שהצדיקים בדור, אין מה"ד יכולה לשלוט בהם. הה"ד ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. וכשהקב"ה רוצה לעשות דין ברשעים, מסלק הצדיקים מביניהם, ואז עושה דין ברשעים:

משל למה"ד, למלך שהיה לו פרדס, יומא חד עאל לגיניה, וחמא דהווי תמן בכוליה דרדרין סגיאין, אמר, אנא בעי לבערא לון מהכא, זקף עינוהי, וחזא ורדין טבין ייאין. אמר, בגיני אינון ורדין, אשבוק כל הדרדרין. וכד יהבו ריחא אינון וורדין, נטל להון ועקר להון מן גנא. כיון דעקר להון, אמר הא עידן לאעקרא דרדרין דגנא, ולבערא להו מהכא. כך הקב"ה, כל זמן שהצדיקים בדור, אין נעשה דין ברשעים. נסתלקו הצדיקים מביניהם, אז נעשה דין ברשעים:

שאל רבי יצחק לרבי אלעזר, כד הוי אזלי במדברא. אמר אנא בעי למשאל חד שאילתא, אי לאו הוה חטאה. א"ל, יאות אנת למשאל באורייתא, מה דאת בעי שאל:

אמר, האי דאמר קרא, וירא אלקים כי טוב. אי קודם הפעולה, הוה, יאות הוא ושפיר. אלא מה דאמר לאחר הפעולה, משמע דלא הוה ידע קודם לכן, עיקר הפעולה ותיקונה ויופיה. וכשהיתה הפעולה נגמרת, משמע דהוה מעיין בה כמות שהיא עומדת, ואזי הוא אומר כי טוב, דכתיב וירא, ואח"כ אמר כי טוב:

א"ל לאו חטאה הוא, ואת צריך למשאל דא. ודא היא אזהרה לב"נ, דא"ר יהודה, כשילמוד אדם במעשה בראשית, פעולתו של כל יום ויום, אין לו לשאול על מה שאינו מצווה, ולומר פעולה זו למה נעשית כך בדמות זו. וזו נעשית כך בדמות זו. ואמור לו, תדע למה, וירא אלקים כי טוב לעשותו, וע"כ אל תשאל יותר:

ועוד, כדי להזהיר לבני אדם, ולהורות להם הדרך הנכון, כי גלוי וידוע לפניו הפעולה, קודם שיעשה, ולא רצה לומר טוב הוא זה, עד גמר המלאכה. וכך אין ראוי לאדם לשבח הדבר עד סיומו, שמא ימצא בו גרעון ויתבדה, ויאחז בדבריו:

א"ר ברכיה, כן ראינו בכמה מקומות, שנתן הקב"ה אזהרה לאדם להזהר ממנו, אע"פ שלא היה צריך לו, והכל גלוי לפניו אבל כדי לתת אזהרה לאדם, הוצרך לעשות כן. ת"ח, דכתיב ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, וכי לא היה גלוי לפניו, שהוא צריך לדעת ולחקור. אלא א"ר ברכיה, מכאן אזהרה לב"ד, שאין להם להסמך על דעתם, אל יש להם לדעת ולחקור ולדרוש הענין יפה, הה"ד ודרשת וחקרת ושאלת היטב, ואין לך רשות להסמך על דעתך:

עד דהו יתבי, חמו לרבי אבא דהוה אתי. אמרי ממאריהון דמתניתין אתי. קריבו גביה, שאילו האי שאילתא:

אמר, כך פסקו מארי דמתניתין, דכל מה דעבד קב"ה, עבד ליה בפיקודוי, על ידא דאמצעי. אמר לארעא עבידי כך, עבדת כמא דאתפקדת, ולא שנייא מיניה. אמר למיא עבידו כך, ועבדו מיא עבדתהון דאתפקדו, ולא שנו מיניה. וכן לרקיעא כך כי האי גוונא:

וכד הוה עביד שום חד מנהון עבידתיה כמא דאתפקד, הוה חזי ליה קב"ה, דעבד כהווא גוונא דפקיד ליה, והוה משבח ליה ההוא עובדא. הה"ד וירא אלקים כי טוב. כלומר וירא באותו המעשה, שעשאוהו כמו שצוה. והיה אומר כי טוב, כלומר, כי טוב עשה כמה שנצטוה, וזהו וירא אלקים כי טוב. א"ר יצחק, כלהו שפיר אמרו, והאי מלה שפיר מכולהון:

א"ר ברכיה לרבי יצחק, א"כ קשיא מילתא דא מכל מה דאיתמר, דא"ה, הול"ל האי קרא, וירא אלקים את כל אשר עשו והנה טוב מאד. מאי את כל אשר עשה. א"ר יצחק, שפיר קאמרת:

אזלו בתריה דר' אבא, אמרי ליה האי מלה, אמר להו, שפירא היא, וקרא דא מסייעא לן. דכתיב את כל אשר עשה בכלל, ולא נאמר את כל אשר עשו, דמשמע על אלין אמצעיים דעבד, דאפיקו כל מה דאתפקדו, והא טב. ובגיניה כתיב את כל אשר עשה:

א"ר חייא, וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב, להיותם עומדים תמיד, באותו קיום, ובאותו הדרך שעשהו, ושלא ישתנו מדרך זו לעולם:

אמר רב הונא אמר רב, לשלשה קרא קב"ה שמותם במעשה בראשית, ואלו הן:

השמים. והארץ. והמים. השמים מנ"ל. דכתיב, ויקרא אלקים לרקיע שמים. הארץ מנ"ל. דכתיב ויקרא אלקים ליבשה ארץ. המים מנ"ל. דכתיב ולמקוה המים קרא ימים. ולמה. לעשות בהם כל מלאכתו:

ומה שיצא מהם, הניחו לאדם, לקרוא להם שמות. א"ר ברכיה, כל מה שהוציאו השמים והארץ, אדה"ר קרא להם שמות. שנאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה.

פרשת בראשית מאמר ב' תדשא הארץ דשא

ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו. רבי יצחק פתח, עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו. רבי אבהו אמר, כמה יש לאדם להרהר במעשיו, ולפקוד אותם בכל יום, הואיל ונתן בו הקב"ה נשמה טהורה, לדעת ולהכיר לבוראו, ולהסתכל בנפלאותיו שהיא עושה בכל יום ויום:

ותאנא, א"ר יצחק, ארבע רוחות מנשבות בכל יום, מארבע רוחות העולם. רוח מזרח מנשבת מהבקר ועד חצי היום. ונפקי עמיה מההוא אוצר החמדה. דתנן, אוצר יש למעלה בשערי משרת, וחמדה שמו. ויש בו שלשת אלפים ושבעים וחמש רוחין דאסוותא לעלמא:

והיינו דתנן במתניתא דרבי אליעזר, מאי דכתיב, בקר לא עבות, כלומר כשהוא בקר, מאן דאית ליה מרעין וחליים, אינו נלכד בעבות:

אריב"ז, יש מלאך ממונה, מהבקר ועד חצי היום, בההוא רוחא דאתי ממזרח, ומיכאל שמו, שהו אממונה לצד מזרח. ואריב"ז הוא מיכאל, דכתיב ביה הנה מלאכי ילך לפניך. באשגחותא תשכח, מיכאל מלאכי. ודא הוא דאמר הקב"ה למשה, הנה מלאכי ילך לפניך. כלומר הנה מיכאל ילך לפניך:

ותאנא, כשרוח מזרח מתעורר לצאת לעולם, מאן דאזיל באורחא, ויכוין רוחיה להאי ענינא. כל ברכתא דברכין ליב, מתקיימת בההיא שעתא. ויהא חדי כל ההוא יומא:

רוח מערב, מנשבת מחצי היום עד הלילה, ונפקי עמיה מאוצר מעין ד' מאה ושתין וחמש רוחין, לאפרחא עשבים ואילנים ויבולים. ותאנא, מלאך ממונה מחצי היום עד הלילה, ורשאל שמיה, והוא ממונה לצד מערב:

א"ר יוסי בן פזי, א"כ קושיא איכא הכא, דהא תנינן, מלאך הממונה על הרפואה, רפאל שמו, ואמרת דאסוותא אתי ממזרח, ומיכאל ממונה עליו:

ת"ש, אריב"ז כל עובדוהי דקב"ה גבי בני נשא, מטול דישתמודעין ליה, דהוא מחי, והוא מסי, ולא ישוין בני נשא לבייהו למלאכא, ולא לרברבנא. ובגין כך מחליף עידנין וזמנין, דלא יימרון מלאכא פלוני עבד ליה האי, אלא כולא בידיה:

ולפיכך מחליף רוחין, עד דיצלו קמיה, ויתובון. וכדין יפקוד לאסוותא, למשרי עלוהי, וההוא מלאכא דאתפקד על אסוותא, עביד מה דאתפקד, מרעותיה דמריה:

ות"ח, רחמנותא דהקב"ה, דלא מחי לב"נ, עד דסלקי עובדוהי במתקלא בבי דינא דלעילא, וההוא דאתמני על דינא הוא מיכאל. ורחמנותא דהקב"ה, דאע"ג דבגיניה מטא ליה דינא בידיה, בדינא. ממטי ליה רוחא דאבוותא בכל יומא, עד דיכשר אינש עובדוהי, ויתוב מגייהו קמי מאריה, וכדין משדר ליה אסוותא על ידוהי דההוא שליחא דממנא עלוהי:

רוח דרום מנשבת מרישא דליליא עד פלגות ליליא, ונפקו עמיה מההוא אוצר החמדה, מאתן ושבעין וחמש רוחין, לדשנא ארעא, ולחממא קרירותא. ומלאך ממונה עליו, ואוריאל שמיה, והוא ממונה לצד דרום, בההוא רוחא. וההוא רוחא כבדא על בני מרעין, ודחקין ביה, והוא טב לעלמא. ותאנא, בההוא זמנא דיינין לחייביא בנורא דגיהנם, וכל עלמא שכבין, והוזים בשינתא, ולית מאן דמצלי עליהן:

רוח צפון, מנשבת מחצי הלילה עד הבקר. ותאנא, תלת מאה אלפין, רוחין ועלעולין אתיין עמיה, והא קשה מכלהון לכולא. וטב לבני מרעין, מסגיאות קרירותא לחמימותא סגיא די בהון:

ותאנא, ארשב"י ביה שעתא, נפק קב"ה מאינון עלמין סגיין דכסיף בהו, ואתי לאשתעשעא עם צדיקא בגנתא דעדן, וקל כרוזא כריז קדמוהי, ואמר, עורי צפון ובואי תימן. כלומר עורי רוח צפון, ואיתער למיתי לעלמא ולאפחא בבוסמיא דעדן. הה"ד, הפיחי גני יזלו בשמיו:

דתאנא בזמן שרוח צפון מנשבת בחצי הלילה, והקב"ה נכנס בגן עדן, כל הבשמים, וכל האילנות שבגן עדן, עולים ריחם, ומזמרים לפניו. דכתיב, אז ירננו עצי היער מלפני ה'. א"ר שמעון, האי יער, כד"א אכלתי יערי עם דבשי:

וכל הצדיקים כלם נהנין מזיו אספקלריא של מעלה, וניזונין ממנו, ומזמרין לפני יוצרם בג"ע. הה"ד יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו. א"ר מנחם, מאי יאכל, סלקא דעתין דקב"ה יאכל. לאו הכי, אלא כמאן דאמר ייתי שולטנא דביתא ויאכל אושפיזא, כל כתיב יבא דודי לגנו, כלומר, כשיבא דודי לגנו, יאכל הממתין לו. ואיזהו. פרי מגדיו. הם הצדיקים בג"ע, וזהו בחצות הלילה:

אמר רב יהודה אמר רב, האי מאן דנשמתא קדישא אית ביה, ושמע קל תרנגולא קרי בפלגות ליליא, דאמר רב יהודה אמר רב, בפלגות ליליא, כד עייל קב"ה בגנתא דעדן, זיקא דאשא נפיק מבין גלגלי חיותא, ואזיל בכל עלמא, ונוגע תחות גדפוהי דתרנגולא, ובהיא שעתא, בדחילו מקיש גדפוי דא עם דא, וקארי, ודא הוא בפלגות ליליא:

ומאן דאית ליה סוכלתנו בלבוי, ויתער ויקום לאתעסקא באורייתא, אזיל קליה ואשתמע בגנתא דעדן, ואצית קב"ה. וצדיקא אמרין ליה, מארי עלמא. מאן הוא דא. והוא אתיב ואמר פלניא, ונשמתא קדישא דאית ביה, לעי באורייתא, אציתו כולכו, דהאי ניחא קדמאי, מכל שירתא ותושבחתא, דאמרין לעילא:

הה"ד, היושבת בגנים. כלומר, נשמתא קדישא דאת בה בההוא עלמא, בין גנותא וטנופא, ואת עסקת באורייתא. בשעתא דא, חברים מקשיבים לקולך, שהוא ערב. והואיל וכן, השמיעי והרימי קולך בתורתך, ואתן לך שכר חסד בעולם הבא:

א"ר זירא, מנ"ל דרוח צפונית מנשבת בכנור. א"ר יצחק, מהכא, כתיב הכא עורה כבודי, וכתיב התם עורי צפון. מה להלן צפון, אף כאן צפון. והווי צייתין ליה בכל ליליא, קב"ה, וכל צדיקא די בגנתא דעדן, וזה הוא בחצי הלילה:

ת"ר, עשה הקב"ה ג"ע למטה בארץ, והוא מכוון כנגד כסא הכבוד, ופרוכת, הקרח הנורא. ותאנא, מקום ידוע יש עליו, אשר לא שלטא בו עין נביא לראות, לא במחזה, ולא במראה, ועדן שמו. דכתיב, עין לא ראתה אלקים זולתך:

וא"ר שמעון, מאותו עדן שלמעלה, ממנו ניזון אותו הגן שלמטה הימנו, ומתדשנים משם כל האילנות, וכל היבולים, וכל הצמחים שבגן:

ואר"ש, שלשה פעמים בכל יום, מנטף אותו עדן שלמעלה מעל הגן, מכל ריחין טבין, וזהרין עלאין, והנאות וכיסופין, ומההוא ריחא וכסופא והנאתא דנחית עלוהי, מתזן כל עלמא מיניה:

ותאנא, אר"כשאמר הקב"ה תדשא הארץ דשא, מיד הצמיחה הארץ, כל יבולין, וכל דשאים, וכל אילנות שבג"ע בתחלה. ואח"כ הצמיחה לכל העולם. וא"ר יהודה, הארץ הצמיחה לכל העולם, והקב"ה הצמיח לג"ע. הה"ד ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם:

אר"ש, הארץ הצמיחה הכל. והקב"ה בירר כל דמעלי מנייהו, ושתלן בג"ע. וממה דנחית מעדן, כלם נזונים, הה"ד, ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע אשר שם צפרים יקננו. מאן אינון צפרים. אלין אינון צדיקיא, דקב"ה עביד להו גדפין כצפרין, לאתעופפא לעילא, במנדע וסוכלתנו, ולסלקא להו לההוא אתר דגניז להון, דכתיב ביה עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו:

א"ר יהודה, הולידה הארץ דשאים המגדלים לאח"כ, וצומחים, לעשות צורך העולם. וכל העשבים של רפואה לרפאות בהם הבריות, כלם הולידה והצמיחה הארץ בבת אחת:

א"ר יהודה בר שלום, בו ביום שנבראו שמים וארץ, בו ביום עשו כלם תולדותם. ולא חסר מהם כלום. משמע דכתיב, אלה תולדות השמים והארץ. ואימתי נעשו תולדות אלו. ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים. דייקא, בו ביום נעשה כל צרכי העולם. ולאחר כן גילה אותם, בכל יום ויום. ונתן טעם לכל דבר ודבר באותו היום שנתגלה:

וכן א"ר יוחנן, בו ביום שנבראת הארץ, בו ביום הולידה, והצמיחה כל תולדותיה, והיו כלם גנוזות תכתיב, עד שאמר לה הקב"ה תוצא הארץ. תברא הארץ לא נאמר, אלא תוצא הארץ, דבר שהיה גנוז בה, והוציאה כל דבר ודבר, באותה הטבע הראוי לה להוליד ולהזריע מהם כדומה להם, הה"ד, למינה:

א"ר יהודה, כך עשה הקב"ה לארץ, כנקבה זו המעוברת, ואח"כ מוציאה עוברת ממנה. כך היתה הארץ, בשעה שנבראת נתעברה מהיסודות כלם שנכנסו בה, והם הוציאו כל תולדות שלה:

אר"י כוורדין של שליא דאשה, דמלייאן מן זרעא דב"נ, דאית ביה היסודות כלם, כך הארץ, בו ביום שנבראת, בו ביום נתעברה, מכל מה שהולידה, דכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, ומיד והארץ היתה תהו ובהו וחשך ורוח. הרי בכאן ארבעה יסודות, שהם:

אש. מים. רוח. חשך. ואלו הולידו כל תולדותיה, ומאלו נתיסדו כולם. וכל התולדות נתהוו, מכחות אלו:

א"ר אבא, בצוציתא דארעא, מלייאן זרעא שנקבה, מאינון מיא דלעילא, ומתעברת מנייהו כנוקבא דמתעברא מן דכורא:

שאל רבי חגי לרבי דוסתאי, א"ל, הא כתיב ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו. ארעא אפיקת אילנין ופירין, מה כתיב לאח"כ, וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, ומשמע טרם כתרגומו:

א"ל, כך הוא, אבל כחות להוליד באותו הזמן, לא היה להם. ומפני מה. מפני שלא המטיר ה' אלקים על הארץ, ואז לא היה, שיעלה מן הארץ, שאלמלא היה כך, כל כחותם היו להוליד ולהצמיח. אבל מפני זה לא היה בארץ הכח המוליד:

רבי יצחק אזל לגבי רבי זירא, עאל לביתה אשכח דהוה מטייל בההוא גינא. פתח ואמר, ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים. מה חזו בני יתרו לסלקא מתמן:

דאמר רב יהודה אמר רב, שקולה היתה יריחו, כנגד כל א"י, מרוב התענוגים שהיו בה, דאמר רב יהודה אמר רב, למה נקראת שמה יריחו, על שם הריח. אמרו בני יתרו, אנן צריכין לאתעסקא באורייתא, ואורייתא אינה צריכה תענוגים, ניקום מכאן לטורא ונתעסק באורייתא:

א"ר זירא, ידענא על מה אתכוונת, אלא בני יתרו, עד כען לא הוו ידעי אורייתא, וצריכי לטורא. אבל אנא ידענא באורייתא, וצריכנא צחותא לשמעתיא:

א"ל, מאי דכתיב ותוצא הארץ דשא. א"ל, הוציאה הארץ כל התולדות שהיו בה, ושהיו גנוזים בה, לחוץ. ולא היו בהם כוחותם, עד שהמטיר הקב"ה על הארץ, ועמדו כל התולדות בכחם השלימה, וכתיב וירא אלקים כי טוב.

פרשת בראשית מאמר יהי מאורות

ויאמר אלקים יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. תמן תנינן, א"ר יצחק בר יעקב, מאי דכתיב כלך יפה רעיתי ומום אין בך, ת"ח, כשברא הקב"ה את עולמו, עשאו מאותו האור הנאצל מלמעלה. וברא השמים, מאותו הרקיע הראשון שהכינו הקב"ה ובראו בתחלה. ואותו הרקיע הוליד כל שאר הרקיעים שנתהוו ממנו:

ואמר רב יהודה אמר רב, אותו הרקיע הוליד כל המאורות, מאותו האור שמקבל מלמעלה. וכשברא הקב"ה אותו רקיע, נטל את המאורות, והניחם באותו רקיע, הנקרא רקיע השמים. שאותו הרקיע, נתהוו מן השמים:

א"ר יהודה אמר רב, הרקיע העליון, הוליד השמים אשר תחתיו. והשמים, הולידו האי רקיע, ונקרא רקיע השמים. ונטל הקב"ה הני מאורות, ונתנם בו. הה"ד, ויתן אותם אלקים ברקיע השמים:

א"ר יצחק, עשה הקב"ה הני מאורות, והניחם בזה הרקיע, להיות ממשלה על הארץ, ולהשתמש בהם הבריות, וכשבראם, נתנו אורם שניהם בשוה. אמרה הלבנה, רבש"ע, אין לך להתנהג בשני כתרים בשוה. מה עשה הקב"ה. המעיט אותה, והיינו הכפרה של שעיר ר"ח, שנאמר בו לה':

א"ר יעקב, בכמה דוכתי תנינן דא, ולא אתיישבא בלבאי עניינא. כד אתא רב נחמן, אתו ושיילוה, אמר כמשמעו. א"ר יהודה לרבי יעקב, אתה רוצה לעבור על דברי חבריך. אשתיק:

ר' יוסי ב"ר שמעון בן לקוניא, אתא למחמי לרבי אלעזר ב"ר שמעון, חתניה, נפקא ברתיה, ושקלא ידוהי לנשקא. אמר לה, לכי ומעטי את עצמך מקמי בעליך, דאיהו קדישא. שמע ר' אלעזר, אמר כען אנא אדכרנא מלה חד, דאיהו מרגלא יקירא, דאיתמר על סיהרא, כדתנינן, דקב"ה אמר לסיהרא, לכי ומעטי את עצמך, דחשבת סיהרא דלה אתייהיב שולטנא. א"ל חמוי, אנא כך שמענא, וכך הוא מתסדר בלבאי, בגין דלא אעבר על דעתוי דחברייא:

פתח רבי אלעזר פומיה ואמר, אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך. וכי גאותן של ישראל חרב הוא. לא. דהא החרב לעשו אתייהיבת, דכתיב ועל חרבך תחיה. אבל ישראל, לא:

אלא הכי שמענא מאבא, דאלין אינון ת"ח, דכד שמעין מלה, ולא אתיישב בלבהון, דאינון מגיחין דא עם דא, כאינון דמגיחי קרבא בחרבא, ובעיין לקטלא דא לדא:

ומלה דא דאמר חברנא, כך הוא, וכן גזרנא ברזא דמתניתא דילן, דכד ברא קב"ה לשמשא ולסיהרא, גזר על שמשא, דאתחזר למהוי שולטנא דעשר. וגזר על סיהרא, למהוי בעלמא דין, שולטנא דיעקב. ומני עליהון רברבין תקיפין, עד דייתון תרין אומיאי אלין:

והוא רברבנא, דאתמני על סיהרא, בגין אומה דיעקב. בעא מן קב"ה, דיתייב שולטנא לסיהרא בעלמא דין, כלומר לאומה דיעקב, אמר קב"ה, וכי מה בעיאי אומה דיעקב, אלא לעלמא דאתי, ולשולטאה להו על כל עכו"ם. אבל בעלמא דין, לכי ומעטי את עצמך, ואשתעבידי בגלותא, למזכי לעלמא דאתי:

כד אתי אומה דיעקב, אתרעמו קמיה דקודשא בריך הוא על דאתנטול מנהון שולטנא, ואתייהיב לעשר. אמר להון קב"ה, וכי מה אתון בעאן שולטנא דעלמא דין, דהא אנא ערבאה לשולטאה לכו לעלמא דאתי, על כל האומות. ובג"כ עלי כפרה, כלומר על אותה הבטחה שאני ערב בו, הקריבו כפרה, ואתעסקו באורייתא, ועלי לתת לכם שכר טוב, ועלי להשליט אתכם על כל האומות, שעל כך מיעטתי את הירח בעוה"ז:

אתא ר' יוסי חמוי, ונשקיה ברישיה, קרא לברתיה, ואמר לה, קוטפיזא דנהירותא, ובוצינא דאיתפרשא בטבוון, אית גבך, זכאת אנת, זכאה חולקך, זכאה הוא חולקי בעלמא דין, דזכינא למחמי כך:

רבי יוחנן אמר, זכו ישראל, נהיר להון קב"ה, ולית אינון צריכין לבוצינא אחרא, דכתיב והיה לך ה' לאור עולם:

א"ר אבהו, ישראל כיון שנתחלף להו שולטנא, מונין חושבנא לסיהרא. דבה מנהגין ישראל חושבנהון. הה"ד, הנך יפה רעיתי, מנהיגתי. ומום אין בך, דלא אשתכח בך גרעונא מן מועדין וזמנין:

דבר אחר הנך יפה רעיתי ומים אין בך. ת"ר, בארבעה פרקים בשנה העולם נידון. א"ר אלכסנדראי, וכי לא נידון האדם אלא לפרקים אלו, והא כתיב ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו. וא"ר יצחק, אין לך כל רגע ורגע שאין הקב"ה משגיח באדם, בכל מה שהוא עושה. ותני הכא, דבארבעה פרקין בשנה הוא:

א"ר אלכסנדראי, הדרי בי. מלה דאורייתא בעניינא דא. ולא בעניינא דההוא מלה דרבנן. דפסוקא אמר, פקידה ובחינה. ורבנן אמרי דינא. ומשמע דקב"ה משגח בכל יומא ויומא בעלמא. אבל מידין דינא, עד ארבעה זמנין אלין, למידן כל עלמא:

וכלהו דינין אלו, בגיניהון דבני נשא עביד קב"ה דינא בעלמא. בפסח, על התבואה, מאי קא משמע לן. א"ר יצחק, על תבואה ממש. דא"ר יצחק, בשנה שעברה נתן להם הקב"ה תבואה סיפוקא דעלמא. לא מעשרין ליה בני נשא, ולא יהבי למיכל מניה למסכני וליתמי ולארמלתי, כד אתי שתא דא דאין לכל עלמא על ההוא תבואה דהוה בשתא דעברה:

בעצרת דן את העולם, על איזה עון. על פירות האילן, שלא המתינו שנות ערלתם, ושלא הניחום בשביעית לעני ולגר:

בראש השנה דן כל העולם כלו, גופות בני אדם והנשמות, ופוקד אותם, ודן אותם על כל מה שעשו כל השנה כלה. ותאנא, אפילו צעדיו של אדם נמנין, ובאין בדין באותו היום, הה"ד, וכל צעדי יספור:

תאני רבי יוסי, שלש כתות נכנסין ליום הדין. כת צדיקים גמורים. כת רשעים גמורים. כת בינונים. וכנגדן, שלש כחות באדם. כח הנשמה הקדושה. וכח המתאוה. וכח המניעה, מאי כח המניעה. א"ר יהודה, כח המגדלת והמניעה את הגוף בכל צרכיו:

רבי יוסי בן פזי אומר, בא וראה רחמנותו של הקב"ה, אע"פ שב"ד של מעלה באין לעמוד בדין, ולדון את הבריות, ולהורות לפני הקב"ה זכות וחובה של בני אדם. דתאני ר' יוסי בן פזי, שלש כתות של מלאכי השרת עומדין על הדין ביום ר"ה. יש מהם שהם מורים זכות לטובה. ויש מהם חובה לרעה. ות"ח, רחמנותו של הקב"ה, שנתן עצה להנצל מן הדין:

דתניא מ"ד זכרון תרועה לא אשכחנא זכירה לתרועה, אלא האי דא"ר יוסי, כתיב, וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר וגו' והרעותם וגו'. וזכר לתרועה זו, אמר הקב"ה, הריעו לפני בתרועה זו, שהיא זכרון אותה התרועה, מיד, ונושעתם מאויביכם:

מאן אינון. אלו הם המורים חובתם של בני אדם. דתניא, א"ר ויחנן, מלאכים יש המורים חובתן של בני אדם. ומלאכים יש המורים זכותן. ואפילו אחד מני אלף מורה זכותו, שבקין לו. הה"ד, אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף. וכתיב בתריה, ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו':

וכי יש מלאך משטין זכותו של אדם. א"ר שמעון, ח"ו שמלאך משטין זכות. אלא יש מלאכים ממונים לעיין ולהורות בחובתו של אדם, שבכל שעה שיעבור, והם מורים אותו דבר שנצטוו:

כיוצא בדבר, וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו. מאי עליו עליו של אחאב. שהיו מעיינים בדינו, מימינו ומשמאלו. וכי יש ימין וכו'. אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לכף חובה:

אמר רב יהודה אמר רב, מפני מה בר"ה דין הגוף והנשמה. מפני שבו נולד אדם הראשון, ובו ביום נעשה גוף, ונזרקה בו נשמה, ובו ביום נידון ונקבע הדין לדורות:

ובחג נדונין על שהם מבזים בנטילת ידים, ועל שהם מזלזלים במקואות ובטהרות שהם מים. ועל כך נדונין על המים, על ענין המים:

א"ר אחא, בד' פרקים כמו כן, האדם נדון. בו ביום שמהרהר העבירה. ובזמן שעושהו. וביום ראש השנה. ובעולם הבא. רבי אבהו אמר, בזמן שעושה העבירות. ובזמן שיחלה. דא"ר אבהו, כיון שיחלה האדם, סלקין ליה לדינא. ובזמן שמת כשיוצאה נשמתו ממנו. ובעולם הבא:

א"ר יהודה, בטחון הצדיקים ושמתם, כשיוצאין מן העוה"ז בכשרון מעשים. וכשבאין לעיין בנשמה, אין מוחין בידה. ומה אומרין לה. כלך יפה רעיתי. א"ר אבהו, הצדיק אומר זה על הנשמה שבו, כלך יפה רעיתי, מנהיגתי דלא אבאישת לך בעובדין בישין, דכתיב ומום אין בך:

ד"א ויאמר אלקים יהי מארת, למה חסר ו'. אריב"ל, תפלת הצדיקים שיצאו מהעוה"ז, כדי שלא יתעכב שכרם לעוה"ב. דאריב"ל, מאי דכתיב דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. זו מעלתן של צדיקים, שהם למעלה על כל המעלות:

מאי עליו. א"ר יצחק, הוא יעקב, שמעלתו למעלה. הה"ד כמראה אדם. מאי משמע. כתיב הכא עליו, וכתוב התם ויעל מעליו אלקים:

א"ר חייא בר יעקב, אין לך בכל לילה ולילה, שאין הכרוז יוצא ואומר, עלו חסידים, באו וברכו ליוצרכם. הה"ד, וחסידיך יברכוכה. כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו. ולמה. להודיע לבני האדם גבורותיו וגו':

ת"ר זימנא חדא הוה אזיל ר"י באורחא, פגע ביה ר' ירמיה, ואזלו כחדא. פגעו בהווא טורא, והוה טורא דחיל עליהן. א"ר יוסי לרבי ירמיה, נימא מילי דאורייתא, וניזיל:

א"ר חייא, בודאי דאמרי חכימי מתניתא, שמשא דהוה ליעקב, עד כמה להוי דא. א"ר יוסי, אימא לך מלה דהוה אמר אבא, דהוה שמשא ונהורא סגיא דהוה ליעקב, גניז הוא לצדיקים לעתיד לבא. ולא דא הוא שמשא דמשתמשין בה בנוהי דעשו, ואתגזר דישתעבדון בנוהי דיעקב תחותיה:

ביה שעתא, הוה עציב יעקב, אמר מארי עלמא, הא נהירותא דילי אתייהבתא לעשו. יצאה ב"ק ואמרה ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו' ונהירותא דילך לך אתגניז ולבניך. אמר אורינא לי:

ביה שעתא אפיק קב"ה ההוא שמשא דחמי ליה יעקב, ולא בר נש אחרא. הה"ד, ויזרח ל"ו השמש. אותו השמש שהיה גנוז. כאשר עבר את פנואל. א"ר יוסי, כשנצח שרו של עשו. לו משמע ולא לאחר:

וא"עג דיעקב אתהני למחזייה דנצח לרברבא דעשו, מה כתיב ביה. והוא צולע על ירכו. א"ר אחא, נהורא נהיר, אבל לביה הוה חשוך, על נפקי ירכיה דישתעבדון תחותיה דעשו:

עד דהו אזלי, שמעו קל ינוקא בטורא, דהוה אזיל ובכי. א"ר יוסי, ניזיל גביה דהא לא מסתפינא. דהא תנן לחד מתחזי ומזיק. לתרי מתחזי ולא מזיק. אזלו לגביה, וינוקא הוה בכי:

כד מטו גביה, א"ר יוסי, בנוי דמארי עלמא אנן, דהוה דאקרי שמיה חד על תרי, באתווא, תלת רשימין, ברזא דארבע. גליפין על חד תריין, ואתקרי על חיוותא קדישא. מאי טעמא א"ר יוסי הכי. דחיישינן שמא שד הוא, ואינן מסתפו משמיה דמארי עלמא סגי:

ההוא ינוקא כד שמע מלה דא, אתיב ואמר, יודאי אנא, ובר בריה דרבי חייא רבה אנא, והוה אבוי מליף לי פסוקי דשיר השירים, ופרשתא דבראשית. ומית אבוהי, וגנבו לי גנבי, וכען אשתזיבנא מנהון, וערקנא בהאי טורא:

בכה רבי יוסי ואמר, ווי דבר בריה דרבי חייא רבה אזיל כדין. נטליה בידוי ואזלו. א"ל רבי יוסי, אימא ברי מה הוית לעי עם אבוך. אמר בפרשת יהי מאורות ברקיע השמים הוינא לעי. א"ל, מה הוה אמר אבוך בפרשתא:

פתח ההוא ינוקא פומיה ואמר, באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם. תאנא, שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, על ידי שלשה רועים אחים, משה אהרן. ומרים. בזכות משה, היה המן יורד לישראל. בזכות אהרן, היו ענני כבוד הולכים עם ישראל. בזכות מרים, היתה הבאר הולכת עמהם:

מתה מרים, פסקה הבאר. מת אהרן, ניטלו ענני כבוד. הה"ד ויראו כל העדה. אל תקרי ויראו, אלא וייראו. מתה מרים פסקה הבאר, מנ"ל. דכתיב וישב העם בקדש ותמת שם מרים. וכתיב בתריה ולא היה מים לעדה. ובזכות משה חזרו שלשתן. והוה אמר אבוי, תלתיהון גליפין ברקיעא דיוקנהון, לאנהרא זכותהון על ישראל. ההה"ד, ויתן אותם אלקים ברקיע השמים להאיר על הארץ:

ומנ"ל דתלתיהון גליפין ברקיעא, דהא תנן, בכלהו כתיב על פי ה', ובמרים לא כתיב על פי ה', דלאו אורח ארעא. אלא אמר אבוי, בכלהו כתיב שם, ותמת שם מרים. וימת שם אהרן. וימת שם משה. כתיב הכא שם, וכתיב התם שם. ויהי שם עם ה' מה להלן עם ה', אף כאן עם ה':

דתנן, למה מת משה בחוצה לארץ, להורות, דבזכותיה יתקיימון מתי מדבר. ואמר אבוי, אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע אכנס לארץ לקיימא פקודיך, דהא כתיב כי תבאו אל הארץ. והיה כי תבואו אל הארץ. ותמן הוא קיומא דפיקודיך:

א"ל מה דאזהרת שלים לך ומה דיעבדון ישראל בארעא קדישא, יהי חולקך עמהון. הה"ד, לכן אחלק לו ברבים, אלו זכאין דישראל. ואת עצומים יחלק שלל, אלין אבהתא, ולמה, תחת אשר הערה למות נפשו:

דא"ר חייא סבא, לא אשכחנא רעיא דמסר נפשיה על עאניה, כמשה. דאמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. מאי מחני נא. מן עלמא דין ומן עלמא דאתי. לקיימא תחת אשר הערה למות נפשו:

ואת פושעים נמנה, שנקבר עם מתי מדבר, דהווי חייבין קמי קב"ה. והוא חטא רבים נשא, שלא זז משם עד שמחל להם הקב"ה. ולפושעים יפגיע, שהרבה תפלתו עליהם:

ועל כדין, תלתיהון גליפין לעילא. אתא ר' יוסי ונשקיה, וארכביה על כתפיה תלת מילין, וקרא עליה וכל בניך למודי ה':

תאני רבי שמעון, בא וראה, השמש לא עשאו הקב"ה אלא לשמוש בני אדם. ת"ח, בתלת מאה ותשעין אתרי דישובא דארעא, אזיל שמשא, וסליק ונחית, ומדרגות ומעלות ידועות יש לו. והיינו דכתיב, הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז:

א"ר יוסי, היך היא סליק. א"ר, כבר תנינא ממאריהון דמתיבתא דעלמא סגלגל הוא ככדורא דא. וכד נפיק ממזרח, אזיל בסגלגלותא, עד דמטא לתתא, וכדין אתעביד רמשא. ובהוא שעתא אזיל ונחית בגלגלין דמדריגין ידיען, ונחית וסבב כל ארעא וישובא:

וכד נחית ומתכסיא מינן, רמש לן, ונהיר לאינון דדירין תחות לן לפום יישובא וסגלגלתא דארעא:

וכדין אזיל ונחית, ומפריש בין מיא דתחותיה דמיא דאוקיינוס, ובין מיא דאזלין לעילא, ומפריש במציעתא דמיא, לעכבא סילונא דמיא דנפיק מגיהנם, דלא יעבר לנזקא בני נשא. ועל דא לא תקרי שמשא, אלא לשמשא לבני נשא. דעל כך מתקרי שמשא, שמשא דמשמש לכולא א"ר אלעזר, אלמלא דסחי שמשא בימא דאוקיינוס, הוה שריף ואוקיד לכולי עלמא:

סליק מתחות ארעא. ומגיע לההוא דרגא דאתקרי קרבוסא, בלשון יון. ומההוא דרגא שרי למיסק לעילא, וקל גלגלוי אשתמע לכולהו רקיעיא במטלנוהי, למיזל עם שירתיה דהוא אמר. ולא הוה ב"נ דשמע ליה, בר ממשה, דהוה מיהמן מלכא, ויהושע דמשמש ליה:

וכד איצטריך ליה יהושע, לאגחא קרבא, והוה שמע קל נעימותא, ונהימותא דמשמש, לא יכיל ליה למיסבל. מה כתיב. ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום. מאי דום, דום, מלומר שירה. דום, מקל נעימותא ונהימותא דילך, דהא הוה שמע קול מטלנוהי במטלנותיה:

אמר רבי בא, שית מאה וארבעין מטלנין עביד שמשא. בחושבן שמש. בין יממא וליליא. ואסחר לכולא עלמא בסחרנותא. ולמאי אצטריך. לרככא ולחממא ארעא, ולדשנא עשבין ויבולין, ולאצמחא פירין ואילנין:

א"ר יהודה, ת"ח, כההוא גוונא דלעילא, עביד קב"ה לתתא. מה לעילא הוה שמיא, אוף לתתא הוה שמיא. ולמה אתקרו שמים. א"ר יהודה, אש ומים:

א"ר יצחק, מכא, עושה שלום במרומיו. במלאכיו לא כתיב, אלא במרומיו. על דאינון אש ומים, ועושה שלום בינהם. כהאי גוונא לתתא, אש ומים:

וחוזר הרקיע מתחת, ומחמם האדמה מחממיות האש, והשמש, ומוריד הקב"ה המים על הארץ ומקרר האדמה, וסייע לחמימותא דמתתא. והאי והאי, מולדין ומצמחין לארעא. וכלהו ברא קב"ה לתועלתא דבני נשא:

רבי אבהו, ור' חייא, ור' נתן, הוה אזלי באורחא, א"ר נתן, לא תהיתון על אלין מאריהון דמתניתא, דגזירת פומהון כגזרת מלאכין קדישין. ואנא דכירנא מה דאמרו, דהא שמשא אתאצל נהירותיה מזיוא דאספקלריא דלעילא, והאי נהירותא לאו דיליה הוא. משמע דכתיב, יהי מאורות, הול"ל יהי אורות, מאי מאורות. א"ר זירא, מן אורות. מ' תוספת, לשמשא. כלומר, מן אורות, ותיבותא הוא אורות:

א"ר חייא, אל תתמה עליו, דהא תורה אתאצל מחכמתא דלעילא, ושמיא אתאצלי מההוא רקיעא עילאה דעל ריש חיותא, וכהאי גוונא, כד תסתכל, כל מה דלעילא ותתא, אתאצלו דא מן דא, ודא מן דא, וקב"ה על כלא. ומן כורסי יקריה שרייאן לאתאצל דא מן דא, וכוסי יקרא מניה, וכלהו כלא חשיבין לקבליה. הה"ד, וכל דיירי ארעא כלא חשיבין:

א"ר אבהו, לא תקשי לך האי, דהא רישא מינן בהבדל, שרי בקדמיתא למילעא באורייתא לתורגמנא, ותורגמנא לדסמיכי ליה, ודסמיכי ליה, לדסמיכי ליה. אשתכח, דכד מסתיים שמעתא, דכלהו תליין מן רישא. וכהיא גוונא תשכח לעילא, ולכלהו עלמין:

וא"ר אבהו, משה, אתאצל מזיוא עילאה. יהושע, איתאצל ממשה. זקנים, אתאצלו מיהושע. נביאים, אתאצלו מזקנים. נשיאים ורישא דעמא, אתאצלו מנביאים. וכלהו דא מן דא:

עד דהוו אזלי, פגעו ביה בר' אלעזר, אמרו הא חד מאינון מארי דמתיבתא אתא. אמרו ליה, ודאי דאמריתו דשמשא אתאצל נהירותיה מזיוא דאספקלריא דלעילא. אמר, כך הוא:

פתח ואמר, מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון. קוראה מעין, ואח"כ באר, ואח"כ נוזלים בהדא פסוקא אית לאסתכלא. דהאי מעיין אתמשיך מן בירא. ובירא מן נוזלים. ונוזלים מן לבנון. למינדע, דכלהו אתאצלי דא מן דא ודא מן דא. כך הוא שמשא, לאו נהירותא דיליה הוא, אלא אתמשך חד חוטא דזיוא דנהיר לשמשא:

תנן במתניתין דידין, אור שברא הקב"ה בתחלה, אדם היה רואה בו וצופה מראש העולם ועד סופו. ת"ח, נהירותא דשמשא, הוא חד משתיין אלפין ושבעין וחמש חולקין, מההוא נהירותא דאספקלריא, דההוא נהורא דאתגניז. ואפילו בהאי נהירותא דשמשא, לית איניש יכיל לאסתכלא ביה. כל שכן בההיא נהורא:

והא אמרן, דאיניש יסתכל ביה מרישיה דעלמא ועד סייפי עלמא. אלא הכי גזרנא במתניתא דיין, דבההוא נהירותא, יכיל אינש למנדע ולמחזי בנהירו דחכמתא, כל מה דהוה, וכל מה דיהוה, מרישיה דעלמא עד סייפי עלמא, וההוא אתגניז לצדיקים לעלמא דאתי. מאי לעלמא דאתי. כד תיפוק נשמתא קדישא מהאי עלמא, ויזיל ביה לעלמא דאתי:

ת"ח, כתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה. מאי טעמא. משום דאתהני מההוא זיוא. ואע"ג דנחית מתמן, וההוא נהירותא לא נחית עמיה, לא הוו יכלין לאסתכלא באנפוי דמשה, ממה דאסתכל בקדמיתא, כד הוה תמן, ואשתארו אנפוייה נהירין, כהאי שמשא:

סטי רבי אלעזר לאורחיה, ואינון אזלו אבתריה, לאוזפיה לאורחיה, תלת מילין. אמרו לרבי אלעזר, זכאין אתון מארי מתניתא, דבתר גבוי דמשה הויתון, כד אתייהב אורייתא על ידיה. אזלו רבי חייא ורבי נתן, ורבי אבהו לא בעא לאתפרשא מניה, ואזל עמיה לאורחיה:

פתח רבי אלעזר פומיה ואמר, ויאמר אלקים יהי מאורות. ת"ח, עבד קב"ה תמינסר רקיעין, דנטלין למטלינהון, וסחרין כל עלמא. וכל חד מתעכב ההוא שיעורא דאתייהית ליה מן מאריה. וכד אשלים ההוא רקיעא ההוא שיעורא, אתחדש בעלמא פתגמין טבין רברבין סגיאין:

וחשבין בדעתיהו אינון טפשאי דלבא, דבסחרנותא דההוא רקיעא אתעביד דא. ולא כך הוא. דהא כל יומא ויומא, מחדש קב"ה מצפרא עד רמשא, פתגמין עילאין רברבין ותקיפין, וזמנין דאשלים ההוא רקיעא מטלנוהי, ויערע בעלמא גזירת מלכא עילאה, וחשבין טפשי לבא, דבגיניה דההוא רקיעא הוה, וטעיין לבהון בטפשותא:

ועבד קב"ה לההוא רקיעא רביעאה, ואנח ביה שמשא, ואסחר כל עלמא בעידנין וזמנין לתועלתא דעלמא לבני נשא. ותנא במתניתא דידן, תלת מאה וארבעין משקופין, אזיל שמשא, סליק ונחית בעידנין וזמנין:

ואזיל ושרי, ממשקופא דמזרח, מההוא משקופא דאתקרי נוגה, ואזיל בסגלגלותא, עד דמטא למשקופא דאתקרי קרבוסא. כדין אזיל לסייפי דצפון, שיתא ירחי, עד דמטא למשקופא דזהרא, ואזיל שיתא ירחי, לאשלמא שתא לתועלתא דברייתא, למעבד זרועא וחצדא:

הה"ד עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף. ובאשלמותיה לצד דרום, לפום ישובא דארעא, קציר. וחום. וקיץ. ובאשלמותיה לסייפי צפון זרע. קור. וחורף. וכלא לפום ישובא דארעא, כדקאמרן. ובהאי גוונא ממש, כמה דמשתמשין בני נשא להאי נהורא דהאי רקיעא, כדין כל חילי שמיא משתמשין לנהורא דרקיעא, דעל ריש חיותא:

א"ר אבהו, מארת למה חסר ו"ו. א"ל, על מה דאמרן בקדמיתא, דלאו נהירותיה שלים. דלית נהירותיה בר מה דמקבל כחד חוטא בתר כולתא, מההוא נהירותא דלעילא:

ובגיניה לא אתקרי נהירותא שלימתא, ולא יאות לאתקרי שלימתא. אלא ההוא נהורא דאתקרי ונהורא עמיה שרא. וההוא דאתגניז לצדיקים, הוא חד מס' אלפין ושבעין וחמש חולקין, מנהירותא דשרי עם קב"ה. ונהירותא דשמשא הוא חד משתי אלפין ושבעין וחמש חולקין, מנהירותא דגניז לצדיקיא לעלמא דאתי. ועל כדין לא אתקרי נהירותא שלימתא האי נהירותא דשמשא, ולא יאות לאתקרי:

ולפיכך אמר קב"ה, לא תקשי לכו, דכתיב מארת, ולא שלים. דאנא לא עבדית ליה, אלא למה דכתיב, להאיר על הארץ. לשמשא לבני ארעא, ודי לכו לבני ארעא, לבוצינא דא לשמשא לכו:

א"ר אלעזר, ומה נהורא זעירא דא, לא יכלין בני נשא לאסתכלא ביה, נהוריתא דגניז לצדיקיא עאכו"כ. א"ר אבהו, וכל שכן נהירותא דבוצינא דשרי קמי מלכא עילאה:

אתא לנשקא ידיה דרבי אלעזר, אמר כען ידענא, די בקושטא האי מארת חסר, ויאות לו למהוי חסר יתיר מהאי. אמר ווי לעלמא כד תפוק מניה, דעד יומא דא שאילנא דא, ולא אשכחנא עיקרא דמילתא, בר כען. ההוא אורחא דנפקת ביה, יהא סימנא דברכה לי, על דערעית לך:

יתיב עמיה תלתין יומין, ואוליף כל ספקא וקושיא דהוה ליה, ואוליף ליה שתין טעמי בפרשתא דבראשית. אזל לאורחיה:

אשכח לרבי חייא, אמר ליה במטו מינך רבי אבהו, דאטעום מההוא מיתקא דדובשא, דאמצית מגזירת קדישין עילאין. א"ל, חררתא דאפיקותא, וסובתא דדובשא לא מתיישבי כחדא. ואעפ"כ אוליף ליה:

בכה ר' חייא, ואמר, נדירנא עלי, דעד דאוליף קמי מאריהון דמתניתא עילאה, לא איתיב הכא. יתיב תמן תריסר שנין, כד אתא קארו ליה ר' חייא רבה. א"ר יצחק, אור גנוז לצדיקיא לעתיד לבא, ההוא דהוא גנוז, הה"ד, אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.

פרשת בראשית מאמר צאינה וראינה בנות ציון

ויאמר אלקים יהי מארת. ר' פנחס פתח בהאי קרא צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו. א"ר פנחס, חזרנו על התורה כולא, ולא אשכחן עטרה דעבדת בת שבע לשלמה. כען אית למימר, האי דא"ר יצחק מאי צאינה וראינה, הוה ליה למיכתב באו וראו, מאי צאינה:

אלא א"ר יצחק, פסוקא דא, דאתקרי על אינון זכאין דנפקו מן עלמא דין, ואתקברו בארעא קדישא דישאל. א"ר אלעזר, ודנפקת נשמתהון תמן. ועתידה בת קול לאתערא בכל ציונא וציונא דבתי קברי, ואמרה צאינה וראינה, פוקו מתחות בליאותא דעפרא, ואיתערו משנתכום. בנות ציון:

כד"א מה הציון הלז:

א"ר פנחס, זכאין אתון צדיקיא למחמי בזיווא יקירא עילאה דמלכא קדישא, דשלמא כולא דיליה. ובאיזה זכותא. בשביל עטרה שעטרה לו אמו, בדיל ההוא כתרא, דאכתורו ליה צדיקיא במלי דאורייתא בעלמא דין. א"ר אבהו, אמו, כמו אומן. ואיזהו אום של הקב"ה. אלו צדיקים שהם אום הידועה לו:

ביום חתונתו, חתנות דא ממאן הוא. א"ר פנחס, מההוא אום. חתונתו של אותו אום שלו. מהו חתונתו ביומא דכשרן למעבד פיקודי אורייתא, דהוא חזוונתא דצדיקיא. ואימתי כשרן. א"ר יצחק, מתליסר שנין ולעילא, דההוא יומא חובתא על צדיקיא למיעבד חזוונתא דלבא, כיומא דסליק לחופה. ובגין ההו אזכותא, עתיד הקב"ה לאתערא להו ולעברא כרוזא קדמיהון בחזוה, צאינה וראינה בנות ציון:

א"ר יצחק, ת"ש, יהי מארת ברקיע השמים, ר' יצחק מאר, כשהקב"ה מחיה את המתים, ויעבר כרוזא על כל ציונא וציונא. ביה זמנא נחית ההיא נשמתא, כנהורא ובוצינא דינהר בנהירו רקיעא דשמיא, על ההוא גופא דאתער מן ארעא. הה"ד, יהי מאורות ברקיע השמים. ולמה להאיר על הארץ, על אותו הגוף היוצא מן הארץ:

ר' בהו אמר, זו היא זהר הרוח, השורה על הגוף להחיותו, ולהאיר אפלו. הה"ד, יהי מאורות ברקיע השמים. ולמה. להאיר על הארץ, על היוצא מן הארץ, כדאמרן:

ר' אבהו אמר, זו היא זהר הרוח, השורה על הגוף להחיותו, ולהאיר הקב"ה להחיות בו המתים, מהו. א"ל, הוא רוח אספקלריא של מעלה, כאשר ישיגו בני אדם הדעות הנכונות. ומנא לן הא. ממה דכתיב, ונתתי רוחי בכם וחייתם. ונתתי רוח בכם לא נאמר, אלא רוחי, אותו הנאצל מאספקלריא שלו. וכתיב ואת רוחי אתן בקרבכם, ואח"כ יהיה סימן ידוע בעולם, הה"ד, והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים.

פרשת בראשית מאמר נעשה אדם

ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו. ר' אבהו פתח, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מעט מאלקים. ר' תנחום אמר, בשעה שרצה הקב"ה לברוא את האדם, נתייעץ עם המלאכים אותם הסובבים את כסאו, ואמר להם נעשה אדם. אמרו לו, רבש"ע מה טיבו של אדם זה, מה אנוש כי תזכרנו:

ד"א נעשה אדם, ר' בוטא בשם ר' בו אמר, חזרנו על כל התורה כולא, ולא מצינו שנתייעץ הקב"ה עם המלאכים לעולם, על שום דבר מכל מה שהוא צריך לעשות:

ועוד מצינו שאין למעלה ולמטה שמשיגים לדעתו של הקב"ה, וכשהם רצים להשיג, מיד חוזרים לאחור מהשגתם, כהדין קנבוסא דקונארי, דפרח וחוזר לדוך דשארי. כך הם, עד שחוזרים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו:

ועוד אמר רבי בוטא, מצינו שהקב"ה ברא אור הראשון, ברא מזה האור שאר המשמשים שלו. אם האור הראשון שנברא בתחלה, לא נתייעם עמו, כשרצה להוציא ממנו שאר צבאותיו. כ"ש וכ"ש אדם להבל דמה:

א"ר יצחק, הנח לרבי בוטא דעם מארי מתניתא שוי מדוריה. אמר ר' בוטא, אנא לא זכינא למהוי מדוראי עמהון, אבל קושיא הוה דידהון:

ופירוקא שמענא, דא"ר בו, כהדין מלכא דהוה שליטא על כלא, ובעי לאחזאה גרמיה דכלהו כלילין ביה, והוא כלא. עביד גרמיה בלישן דסגיאין, כך קב"ה, הואיל דבעי לאחזאה דכל עלמא דידיה, כליל כולא בידיה, ואמר, לישן דסגיאין לאחזאה דהוא כולא. א"ר יצחק, אי קלא מן רמיא שמעתא מהאי, אימא דהוה שפיר, דלא אתישבא בלבאי האי פירוקא רבי שמעון בן יוחאי אתא לטבריא למדכי לכל שוקי טבריה, חמו ליה, ר' פנחס, ורבי בא, ורבי יצחק. אמרו, עד אימתי ניתיב בקיימא חדא, ולא ניכול למהך. אמרו, הא מארי דמתניתין הכא, נשאל קמיה:

אתא רבי אבהו, תמן, א"ל, אי לא נשמע מלה דא, הא אתפתחא פומהון דמינאי בפסוקא דא. א"ל, לימא לן מר עיקרא דפסוקא דא, א"ל מאי הוא. אמר ליה האי נעשה אדם בצלמנו כדמותנו:

א"ר שמעון, כתיב החרשים שמעו והעורים הביטו לראות, וכי לעורים ולחרשים אמרה תורה האי. אלא עורים, שהם עורים בתורה, שדרך הישר לפניהם, והולכין ארחות עקלקלות כעורים, ולא ידעון עיקרא דמלתא. האי פסוקא אתגזר במתניתא דילן, והכי גזרנא:

כד ברא קב"ה עלמא, הוה עיקרא דכלא מיא, ומן מיא אשתיל כל עלמא. ועבד קב"ה תלתא אומנין, דייעבדון אומנותיה בהאי עלמא, ואלין אינון:

שמיא, וארעא, ומיא. ועל ידוי דאלין, אתברי כל מה די בעלמא דין:

וזמין לאלין תלתא, לכל חד מנהון, לאפקא ברייתא דצריך לעלמא. זמין למיא, א"ל את אפיק לארעא דתחותך, ואת זיל אתכניש לאתר חד, ומיא עבד כך, הה"ד יקוו המים:

קרא לארעא, אמר לה, את אפיק בריין מינך, בעירין וחיותן וכדדמי לון, מיד עבדת כך, הה"ד ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה למינה:

קרא לשמים, אמר לון, אתון אבדילו בין מיא למיא, עבדו כך, הה"ד ויעש אלקים את הרקיע. קרא לארעא, אמר לה אפיקי דשאים ועשבים ויבולין ואילני חקלא, מיד מה כתיב בה. ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע:

קרא כמו כן לשמים, אמר לון, יהא בכון נהורין ובוצינין לאנהרא על ארעא, הה"ד יהי מאורות ברקיע השמים. קרא כמו כן למיא, אמר לון, אתון אפיקו ריחשא דנונין ועופין, וכדדמי לון,

הה"ד ישרצו המים שרץ נפש חיה. ועל ידיהון דתלתא אלין, אתעביד כל עובדא דבראשית, כל חד וחד לזיניה:

כד אתא יומא שתיתאה, כלהו הו זמינין למברי כשאר יומין. אמר לון הקב"ה, לא שום חד מנכון, יכיל למעבד בריה דא בלחודוי, כשאר כל בריין דהו עד כאן, אלא כולכון תתחברון כחדא ואנא עמכון, ונעביד אינשא. דהא אתון לא תיכלון למעבדיה בלחודיכון, אבל גופא יהא דילכון תלתיכון, ונשמתא דילי:

ולפיכך קרא לון קב"ה, ואמר לון נעשה אדם, אנא ואתון. אנא נשמתא, ואתון גופא. וכך הוא, דגופא הוא מתלתהון, והו אומנין בעובדא דבראשית, ונשמתא יהבה ק"בה, דאשתתף עמהון בה:

בצלמנו כדמותנו, כלומר דאתחזי לנא, בההוא גופא דאתנסב מנכון, למנדע ולאדמאה לכון, כההוא דאתנסיב מני, דהוא נשמתא, דיתפרש מעובדוי דעלמא, ויהא תאובתיה ורעותיה לעילאין קדישין:

ועוד בצלמנו כדמותנו, דגופא דאתנסיב מנכון, לא יהא בקיומא כגיניכון. מאי כגיניכון. כאינון בריין דאפקתון, על דאיהי עפרא כשאר כל בריין. וההיא נשמתא קדישא דאנא יהיב ביה, דיהוי לה קיומא לעלמין, דליתה גופא, וידמה בקיומא לי:

א"ר אבהו, הדין הוא ברירא דמלתא, משום דאשתכח דבראשית, הו אלין תלתא, שמיא וארעא ומיא:

ר' אלעזר בר ר' שמעון אמר, יאות הוא. אבל ארעא נסבא חילא דתלתהון בלחודאה, עד דהוי בה ארבע יסודות קיימין. מן שמיא תרין, ומן מיא חד, וחד דבה. והיא אפיקת גולמא דאדם, וקב"ה נשמתא. הה"ד, וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים. הרי תרויהון, ארעא וקב"ה, דאשתתפו כחדא למעבד ליה, ובגיניה אמר נעשה אדם, דקב"ה אמר לה עשי את הגוף, ואנא נשמתא. א"ר יצחק, הא כל ספיקא דא אתעבר מינן:

עוד א"ר אלעזר, כהאי גוונא, אשתתף קב"ה לעלמא, בכרייתא דבני נשא. דהא תנינן, שלשה שותפין באדם, האיש ואשתו וקב"ה. א"ר יהושע, כהאי גוונא, שמיא וארעא וקב"ה. א"ר שמעון, שמים, כנגד איש. ארץ, כנגד אשתו. ולעולם קב"ה משותף עמהם. וע"כ נאמר נעשה אדם בלשון שותפות. ואין הקב"ה משותף אם שום בריה, זולת עם אדם:

א"ר יוסי, ובשאר הבריות מי משותף עמהם. א"ר שמעון, כח האדמה דאמרן, שהיא נפש חיה. אבל הקב"ה אין משותף, אלא על האדם בלבד:

א"ר יהודה, ווי להם לרשעים, שאינם רוצים להדבק בשותפותא של הקב"ה. במה. א"ר יצחק, באותה הנשמה שהוא נתן, אלא הולך ודבק בכח הבהמות. הה"ד ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. בל ילין, שלא רצה לעמוד באותו יקר ותפארת של הנשמה. אבל מה חטאתו שעשה. שנמשל כבהמות, באותו הכח שלהן, הנכרת והנדמה מהרה, ולא תעלה למעלה:

א"ר שמעון בן פזי, אזלא הא, כי הא דא"ר יעקב בן אידי, דא"ר יעקב בן אידי, מאי דכתיב וכל יקר ראתה עינו, אלו נשמותן של צדיקים. שהם יקר ותפארת לעולם ולעולמי עולמים:

א"ר אבהו א"ר יונתן, בא וראה מעלתו של אדם, שהבדילו הקב"ה מכל שאר הנבראים. האיך.
א"ר אבהו, כל מה שברא הקב"ה, אמר לפועלים האלה, שהם יעשו לבדם, ולא נתייחד הוא
עמהם. אמר על בריות הארץ תוצא הארץ נפש חיה וגו'. אמר למים, ישרצו המים, והוא לא
נתייחד עמהם:

כשברא האדם, נתייחד הוא עמהם בעשייתו, ואמר נעשה אדם. ונתן בו קלסתר פנים, רא"ה,
רי"ח, קומ"ה, הליכ"ה, משו"ש דבו"ר עשי"ה. המשילו במעשה ידיו, הה"ד, תמשילהו במעשה
ידיך כל שתה תחת רגליו:

וכשזרק בו נשמה, קם על רגליו, ונדמה לתחתונים ולעליונים. נדמה גופו לארץ. ונשמתו
לעליונים, בתואר, והדר, וכבוד, באימה, וביראה. הה"ד, וכבוד והדר תעטרהו:

א"ר יונתן, רישא דהאי קרא, ספיקא בלבאי, דכתיב ותחסרהו מעט מאלקים. א"ר אבהו,
בנשמתיה דהיא קדישא, ודמי ליה. אבל מאי גריעותא הוא. על דהוה גופא, ואתנטל מן ארעא:

ואם תאמר בדעת ובחכמה. אי אפשר, דהא רחוק הוא האדם מן העליונים דא"ר אלעזר א"ר
תנחום, המלאכים הקרובים, מקבלים כח שפע אספקלריא של מעלה תחלה, ומהם יורד לאותם
שאינם קרובים, ומהם יורד לשמים וכל צבאם, ומהם אל האדם:

א"ר יוסי, כסא הכבוד מקבל תחלה, וממנו למלאכים העליונים, ומהם לאותם שאינם כל כם
עליונים וגבוהים כמותם, ומהם לשמים, ומהם אל האדם:

אבל במה נדמה לו האדם. א"ר אבהו, בנשמה, שהיא קדושה, ולא תכלה לעולם, על שנטלה
ממנו, מכחו ומגבורתו. ולא כמו הגוף שניטל מן האדמה, ויכלה וישוב עפר כשהיה:

א"ר יצחק אמר רב, אדם, וזווגו עמו, נבראו ביחד. הה"ד זכר ונקבה בראם. ונטלה מגביו,
והכינה, והביאה אל האדם. הה"ד, ויקח אחת מצלעותיו:

ר' יהושע אמר, חוה הראשונה היתה, ולקחה ממנו, והיא נזקי דברייתא. הה"ד ויקח אחת
מצלעותיו, זו היא הראשונה שנלקח ממנו, על שהיא רוח מזקת. ויסגור בשר תחתנה, שהקים
אחרת במקומה:

רבא אמר, זו היתה בשר, והאחרת לא היתה בשר, ומאי הוות. א"ר יצחק, זוהמא דארעא
ושמריה:

א"ר תנחום, כשברא הקב"ה לאדם, נתן זוהר פניו, שמאיר בכל העולם. כיון שחטא, מה כתיב
ביה. ועוז פניו ישנא:

רבי אליעזר ורבי עקיבא הוו אזלי באורחא, א"ל ר"ע ר', אימא לי, הא דכתיב ויאמר אלקים
נעשה אדם, למה לא נאמר ויהי כן מיד, כשאר כל הימים, כשהיה אומר הקב"ה דבר, מיד נאמר
ויהי כן, וכאן לא נאמר, אלא לאחר שאמר נעשה אדם, כתיב ויברא אלקים את האדם, היה לו
לומר ויהי כן:

א"ל, עקיבא, וכי זאת היתה במעשה בראשית ולא יותר, והא כתיב ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך
המים, ולא נאמר ויהי כן, אלא ויעש אלקים את הרקיע. וכן יהי מאורות ברקיע השמים להאיר
על הארץ, היה לו לומר מיד ויהי כן, וכתיב ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים:

אלא אימא לך, כל דבר שלא היה בהם הכח האצול מלמעלה, נאמר מיד ויהי כן, שהארץ הוציאה אותם בתשלום כל פעולתם, ולא הוצרכה להמתין לכח העליון, להשלים תשלום אותה הפעולה:

אבל בכל דבר דובר שהוציאה הארץ, וקיום תשלום הפעולה לא היתה בה, הוצרכה להמתין עד שיבא הכח מלמעלה, ויעשה הקיום ושלמות הפעולה:

וכן בכאן באדם, הארץ הוציאה אותו הדבר המספיק לה לעשות, ועמדה, עד שיתן הכח אותו שיש בידו לתת, ולפיכך לא נאמר מיד ויהי כן, עד שבא הקב"ה ונתן בו הכח מלמעלה, ועשה הקיום:

אמר לו ר"ע, רבי, מה ראה הקב"ה שלא עשה את האדם אלא בששי, א"ל, יהא פתחון פה לאדם לומר, שהוא סייע בשום דבר מכל מה שנברא:

אזלו, עד דהוו אזלי, קם רבי אליעזר, וגחין ראשיה, ושוי ידוי על פומיה, ובכי. א"ל ר"ע, רבי למה את בכי. אמר ליה, אל דא דשאאילתא. חיוזו חזית, וקשיא מלה:

עקיבא עקיבא, מאן יזכי להאי אורכא דגלותא דאתמשך, דהא לא עקום ב"נ, דעתיד לימטי לענני שמיא, עד יומא שתיתאה. דהוא בשית אלף שנין, ולא באשלמותיה, בר בתקוף תשובה, דהא שולטנא דב"נ ההיא ליתיה אלא בשתיתאה:

אבשביעאה, ישתאר שמטה בעלמא, חרוב. ובתמינאה, יתחדש עלמא כמלקדמין, ויהא מה דיהא. ע"ד והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. ובגינהון נאמר, יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו:

אלה תולדות השמים וגו'. רבא בשם ר' ברכיה אמר, בא הכתוב להורות, כי לאחר שספר כל התולדות שהוציאו השמים והארץ, שלא באמר בששה ימים נבראו כלם, בריה זו ביום פלוני, ובריה זו ביום פלוני, אלא כל התולדות שנתהוו מן השמים ומן הארץ, אימתי הוו. תדע לך אימתי. עשות ה' אלקים ארץ ושמים. כלומר, באותו היום ממש, היו בהם כל התולדות, שנתהוו מן השמים ומן הארץ, דכתיב ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים:

רבי ייסא אמר, והא כתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלקים אדם, א"כ באותו היום ממש היו כל התולדות:

א"ר ברכיה, כך הוא, באותו היום נתהוו, שהראוהו הקב"ה באותו היום, כל תולדותיו, והעבירם לפניו הנשמות בדיוקניהון, והיה אומר, זה פלוני, וזה פלוני. זה חכם הדור, וזה דיון הדור, וכן כל הדורות ומנהיגיהן:

ר' יצחק בשם ר' חייא אמר, מה כתיב למעלה מן הענין. ויכולו השמים והארץ וכל צבאם. לאחר שאמר וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. מהו את כל אשר עשה. את כל לרבות ענין המלאכים, שהם טוב מאד. ובכל הנבראים לא נאמר אלא כי טוב בלבד, ובכאן כי טוב מאד מלמד, שהמלאכים נבראו ונאמר עליהם כי טוב מאד:

וא"ר יצחק למה עוד הוסיף קרא ואמר ויכולו. א"ר ברכיה, לשון כסוף הוא. וכל צבאם, בכלל, הם המלאכים הנקראים צבא השמים. הה"ד, וכל צבא השמים עומד עליו. וכשגמר המלאכה, נכספה וכלתה לכל רואיה:

א"ר נחמן, ויכולו:

כלו ממעשה, כלו ממחשבה. ועשה הקב"ה ליום השבת דוגמת עולם הבא. שעתיד הקב"ה לשבות בשביעי, מאי בשביעי. באלף השביעי:

ואמר רב נחמן, נפש יתירה נתוספת באדם ביום השבת. אמר ליה רבי, מגאי נפש יתירה זו, א"ל, רוח הקדש ששורה עליו, ומכתיר לאדם בכתר קדוש, בכתרי המלאכים. והוא מאותו רוח, שעתיד לשרות על הצדיקים לעתיד לבא. וע"כ חייב אדם לכבד את יום השבת, על האי אושפיזא קדישא דשריא עמיה:

וא"ר נחמן, רוחא דא איך אתקרי. מכובד אתקרי. קדוש אתקרי. הה"ד, וקראת לשבת עונג כמשמעו, לקדוש ה' מכובד, היא תוספת הרוח הנקרא קדוש ה', הנקרא מכובד:

א"ר יצחק, כשסיימו המלאכות כלם, ברכם הקב"ה, והכינם בעולם, וצוה לכל אחד ואחד שלא ישנה הכנתו, מאותו הענין שעשאהו. ושכל אחד ואחד יוציא תולדתו, הראוי לו, מכאן ולעולם. הה"ד, אשר ברא אלקים לעשות. מאי לעשות. להוליד ולהוציא כל דבר כמותו. רבי יהודה אומר, זה גוף השדים, שלא נגמרה מלאכתם:

רבי יוסי בר נחמן אמר, כיון שנכנס שבת, כל הדברים שנבראו במעשה בראשית, שבתו ושקטו, כל אחד לפי ברייתו. דתנינן, אותן האומנין שהיו מוציין תולדותם בכל יום ויום, שקטו ונחו, וראו כי כלם שלמים, וכל תולדותם עמהם, בקיום ומעשה:

הה"ד, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אמר רב נחמן, כאדם המשבח ואומר, אלו הם הדברים שאין כמותם. בהבראם, ר' יצחק אמר, בה"א בראם. ר' יהודה אומר, בהבראם, ממש בדמותם ובשלימותם:

ורב נחמן אמר, אל תקרי בהבראם, אלא באברהם. שקבל תורתו ובריתו אשר שם בו. ואלמלא אברהם, שקבל תורתו ובריתו של הקב"ה, לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר, אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת:

ואל תתמה על זה, דהא תנן כתיב, הרים הגבוהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים. אם הרים הגבוהים, נבראו בעולם ליעלים. והסלעים לא נבראו, אלא לשפנים. אל תתמה להיות העולם נברא בשביל אברהם, שקיים כל התורה, וכלמה שנצטווה מהקב"ה. רבי יצחק אמר בשם רבי יהודה, בה' בראם, הה"ד כי שמי בקרבנו:

עוד א"ר יצחק בשם רבי יהודה, לא נתייחד שמו של הקב"ה בכל הנבראים, זולתי באלה דכתיב ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים כדקאמרן. ולא נזכרו חיות ובהמות, ולא שום נברא מאותם שהם נפסדים וכלים, אלא על אותם שהם קיימים לעולם, הזכיר שמותיו:

רב אמר, יום שנכספו קמי קב"ה בריית שמים וארץ וראה השבת שהיא מנוחה וקדושה, הכינו לדורות:

ותאנא, אין לך בכל שבת ושבת, שאין הקב"ה הולך לחול עם הצדיקים בג"ע. וניזונין מההוא זיוא דאספקלריא המאירה. הה"ד, עד שיפוח היום, זה יום השבת. אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה, זה העוה"ב:

ואמר רב הונא, אל תתמה על זה, ומה בעוה"ז נותן הקב"ה רוח קדוש לכל אחד ואחד ביום השבת, ומכתירן בו. הצדיקים שישנם בעוה"ב, אינו דין להכתיר להם ביום השבת בכתר:

ת"ח, אמר רב הונא, אפילו הרשעים שבגיהנם, מוכתרין הם ביום השבת, ושוקטין ונוחין. דאמר רב הונא, אין לך רשע מישראל שאין לו מעשים טובים, דמעלייא להו לעלמא דאתי. ואמתי מעלייא להו. ביום השבת. להיות כלם מוכתרים בכתר שבת:

א"ר יוסי, וכי הרשעים שחללו שבת בפרהסיא, יש להם מעלה בכתר שבת. א"ל, אין. דהא תנן, ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה לכך נדונים הרשעים ביום הששי משנה, להרויח להם ביום השבת:

כי יום שבת נקרא שלם, ולא נגרע. לפיכך אינו נגרע מהטוב וההנאה שבו, בין לצדיקים בין לרשעים. ולהורות שלא לחנם אמרה תורה, ושמרתם את השבת. והזהירה על יום השבת, יותר מכל התורה כולה. ותאנא, כל המקיים את השבת, כאלו מקיים את כל התורה:

אמר רב יהודה אמר רב, לא ישב הקב"ה על כסא כבודו, עד שבא שבת, ונתעלה וישב על כסאו. א"ל ר' יוסי, והא קודם שנברא העולם ישב היה הוה ויהיה. א"ר יהודה, אי משמע לן דעל כסא כבודו ממש הוא. לא:

אלא הכי תנינן, עד שלא נברא העולם, לא היה מי שיקלס להקב"ה, ויכיר אותו. כיון שברא עולמו, ברא המלאכים, וחיות הקדש, והשמים, וכל צבאם, וברא את האדם, וכלם מוכנים לשבח ליצורם ולפארו. ועדיין לא הוה פאר ושבח לפניו, עד שנכנס שבת, ושקטו כלם, ופצחו רנה ושבחה, העליונים והתחתונים, ואז ישב על כסא כבודו. כלומר, אזי היה מי שיכיר את כבודו, וישבח לכבודו:

וא"ר יהודה, אין לך שבח וקלוס לפני הקב"ה, כמו שבחו של שבת, העליונים ותחתונים כלם משבחין לו כאחד, ואפילו יומו של השבת ממש, משבח לו, הה"ד מזמור שיר ליום השבת.

פרשת בראשית מאמר וייצר ה' אלקים

וייצר ה' אלקים, ר' תנחום פתח, כה אמר הא - ל' ה' בורא השמים ונוטיהם וגו'. כשברא הקב"ה את עולמו, ברא אותם מאין, והוציאם אל הפועל, ועשה מהם ממשות. ובכל מקום אתה מוצא בורא, על דבר שבראו מאין, והוציאו לפועל:

אמר רב חסדא, וכי השמים מאי"ן נבראו, והלא מאותו האור של מעלה נבראו. א"ר תנחום, כך הוא, אלא גוף השמים מאין היה, וצורתם מדבר ממשות. וכן הוא האדם:

ותמצא בשמים בריאה, ואחר כך עשיה. בריאה בורא השמים, כלומר מאין. עשיה, לעושה השמים, מדבר ממשות, מהאור של מעלה. וא"ר תנחום, עשייה הוא תיקון הדבר בגודל ומעלה מכמות שהיה. כמא דאת אמר, ויעש דוד שם:

א"ר חנילאי, פסוקא דא לא אתא אלא להדרש. וייצר בשני יודין, וכל השאר את מוצא ביוד א'. אלא כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא במעלה בבינה, אלא האדם לבדו. שנתן בו כח מן העליונים, לדעת ולהכיר ולהבדיל בין הטוב ובין הרע, והוא מעוטר בכבוד והדר, כד"א וכבוד

והדר תעטרהו, והוא מושל על כל מעשה ידיו, הה"ד תמשילהו במעשי ידיו, ואחר כל השבח הזה כשהוא זוכר שהוא עפר וישוב אל העפר, הכל נעשה הבל לפניו, ואומר ווי. א"ר יוחנן, פלג התיבה, וי יצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, וישוב אל העפר כמות שהיה:

ד"א וייצר י"י אלקים את האדם עפר מן האדמה. א"ר שלום, יצרו בשני יצרים, ביצר טוב וביצר הרע. משא"כ בשאר הבריות. כדי לנסות בו את האדם ויהיה פתחון פה לצדיקים, ולא יהיה פתחון פה לרשעים:

א"ר אבא, מפני מה כתיב ה', ואח"כ אלקים. אלא השם שהוא שמו ממש, שם הקיום. נאמר על הנשמה, שהיא באדם קיימת. אלקים, שהוא שם משותף, נאמר על הגוף, שיש בו שותפות:

א"ר אבהו, שם הקיום, גזיר ושליטא, כהדין טריפין שקיפין דרגלין. ולא אוזיפין לאחרן. ובגיני כך, לא אדכר בעובדוי דבראשית, אלא חד את משמוי, והוא כמ"ד בה"א בראם:

ותנינן בספראדחכמתא רבה דשלמה, שמא דשמיטה, מטול שזיפא, קרעוי דמלכא, קושטיזא דאטיל ביה בחותמא זעירתא, למשלטא תחותוי, שנאמר מי כמוכה באלים ה':

את האדם, לרבות כל הכחות שבו. עפר מן האדמה, א"ר אבהו, ת"ח היך יכיל אינש לאתקיימא בהאי עלמא, דהא אורייתא אסהיד בהו דהוא עפרא:

וא"ר יצחק, עפר ולא חומר, דאלו הוה מחומר, הוה יתיר בקיומא, דהא בנינא דאתבני מחומר קיומא אית ליה. אבל עפר ממש, לא יכיל לאתקיימא. הה"ד כי עפר אתה ואל עפר תשוב, לא איתמר כי חומר אתה. א"ר חנין, והא כתיב אף שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם:

א"ר אבהו, פסוקא דא מסייע לן, והוא נאמר על העולם הזה, שאינו כן בקיום. דהאי כתיב בבני נשא, די מדרהון בהאי עלמא, דבנייניה בטינא, והואיל דההוא בניינא בטינא הוא, ויתחזי לקיומא. מאי חזי ליה ליסודא. כד"א אבנים גדולות אבנים יקרות ליסוד הבית. אבל לאו הכי בניינא תקיפא, דהוא בניינא דטינא, ויסודא הוא עפרא, בג"ד לא ליהוי בקיומא. הה"ד אף שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם שאינו של קיום:

ויפח באפיו נשמת חיים וגו', אורייתא אתקבלת על אדם, חזו מה דעבד בר נש דא, דקב"ה יהיב ביה נשמתא קדישא, למיהב ליה חיין לעלמא דאתי, והוא בחובתיה, אתחזור לההיא נפשא חיייתא, דהוא נפשא דבעירתא, דאפיקת ארעא לבעירתא ולחיייתא. הה"ד, תוצא הארץ נפש חיה למינה:

א"ר חייא, בא וראה ויעש האדם לנפש חיה לא נאמר, אלא ויהי האדם לנפש חיה, הוא מעצמו חזר לאותו כח הבהמות, הנגזר מן האדמה, ועזב כח הנשמה הגזורה מלמעלה ונתנת חיים לבעליה:

א"ר תנחום, נחזור אמן למאי דשרינן בקדמיתא. כה אמר הא - ל ה' בורא השמים ונוטיהם. ברא גוף שלהם מאין, ואח"כ נטה אותם כאהל. הה"ד, וימתחם כאהל לשבת. רב הונא אמר מהכא, הנוטה כדוק שמים רוקע הארץ וצאצאיה, ר' יצחק אמר, בתפשט בה כל הצורות והכחות שבה. נותן נשמה לעם עליה, לאחר שהיא עשתה הגוף, אני נתתי הנשמה עליה. מאי עליה. על אותו נעשה הגוף שעשתה. ר' חייא אמר, עליה, לאותם השולטים על כוחתיה, להם נתתי הנשמה:

ורוח להולכים בה, לאותם המשתתפים בה בכחותיה, שאין להם אלא אותה נפש חיה, הנקראה רוח הבהמה היורדת למטה לארץ. ועל כן נאמר נותן נשמה לעם עליה, השולטים עליה על

כוחותיה, להם נשמה קדושה הגזורה מלמעלה. אבל להולכים בה המשתתפים עמה בכחותיה, אין להם אלא רוח הבהמה היורדת, הה"ד ורוח להולכים בה.

פרשת בראשית מאמר גן בעדן

ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדים. ר' יוסי ור' חייא אמרי תר'ייהו, כתיב אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל, ראה, כמה יש לו לאדם להרהר ולדקדק בלבו בכל יום ויום, ולפשפש במעשיו, ולדקדק בכל עניניו, ויהרהר בלבו, שלא בראו הקב"ה, ונתן בו נשמה עליונה, ומעלה, על שאר בריותיו, אלא להרהר בעבודתו, ולהדבק בו, ולא ילך אחר ההבל:

דא"ר יוסי א"ר חייא, כד ברא קב"ה לבר נש, אסקיה קמיה בדיוקניה, והוא יתיב ואתרי ביה, וא"ל אנא עביד לך, בגיני למהוי את שולטנא ומלכא על כולא, בגיני. אנא לעילא, ואנת לתתא:

אעוד, אנא יהיב בך נשמתא, למנדע סוכלתנו וחכמתא, מה דלית כן לשאר בריין. הוי זהיר לאסתכלא, ביקרי, הוי זהיר למעבד פיקודי. ובר מני לא יהוא שולטנא יקירא כוותך:

ומנ"ל דאתריה ביה, ואזהיר ליה ע"ד. הה"ד, ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה על הכל. כד חמא אדם, דהוא שלטנא יקירא על כולא, אינשי פיקודא דמאריה, ולא עבד מה דאתפקד:

א"ר תנחום א"ר חנילאי, לא עשאו הקב"ה לאדם, אלא להשתדל בכבוד קונו. הה"ד, כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. מאי לכבודי. להשתדל ולדעת את כבודי, ולחשוב ממעשיו שינתן לו חלק טוב לעוה"ב:

אמר רב יהודה, בכל יום ויום ב"ק יוצאת מלמעלה, ואימתי. בזמן שהחמה זורחת, ואומרת אוי להם לבריות שאינם רואים את כבודי, ואינם מסתכלין לדעת ולחקור את כבודי:

דתנינן, א"ר אלעזר בריה דר' שמעון, כד נטא שמשא גדפוי, למהך בתקיפותא דגלגלון מבטשי בטלפיהון, בטרפי אילנייא דגנתא דעדן. וכל מלאכין עילאין, וחיותא קדישא, וכורסי יקרא דמלכא, ובסמיא דגנתא דעדן, ואילני, שמיא וארעא וחיליהון, מזדעזען ומשבחן למארי כולא:

וזקפן וחמאן אתוותיה דשמא קדישא דאתפרש, דגליף בשמשא במטלנוי, ויהבין תושבחן למארי עלמין. ונפיק ההוא קלא, ואמרי להו לבריייתא, דלא משגחן ביקר מלכא עילאה, כשאר כל בריין דאינון משגיחין ויהבין תושבחתא לשמיה:

ובג"כ א"ר אלעזר, אסור ליה לבר נש למימר תושבחן דצלותיה, אלא עם דמדומי חמה, דכתיב ייראוך עם שמש:

וכן א"ר אלעזר, צלותא ותושבחתא דליליא, מששקעה החמה, עד לא אתחזי סיהרא. דכתיב ייראוך עם שמש, דא היא צלותא דצפרא. ולפני ירח וגו', דא היא צלותא דליליא:

ר' יהודה אמר מהכא, כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי. ובאיזה מקום. בגוים. באינון דכתיב בהו, כי מי גוי גדול:

מ"ט, דתנינן, א"ר יהושע בן לוי א"ר יוחנן, עשה הקב"ה מלאכי השתר למעלה, לקלסו ולשבחו, ולומר שיר ושבח לפניו בכל יום ויום:

ותאנא, שלש משמרות הוי הלילה, ובאלו השלש משמרות, מתחלקות שלש כתות של מלאכי השרת, לשבח ליוצרים, בכל משמרה ומשמרה. וכנגדם יש שלש תפלות ביום, שמתכנפין ישראל לשבח ליוצרים, בכל תפלה בכל יום ויום.

פרשת בראשית מאמר שלש משמרות

ת", א"ר יהושע אמר רב, בצפרא כשהחמה זורחת הוא זמן תפלה ובעותא דישראל. ומשש שעות ולמעלה עד תשע שעות, זמן תפלת המנחה. ומששקעה החמה עד שתחשך, תפלה האחרונה. דאריב"ל א"ר יוחנן אמר רב, מששקעה החמה, עד שיראו שני כוכבים, זמן תפלה האחרונה:

דהכי תנינן, משיראו שני כוכבים, הוא תחלת משמרה ראשונה, שבאים כת הראשונה של מלאכי השרת, וממתינים להם לישראל, עד אותה שעה, ואז מתחילין לומר שירה. וננעלו כל השערים מתושבחתן של מטה, ואין שערים נפתחים, אלא למלאכי השרת האומרים שירה:

ומי אריב"ל הכי, והא תנן, כל הקורא בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו, משום דבלילה שירה עמי. והכא אמריתו דננעלו כל השערים למטה:

אמר ר' יהושע, התם במאי קאמרי, כשסיים כל תושבחתן ביום. ומפלגותא דליליא ולהלאה, דעסיק בתורה. מאי טעמא. משום דבהיא שעתא קב"ה נפיק מאינון עולמות דכסיף בהו, ואזיל לאשתעשע עם צדיקא בגנתא דעדן. והיינו דאמר דוד חצות לילה אקום להודות לך:

דתנא, כשהקב"ה נכנס עם הצדיקים בג"ע, כל שערי שמים למעלה, על החיות, ולמטה מהם, כולם נפתחים, והוא עת רצון לעסוק בתורה:

ואותם כתות של מלאכי השרת, וכל בוסמי ג"ע, והצדיקים, כולם פוצחים רנה, לפני מי שאמר והיה העולם. הה"ד, אך צדיקים וידו לשמך. אימתי צדיקים וידו לשמך. כשיושבים ישרים את פניך, דהוא בשעה שיושבין לפניו בג"ע:

וכת שלישית של מלאכי השרת, אומרת שירה, עד שיבקע השחר. ויש חובה לישראל, בשעה שעולה עמוד השחר, לקום ולהתגבר בשירות ותשבחות לפני הקב"ה. מ"ט משום דנסבין שיראת בטר מלאכי השרת, והקב"ה מצוי למטה עמהם. הה"ד ומשחרי ימצאוננו. וא"ר יהודה ובלבד שלא יפסיק משיתחיל, עד שיתפלל כשהחמה זורחת:

א"ר יוחנן אמר רב, כשהקב"ה יוצא מאותן העולמות דכסיף בהו, ובא להכנס עם הצדיקים בג"ע, הוא ממתין ורואה אם שומע קול העוסק בתורה, ההוא קלא ניחא קמיה, מכל שירין ותושבחתן דאמרי מלאכי השרת לעילא. הה"ד אל גנת אגוז ירדתי לראות, מאי לראות. אותם העוסקים בתורה:

א"ר יצחק, וכי ג"ה הוא נקרא גנת אגוז. א"ל ר' יוחנן, כן, נקרא גנת אגוז. כלומר גנת עדן, מה האגוז הוא סתום מכל עבריו, ויש עליו כמה קליפות. כך עדן של מעלה, הוא סתום מכל עבריו,

ויש עליו כמה שמירות, שלא שלטו לראות, לא מלאך, ולא שרף, ולא חשמל, ולא עין נביא, ולא חוזה, דכתיב ען לא ראתה אלקים זולתך:

א"ר שמעון, אנא הוית קמי דר' ברוקא, והיה אומר, כדין אזכה למעלת גנת אגוז עם חסידי ישראל. ולא הוה ידענא מאי הוא. עד דשמענא להא דאריב"ז, קרייה הקב"ה לגנתא דעדן גנת אגוז, מה האגוז קליפה אחר קליפה, ופריו מבפנים. כך עדן, עולם אחר עולם, והוא מבפנים:

תאני ר' שמעון, הגן הזה מאין נטוע. הקב"ה נטע אותו מתחתיו של עדן. דאי תימא שזה כנגד זה בשוה, אי אפשר, אלא הגן בארץ, ועדן עליו מלמעלה. ומאין תמציתו של גן, מעדן הוא:

א"ל ר' יהודה, לדברין, מאי כתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, היה לו לומר ונהר יורד מעדן להשקות את הגן, דמשמע דמלמעלה יורד למטה לגן. אלא א"ר שמעון, עדן למטה, ועדן למעלה. גן למעלה, דן למטה. ושניהם מכוונים זה כנגד זה, והקב"ה נטע זה מתחת זה:

וכי הוא נטעו ממש. כן. דא"ר יהודה, על שאין מטעותיו כשאר מטעותיהם מובחרים משאר מטעות, הוא היה מטע ה', כמד"א, מטע ה' להתפאר, כלומר לשבח, וזהו להתפאר, כלומר אין זה כי אם מטע ה' ולא מאחר:

א"ר יעקב בר אידי, עכ"פ מטע ה' הוא, שנטע שם כל עץ נחמד למראה. והיאך נטע. אלא כשהוציאה הארץ אילניה ופירותיה, הוציאה בתחלה בג"ע, ואח"כ בכל העולם. והקב"ה בחר המקום ההוא, והכינו להיות שם לעולם. והוא פוקד אותו, ומשקה בטובו, מאותו הטוב הנשפע מעדן של מעלה. הה"ד, ישבעו עצי ה' ארזי וגו', אלו אילנות שבג"ע:

שאל ר' חגי לר' יהודה, תאמר שג"ע הוא בארץ, למאי איצטריך. א"ל, להנאתיה דנשמתא, דמקבל מההוא עדן דלעילא. דאי ס"ד דלכל נשמתא. הא תנינן לאינון דלא יהבו להו רשותא לסלקא לעילא, אית להו הנאה וכיסופא בההוא דלתתא, ממה דמקבל מלעילא:

א"ר יהודה, בכל ריש ירחא וירחא, סלקי להו למתיבתא עילאה דלעילא. הה"ד, והיה מידי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו וגו'. ובהאי ג"ע דלתתא יתיב אדם, ושוי ליה קב"ה למהוי מדוריה ביה, הה"ד, וישם שם את האדם אשר יצר:

רבי חייא ור' יוסי הוו אזלי באורחא, א"ר יוסי לר' חייא, הא תנינן במתניתא דידן, דכל מה דעביד קב"ה בין לעילא בין לתתא, כלהו כסיפין ושקדין למהך לזיניה, גופא אזיל בתר זיניה, לארעא, דאתנסיבת מינה. ונשמתא לית ליה כסופא, אלא לאתר דאתנסיבת מתמן. דכל מה דעביד, כסיף בתר זיניה, הה"ד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה', ולא לעלמא הדין, כגופא:

א"ל ר' חייא, אימא לך מלה דהיא רזא, ולא ידעין בני נשא. ארכין רישיה, ובכי וחייך. שתיק ר' יוסי, לבתר א"ל רבי חייא, זכאין אינון צדיקיא, ווי להון לרשיעיא. זכאין אינון צדיקיא, דאתקרון חיים לעלמא דאתי. וכי בדיל דנשמתא קיימא בקיומהא, אינון קיימין, וגופא מתרקב בארעא, אע"ג דהוה שלים זכאי. ומתנן, דתדיר נשמתא בקיומא קיימא:

אלא הכי אתגזר, דכר אתפטר צדיקא מעלמא דין, זמין ליה קב"ה גופא אחרא, זכאה וטב, דלא להוי כהאי זוכמא ולכלוכא דגופא דין, ומעייל ביה ההוא נשמתא קדישא, והוא אשרי ליה בקיומיה, בההוא גופא, בהאי גנתא דעדן דלתתא, וההוא להוי לון עלמא אחרא, עלמא דאתי:

ובכל ריש ירחא וירחא, נפקין, וחזן חייביא דטרדין לון בגיהנם, הה"ד, ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי. מאיזה מקום יצאו. תאני רבי בא, מג"ע של מטה. ולמה. לראות לרשעים. וקב"ה, סליק לון למתיבתא דרקיעא, בכל שבתא ושבתא, ובכל ריש ירחא וירחא, הה"ד והיה מדי חדש בחדשו:

ר"ש אמר, בכל לילה ולילה, וכד אתי צפרא, מחדש לון נשמתייהו, הה"ד, חדשים לבקרים רבה אמונתך. ר' יצחק אמר אפילו לכל אדם נמי. בהאי עלמא נאים בשנינתייהו, בכל לילה, וסלקא נשמתא לעילא, ואשתכחת בכמה חיובין קמי קב"ה. ומהימנותא רבה, דקב"ה אחזר לה לגופא, ומחדש לה קב"ה. ולמה. רבה אמונתך. מפני שרבה אמונתך:

מכאן א"ר יצחק, המתחייב בממון לחבירו, וחבירו מוציא לו מה שיחזיק בידו, אסור לו להחזיק בו, עד שיתנהו לו חבירו, ואפילו שיתנהו לו בי דינא, הדא הוא דכתיב, אם חבול תחבול שלמת רעך:

רבי יהודה ב"ר סימון אמר, וישם שם את האדם אשר יצר, בכלל. א"ר שמעון, ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה. וכי מאי עבודה הכא. אלא עבודת הנשמה, להשלים לה בתשלומיה, מה שלא השלימה בזה העולם:

ר"ש אמר, הניח הקב"ה לאדם הראשון בג"ע, ונתן לו תורתו, לעבוד בה, ולשמור מצותיה. הה"ד, ועץ החיים בתוך הגן. וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה. אמר הקב"ה, כשיהיה לו לאדם נהאה בגן זה, יעסוק בה וישמור אותה. ומפני העדונית והנאות שהיו לו לאדם שם, לא שמר תורתו, עד שגרשהו משם.

פרשת בראשית מאמר עץ הדעת

רבי אבא בשם ר' חייא אמר, עץ ממש היה, והיו שנים, האחד הנותן חיים לאדם. והאחד שהאוכלו ידע הטוב והרע. לדעת הדרך הטוב והישר, שיוכשר האדם. והדרך הרע, שיתקלקל בה האדם. ולפיכך צוהו הקב"ה שלא יאכל ממנו, פן ידחה הטוב, ויחזיק ברע:

וע"כ נאמר מכל עץ הגן אכול תאכל, זהו עם החיים, שהיה לו לאדם לאכול ממנו. והוא לא חטא, אלא בעץ הדעת טוב ורע, שנצטווה שלא יאכל ממנו. הה"ד ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות:

מכאן אר"ש, גזירה נגזרה על אדם, קודם, למות, על שנלקח מן האדמה. משמע דכתיב, ביום אכלך ממנו. מלמד שאלמלי לא חטא, היו לו חיים ארוכים, כיון שחטא, הוא העונש, שיקצר ימיו, וימות באותו היום. לאחר שעשה תשובה, היה לו לבטל הגזירה. אלא אר"ש, עשה לתשובה ובטל הגזירה שנגזרה עליו, ביום אכלך ממנו, והאריך לו ימים שנתן לו יומו:

רבי ברוקא אמר, הוא נצטווה על השם, וחטא בשם. נצטווה השם, זהו השם המיוחד, דכתיב ועץ החיים וגו'. והוא חטא בשם, זהו שם המשותף, דכתיב ועץ הדעת טוב ורע:

אר"ש אבהו, ומה המקריב קרבן לשם זה, אמרה תורה זובח לאלקים יחרם. המחליף שמו המיוחד בשבילו, על אחת כמה וכמה:

וחטא בשם מנא לן. א"ר ברוקא, דכתיב "ותקח מפרי'ו" ותגאכ"ל, שהוא השם היוצא ממנו, דווגמת הפרי היוצא מן העץ. א"ר אבהו, לפיכך כנה כל הענין באלו אילני ג"ע:

א"ר יצחק, חזינן דהא תלת מן חברייא, ע"ד אתענשו. א"ר יהודה, הא דא"ר ברוקא אין להרהר עוד בפרשה, דאנא כהאי גוונא שמענא מאבוי, וכען אדכרנא, ומכאן צריך דרשה:

והנחש הי"ה ערו"ם מכל חית השדה. תאני ר' יוסי, זהו יצה"ר, שהוא הנחש המסית לבני אדם. ולמה נקרא נחש. מה הנחש הולך עקלתון, ואינו הולך בדרך ישרה. כך יצה"ר, משטין לאדם בדרך רע, ולא בדרך ישר:

תאני ר' יוסי, מאי היה ערום מכל חית השדה. פקח מאותו נפש החיה אשר בגוף, והוא היה המסית לאדם, עד שנגרש מהנאת ג"ע:

תנן התם, אמר ר"י ב"ר סימון, אשגחנא בהאי מלה דא"ר ברוקא, ושאל ליה, ואשכחנא דעיקר קבלה הוה בידוי. והי אתגזר בספרא קדמאה, דמתניתא דר' אלעזר בן ערך:

אמר רבי שמעון, הנחש כשהשיא לאשה, מה כתיב. ותרא האשה כי טוב. מאי כי טוב. א"ר אלעזר בר שלום, הסכימה בדעתה כי הוא טוב. שנאמר, כי טוב ה'. הודו לה' כי טוב. וכי תאווה הוא לעינים, שהיא התאוה שמתאווים עליונים ותחתונים, לדעת ולהשיג, מיד ותקח מפריו ותאכל:

א"ר שמעון, אחלפא שולטנא בפולחנא. א"ר אלעזר, כד"א אל תמר בו, אל תמירני בו. א"ר יהודה, ולא אמינא דלית להרהר עוד בפרשה די בהא דא"ר ברוקא בריש פרשתא, ולא אצטריך יתיר אלא דרשא. א"ר יצחק, מאי ויתפרו עלה תאנה. מתרגם רב נחמן בר אחא וחברו, תסקופי מלין.

פרשת בראשית מאמר וישמעו את קול ה'

וישמעו את קול ה' אלקים וגו'. א"ר פנחס, ומה קוודיטא דאהירנא בעייתא רוח היום. תנן, א"ר אלעזר, אמיטון בבהירותא, לדא דאמרן, למה הוא דומה אדם בעוה"ז, לצפורא דאזלת, כד נפקת מקינה, ולא אשכח מאן דאכניש לה. כך הוא האדם, כיון שהנשמה יוצאה, שוב אינו יודע, ומבין להגוף. בר ההוא גופא, מנהירו טובא דאמזגמן ליה לאשתעשעא בגנתא דעדן:

א"ר אבא, מתהלך, מתהלך הוה ליה למימר, מהו מתהלך. א"ר בא וכי חושבין בני אדם, שהקב"ה היה. ת"ש, דכתיב את קול, הוא דכתיב ביה, והאלקים יעננו בקול. וכן ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם. אמר רב חסדא א"ר יוחנן, קול כתיב, מתהלך לרוח, הה"ד ויהי קול כהנבאי והנה רעש:

א"ר יוחאי, והא ר' יהודה חברינו אמר, דכאן צריך דרשא, ואתם אומרים מעשה מרכבה. א"ר אלכסנדר, יתיר מעובדא דמרכבה הוא, דהא רזין עילאין אנן חזינן דאתגליין הכא.

פרשת בראשית מאמר כשחלה ר' שמעון

ת"ר, כשחלה רבי שמעון בן יוחאי, עאלו דמיה ר' פנחס, ור' חייא, ור' אבהו. אמרו לו, מאן דהוא קיימא דעלמא, שכיב. אמר לון, לא בי דינא דלעילא מעיינין בדינאי, דהא אנא חזאי דלית אנא מתייב למלאכא ולדיינא דלעילא. דאנא לאו כשאר בני נשא:

אלא האי דינא דילי, קב"ה דייניה, ולא בי דיניה. והיינו דאמר דוד, בבעותיה קמיה שפטני אלקים וריבה ריבי. וכן שלמה אמר, לעשות משפט עבדו, הוא בלחודוי, ולא אחרן:

דהא תנינן, כשהאדם הוא שוכב, בי דינא דלעילא מסתכלין בדינוי, אית מנהון דנטאן לכף זכות, דאחזיין זכותא דבר נש, ואית מנהון דנטאן לכף חובא, דאחזיין חובה דבר נש. ונפיק איניש מן דינא, כמה דהוא בעי:

אבל מאן דדאין ליה מלכא עילאה, דשליט על כולא, הוא טב, ולא יכיל איניש למהוי בההוא דינא, בר טס. מ"ט. דהא תנינן, מכלוי דמלכא עילאה, נטי לזכותא תדיר, והוא כוליה צד רחמנותא, ובידו לשתקא לחטאין וחובין, הה"ד כי עמך הסליחה וגו', ולא עם אחר:

ובג"כ בעינא קמיה דהוא ידין דינאי, ואנא אעיל תליסר אבבי לעלמא דאתי, דלא אעברו לון בר אבהתא, ולא יהא מאן דימחי בידי, ועוד דלא אתבע רשותא מנהון:

אר"ש מלה, וחמון בי מרעיה, דלא הוה הוא תמן. תוהו, ולא הוה יכיל חד מנהון למלא בפומיה, מדחילו רבה דהוי עליהון. עד דהו יתבי, סליק לון ריחין דבוסמי סגיאיין, וכל חד וחד מנהון אתיישר חיליה, עד דחמו לר"ש, והוה ממלל מלין, ולא הוה חמאן אחרן בר מיניה:

לבתר עידן, אמר לון ר"ש, חמיתון מידי. א"ל ר' פנחס, לא, אלא כולנא תוהין על דלא חמינא לך בבי מרעך, זמן רב, וכד חמינא לך סליק לך ריחין דבוסמין דגנתא דעדן, ושמעהא קלך ממלל, ולא ידענא מאן ממלל עמך:

אמר לון, ולא שמעתון למה אוחרנא בר מדידי. אמרו לאו, אמר לון, לית אתון חזיין למחמי סבר עתיק יומין:

אמר לון, אימא לכו מלה, תוהנא על ר' פנחס, דלא חמא. דאנא חמית ליה כען בההוא עלמא, לתתא מר' אלעזר ברי:

וכען שדרו בדילי מלעילא, ואחזין לי אתרא דצדיקיא לעלמא דאתי, ולא אתיישר בלבאי דוכתאי, בר עם אחיה השילוני. וברירנא דוכתאי, ואתינא, ואתו עמי תלת מאה נשמתין דצדיקיא, ועילא מנהון אדם הראשון, דהוה יתיב גבאי, והוא ממלל עמי. ובעי, דלא יתגלי חוביה לכל עלמא. בר ההוא דאמרה אורייתא בגיניה. ואתכסי בההוא אילנא דגנתא דעדן:

ואמינא ליה אנא דהא חבריאי גלו. אמר ההוא דגלו חבריאי בינייהו טב ושפיר, אבל לשאר בני עלמא לא, מאי טעמא. דחס קב"ה על יקרית, ולא בעא לפרסומי חוביה, אלא בההוא אילנא דאמר דאכל מניה:

וקב"ה גלי לי ברוח הקדש, ולחברייא, דלישתעו אינון בינייהו, ולא לדרדקי דחברייא, ולאנון דייתון לעלמא. בהוא מלה דלא ידעי כל אינשי, וטעיין ביה, לאו משום חובתא דחב, אלא משום יקרא דשמא עילאה, דבני נשא לא זהירין ביה, וכתוב זה שמי לעולם. וייתון למשאל מה דלא צריכי לון:

והיינו דכתיב, פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב, מאי ונפל ממנו רב. הכי גזרנא, האי חברא דאורי שמא קדישא לכולא, הוא נפיל ונתפס באותו עון:

קריב לגביה רבי אלעזר בריה, א"ל אבא, מה אנא התם. א"ל זכאה חולקך ברי, זמן סגי יהא דלא תתקבר גבאי, אבל בההוא עלמא, דוכתא דידי ודידך ברירנא. זכאין אינון צדיקיא, דזמינין אינון למשבחי למארי עלמא, כאינון מלאכין שמשין דקמיה, הה"ד, אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך.

פרשת בראשית מאמר הכרובים ואת להט החרב המתהפכת

רבי בא בשם רב הונא אמר, כיון שחטא אדם, וגזרו עליו אותן הגזרות, גרשהו הקב"ה מאותן ההנאות והעידונין שהיו לו בעדן, ומינה שומרים לשערי ג"ע. ומי הם. הכרובים. הה"ד, וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת. כדי לשמור אתו הדרך והפתח:

שאז נגזר, שלא יהא רשות לכל אדם מכאן ואילך, להכנס שם, זולתי הנשמות הצרופות על ידי הכרובים תחלה. אם רואים שהיא ראויה ליכנס, תכנס. ואם לאו, דוחים אותה לחוץ, ותשרף באותו הלהב, או תקבל עונשה:

ותאנא, כנגדם היו במקדש, כשנכנס הכהן לפני ולפנים. דתניא, א"ר אבא אר"י בשם רב הונא, לפני ולפנים הוא דוגמתו של ג"ע. וכשנכנס הכהן לשם, נכנס בנשמה, ולא בגוף. באימה, ביראה, ברתת, בזיע, בנקיות, בטהרה. והכרובים עומדים שם שומרים, כדוגמת אותם הכרובים העומדים בשערי ג"ע:

שכה הכהן, נכנס שם בשלום, ויוצא בשלום. לא זכה, מבין ב' הכרובים יוצא להב, וישרף וימות בפנים. א"ר יהודה, אשרי הזוכה לעבור מהם בשלום. א"ר פרחיה, אין לך בעולם דבר שאין בו מעלה כדוגמתו:

הנחש שהערים לחוה, הוא דבר נופל על הלשון. אמר רב יוסף, היאך. א"ל, כתרגומו, נחש חיויא הוא, חויה זכר, והיא חוה נקבה. דבר נופל על הלשון. כדוגמתו נחש נחשת, דבר נופל על הלשון:

א"ר יוסי, והא כתיב ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי. אמר ליה ר' פרחיה, קרא לה על שם העתיד, היה לו לקרוא אותה חיה, על שם חי ונקראה על שם העתיד חוה, דעתיד חיויא למסטי לחוה.

פרשת בראשית מאמר הוא ישופך ראש

הוא ישופך ראש. אמר ר"י, כך דרכו של נחש אין הקשה שלו מאדם אלא בראש. ואין הנשיכה מהנחש לאדם, אלא בעקב. א"ר יצחק בר ר' יוסי למאן דאמר דיצר הרע הוה, מאי נימא בהאי פסוקא:

אמר לו ר' יוסי, מלמד שאין הריגה לנחש אלא בראש. ומי הוא הראש. זה ראש הישיבה. ואין הנחש הזה הורג לאדם, אלא בעקב, כשעושה לו מעשה עבירות, ודש בהם בעקב, הה"ד עון עקבי יסובני:

אמר רבי יצחק מהכא, הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. כלומר עוה עבירות ודש בהם בעקב, שחושב שאינם כלום, כמו חבלי השוא, שאורג העכביש. ולאחר כן הם כעבות העגלה חטאה, חזקים וקשים, עד שנאספים כלם והורגים לאדם, וכן הוא אומר ואתה תשופנו עקב, באותו עון העקב הורג יצה"ר לאדם:

אמר ר' יצחק, בא וראה, כמו שנתקלקלו כך נדונו. הנחש בתחלה, אחריו האשה. ואחריו האדם. היינו דכתיב, ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך:

א"ר יעקב בר אידי, אם אדם חטא אדמה מה חטאה. אלא א"ר יעקב בר אידי, כשנברא האדם, השמים והארץ היו עדים. מלמד שהקב"ה עשה אותם עדים, על מה שיעשה האדם, שלא יאמר מי רואני. ואותם העדים מפרסמין חטאיו, הה"ד יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו:

ותנא, באותו היום שעבר אדם, השמים החשיכו אורם. והארץ לא ידעה מה לעשות, עד שבא הקב"ה וקלל אותה, על שהתעכבה בעדותה, שלא תוסיף תת כחה לזרוע ולקצור כבראשונה, ועמדה בקללותיה, עד שבא אברהם אבינו, ונתבסס העולם:

ר"נ אמר, עד שבא נח, דכתיב, חזה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו. ולפיכך נקראה על שמו, דכתיב איש האדמה, על שיצאה מקללתה בשבילו אמר רב נחמן בר יצחק, אדה"ר, כיון שנטרד מג"ע, חשב שימות מיד, והיה בוכה ומתחנן, ושב בתשובה, עד שקבלו הקב"ה בתשובה, והאריך ימיו, וקיים בו דברו, דכתיב ביום אכלך ממנו, ומתן לו יומו, שהוא אלף שנה. להורות לכל העולם, שהקב"ה חנון ורחום הוא, ומקבל בתשובה לשבים, ואינו חפץ מהם, זולתי שיחיו, דכתיב ולמה תמותו בית ישראל והשיבו וחיו:

א"ר יצחק, אשריהם הבנים שהאב אומר להם כך. ווי להם לבנים, שאינם שומעים ממנו. אמר רב יהודה אמר רב. לא חזינן רחמנותא כרחמנותא דקב"ה, בכל מקום את מוצא כשחטאו ישראל, ושבו למולו, פשט ידו וקבלם, ומל להם מיד, הה"ד מי א-ל כמוך נושא עון ועובר על פשע.

פרשת בראשית מאמר קניתי איש את ה'

והאדם ידע את חוה אשתו. אריב"ל, יש לנו להרהר בהא פרשתא, וכ"ש בהאי פסוקא, דאמרה חוה, קניתי איש את ה':

א"ר יצחק, אנא ידענא ליה כפשיטותיה. דהא תנן, אמר רב יהודה אמר רב, האי מאן דאתייליד ליה בר, כד שרי למללא, חובה עליה לאלפא ליה פסוקי דאורייתא, דאינן דחילו מן קדם ה', דכד ירבי יזכר לו לאינן כתובין, לדחלא מן מאריה:

רבי עקיבא, הוה יתיב קמיה דר' אליעזר, א"ל מאי האי פרשתא דפסיקא דא, דאמר ותלד את קין, ותאמר קניתי איש את ה'. א"ל, עקיבא, אימא לך, יומא דר' ברוקא ושאר חברייה גלו ההוא חובה דעביד אדם, לא הוה אצטריך לאינן דלא ידעי עמיקתא ומסתריתא. וההוא יומא דאתגלי, אשתמע כלא מהאי פסוקא:

אדם נצטוה על השם, וחטא בשם. נצטוה על השם, הוא השם המיוחד, דכתיב ועץ החיים וגו'.
וחטא בשם, זהו שם המשותף, דכתיב ועץ הדעת טוב ורע:

וחוה היתה תחלה בעבירה על זה. דכתיב, ותקח מפריו. ולאחר שחטאו, וידעו על מה שעברו,
התמרמו על מה שחטאו, והיא ביותר, מפני שהיא היתה תחלה לעבירה, לעבור על שמו הגדול.
כיון שנולד לה בן, הרגישה בדבר, ואמרה קניתי איש את ה' שהוא השם המיוחד, ועל כן לא
אמרה השם המשותף:

א"ר עקיבא, האי טעמא, חוזר על מה דא"ר אבהו, זובח לאלקים יחרם. א"ר אליעזר, חזרה חוה
להודות על אותו עון שעברה, ואמרה, לא יהיה זה כמונו, לתת כבוד לאחר זולתו. אבל זה יהיה
את השם ממש, ולא לאחר:

א"ר יצחק, ושפיר קאמר ר' עקיבא, דאתחזר עניינא על מה דא"ר אבהו. וכן חוה אמרה את ה',
ולא לשם אחר. וכן חנה אמרה וונתתיו לה' כל ימי חייו, ולא לשם אחר. ועל זה אמרה תורה, כי
לא תשתחוה לאל אחר, כי ה' קנא שמו, א-ל קנא הוא:

א"ר יהודה, עד אימתי יטיילון חברייא ברזין עילאין דמלכא. אמר רבי אלכסנדראי, תנינן,
מוסרין סתרי תורה לחברים הראויים לכך, כגון אנן וחברייא כגוונן.

פרשת בראשית מאמר קין והבל ושת

ותוסף ללדת את אחיו את הבל, א"ר אליעזר לרבי עקיבא, מה שמיע לך בהאי. א"ל על כך אנא
יתיב קמך. א"ל, אסתים פומך, ופתח עינך ואודנך, ואצית:

דרמז הוא דקא רמז, על ההוא שמא זעירא, דאתאצל משמא קדישא, דאנא ואת ידענא. ובהאי
שמא חביין סגיאין בני נשא, והוא רמז מהימנותא, למאן דאסתכל בחכמתא:

עוד א"ר אליעזר, עקיבא, רמז דאתקטל הבל, אורי על מהימנותא דשמא יקירא עילאה דמלכא,
דכתיב ונשגב ה' לבדו. א"ר עקיבא, ווי לעלמא כד תיפוק מניה, כען אנא מבתכל בחכמתא
סגיאיה. א"ל, הא אמרית לך אסתים פומך, דהא חזינא דדי לי ולך בעלמא:

אמר ר' יהודה, נתחזר קין להיות עובד אדמה, והבל רועה צאן, זה הביא קרבן, וזה הביא קרבן.
א"ר יהודה, קין בא בגסות הרוח, והבל בנמיכות הרוח, דכתיב זבחי אלקים רוח נשברה. מה
כתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא ישע. א"ר יהודה, למה נפלו פניו, על
שלא נתקבלה מנחתו:

ותאנא, אר"י, אותו היום ראש השנה היה, יום שדין כל הנשמות, עוברים לפניו. אמר לו, למה
חרה לך, הלא אם תיטיב שאת, א"ר יהודה, כלומר אם תיטיב, יהיה לך שאת:

לפתח חטאת רובץ, כלומר, לאותם פתחי ג"ע, שהנשמות עוברות בו, חטאת רובץ. החטאת
שתעשה יהיה מזומן שם, ושם תקבל עונשך. ואלו תשוקתו, כלומר אם תטיב מעשיך, והחטאת
ההוא יכסוף לך שתעשה עבירות. אתה תמשל בו, שלא יוכל לקטרג עמך:

תאנא, א"ר יוסי, אנא חמינא לרבי עקיבא, ששאל לרבי אליעזר דבר זה, א"ל, עקיבא, סק עינד לעילא, ואת תיב גבאי, דהא מפרש כולא במה דאמרנא. זקף עינוי, לבתר ארכין רישיה, אמר, הא עבדנא כעובדא דחיויא, ולא ידענא. קריב גבוי ר' אליעזר, ולחיש ליה, אתא ר' עקיבא, ונשיק ידוי, ובכה, ואמר, כולא הוא כמה דאמרת בקדמיתא. זקפאן זקיפן, תתאן תתאין, דלא יכיל קב"ה בהדי שותפין:

אמר ר' שמעון, חוה אמרה, שקנתה איש את ה', שהוא ה' המיוחד. והוא קלקל מעשיו, ולא רצה לעמוד בדרך הישר. הה"ד, ויצא קין מלפני ה', יצא מאותו הכלל שאמרה אמו:

ובשביל כך מה כתיב. וישב בארץ נוד, שהיה נד בארץ. והוא כמו כן עשה תשובה, כשהודה על חטאתו, וקבל עליו עונשו. דתנינן, כל המתודה חטאתיו ומתבייש מהן מוחלין לו מיד על כל עונותיו. הה"ד, ומודה ועוזב ירוחם:

ר' חייא אמר מהכא, והתודה אשר חטא, ונאמר ונסלח לו. ר' ייסא אמר, אין דבר בעולם עומד בפני התשובה. קין נגזר עליו נע ונד תהיה בארץ, וכשעשה תשובה, פקע החצי. דכתיב, וישב בארץ נוד, אבל נע לא נאמר:

ת"ר, על הכל הקב"ה מוחל, ואינו מוחל על כבוד שמו. ומי אינו מוחל, והרי מנשה מלך יהודה המיר כבודו של מקום בהבלים. שאני מנשה, דהוא בגרמיה ידע דהבל הוא, ולא שוי ליה עיקר בלביה, דברי ר' יהודה. ר' שמעון אומר, אין לך דבר שבעולם שעומד בפני התשובה כלל:

א"ר יצחק, מאי דכתיב, ואחות תובל קין נעמה. אלא א"ר יצחק, צדקת היתה, ונעימה במעשיה. ר' אבהו אמר, פשוטו של מקרא מורה, על שהיתה חכמה במלאכת הברזל, כמו אחיה תובל קין. משמע דכתיב. הוא היה אבי כל חרש נחשת וברזל, ואחות תובל קין נעמה, הוא הוציא אומנות זו, ואחותו עמו. הה"ד, ואחות תובל קין נעמה, שהיתה בקיאה כמותו, וא"ו דואחות מוסיף על הענין של מעלה:

רבי בא אמר, אמן של שדים היתה, והולידה אותם. דהא אימא דאשמדאי, מלכא דשידי, נעמה שמה. ר' יצחק בשם ר' יוחנן אמר, על שם יופיה נקראת כך, וממנה יצאו אותן דכתיב כי טובות הנה, במראה וביופי:

אמר רבי יוסי למה נאמר בשת ויולד בדמותו כצלמו, ובקין ובהבל לא נאמר. א"ל ר' חייא, קין והבל לא היו, אלא לאחזאה רמיזא עילאה, ורזא יקירא, ולא אתו לאתישבא עלמא מנהון. אבל שת, לא אתא לעלמא, אלא לאשתלשלא עלמא מיניה ובג"כ אמר בדמותו כצלמו.

פרשת בראשית מאמר חנוך בן ירד

תניא חנוך בן ירד צדיק היה, וקבל על עצמו להרשיע. ולקחו הקב"ה קודם זמנו לעשות חסד עמו ושיתן לו שכר טוב לעוה"ב:

ר' אבהו אמר, אנן תנן, כי שמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם. איכא דאמרי באשר הוא שם, שהיה צדיק באותה שעה. ולפיכך שמע הקב"ה את קולו:

ואנן לא גזרינן הכי במתניתין, דהא א"ר יהודה א"ר יצחק, למה נתגרש ישמעאל מביתו של אברהם, ומה ראתה שרה שאמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה, אלא הכא כתיב, ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. א"ר יצחק, אין מצחק, אלא בע"ז. כתיב הכא מצחק, וכתיב התם ויקומו לצחק, מה להלן ע"ז, אף כאן ע"ז. ובההיא שעתא רשע הוה, א"כ במאי נוקים באשר הוא שם:

אלא מההוא דגזרנא במתניתין דילן, דא"ר יהודה, אין ב"ד של מעלה דנין את האדם, עד שיהיה בן כ' שנה. ובית דין של מטה, מי"ג שנים ולמעלה. וישמעאל בההיא שעתא, לא היה בר כ' שנה, ולפיכך לא דנוהו, דהא ראוי היה לעונשא, אלא דיומוהי הוא דלא חייבוהו, והיינו דכתיב, באשר הוא שם, ביומין דהוא שם:

א"ר ישמעאל, והא חזינן הביא דליתיה בר עשרים, והוא טב וקורא ושונה ומת, מאן סליק ליה מעלמא. אי תימא בחוביה דאבוה. לא. דהא איהו מי"ג ולעילא. ואי תימא בחובין דידיה, הא ליתיה בר כ' שנה:

א"ר יהודה, מלה"ד, למלך שהיה לו פרדס, ויום אחד נכנס לטייל באותו פרדס, וראה שושנים קטנים צומחים בתוכו, והיה עולה ריחם לפניו שאין כמותם בעולם, אמר המלך, אי עכשיו כשהם קטנים כך, כשיגדלו על אחת כמה וכמה:

לאחר ימים נכנס באותו פרדס, והיה חושב שימצא אותם השושנים שנתנו ריח בתחלה כשהיו לחים וקטנים, ומעלים ריח גדולים וטובים עתה, ויהנה מהם. כיון שהשגיח בהם, ראה שהם יבשים בלא ריח. וכעס, אמר, אילו בתחלה כשהיו לחים וטובים ומעלים ריח לקטנים, הייתי נהנה בהם, עכשיו במה אהנה, הא יבשים הם:

לשנה האחרת, נכנס המלך בפרדס, וראה שושנים קטנים ונותנים ריח, אמר המלך, לקטו אותן עכשיו, ואהנה בהן, קודם שייבשו, כמו שעשו קודם לכן:

כך הקב"ה, רואה בני אדם קטנים, ונותנין ריח, והכל גלוי לפניו, ורואה שעתידין להרשיע, ויהיו חשובים כקש יבש, ומקדים להם חסד, כדי ליהנות בהם בג"ע, ועכשיו כשהם טובים, מסלקן מן העוה"ז, ליתן להם שכר טוב בעוה"ב. הה"ד, אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים, המנהיג עולמו כענין שושנים:

א"ר אבהו, אנא מסייע להא דא"ר יהודה, דהא חזינן כהאי גוונא דעביד הקב"ה עם ירבעם בן נבט, דכד הוה רביא הוה זכאי וטב. דתנן, מאי דכתיב, ושניהם לבדם בשדה, מלמד ששקולים הם בצדקותם ובזכותם מכל ישראל:

אמר ר' ברכיה, באותה שעה אמר הקב"ה לפמליא של מעלה, ריחו של ירבעם עולה לפני, ואני רוצה לסלקו מן העולם עכשיו, כשיש בו ריח אמרו לפניו, רבש"ע, אתה דיין אמת, אם עכשיו הוא כן, כ"ש כשיגדל:

אמר להם הקב"ה, גלוי וידוע לפני שיעשה הרע בעיני. אמרו לפניו, רבש"ע, אם לפניך גלוי, לנו ולפני כל העולם מי גלוי. הניחו הקב"ה:

מה כתיב. ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב, חטא והחטיא. באותה שעה אמר להם הקב"ה, לא אמרתי לכם שאני רוצה לסלקו מן העולם קודם זה, חבל דעבידת כן:

בא אביה בנו, והיה עושה טוב כשהיה קטן, ומה טוב היה עושה. א"ר יוסי א"ר חנינא, עולי הרגל היו עולים על ידו, שלא מדעת אביו. ראה הקב"ה שהוא טוב, וסלקו מהעולם קודם ימיו, כדי לעשות חסד עמו, ולהנחילו לעולם הבא, קודם שיבאיש ריחו, וזהו החסד שעשה הקב"ה עם בריותיו:

כך חנוך, בעוד שהיה צדיק, והדור כלם חייבין, ראה הקב"ה, שאם יניחהו ילמוד ממעשיהם, וסלקו קודם זמנו מן העולם, קודם שיבאיש ריחו. הה"ד, ואיננו כי לקח אותו אלקים, כלומר, ואיננו בעולם הזה, למלאות ימיו, כי לקח אותו אלקים קודם זמנו, לעשות עמו חסד להנחילו חיי העוה"ב.

פרשת בראשית מאמר ויראו בני האלקים

ויראו בני האלקים את בנות האדם. מאן אינון בני האלקים. ר' ירמיה אמר, גדולי הדור, שהיו אבותיהם גדולי הדור, ולא היו מוחין בידם. אמר רבי חנינא לרב הונא מה דאמר בני האלקים. על שם שנבראו משם זה, דכתיב ויברא אלקים את האדם:

ויהי היום ויבואו בני האלקים כו'. א"ר שמעון בן לקיש, הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות. א"ר יהודה, אותו היום, יום של ראש השנה היה. יום שיש לכל אדם לחזור למוטב, וכך תראה, אין דרכו של יצר הרע לקטרג, אלא בשעה שהאדם רוצה לחזור למוטב:

תניא, סבא בביתא, סמנא טבא בביתא. צדיקא בדרא, סימנא טבא הוי בעלמא. דתנן, הקב"ה מטיל אימת הדיין והמנהיג על בני אדם. דכל זמן שאימת הדיין על הדור, בידוע שהוא צדיק, והם צדיקים. ניטלה אימתו מבני אדם, הוא חייב, והם יותר ממנו:

ובא הכתוב להורות, הנפילים היו בארץ, אלו אדם ואשתו, שהם היו שנפלו בארץ, בלא אב ואם. ולמה נקראו נפילים. שנפלו ממעלתם שהיה להם. כלומר, נפלים הם מכמות שהיו כבר. נפלים הם, על שנטרדו נג"ע, ולא חזרו לשם:

ע"כ חזרה תורה ואמרה, אלו היו בארץ, שהיתה איצתם על כל הבריות, ועדיין היו קיימים, ולא מנעו בני הדור מלעשות עבירות. ומי הם אותם העוברים העבירות. גדולי הדור, אנשי השם, שהיו גדולים בדור:

א"ר פנחס, מכאן משמעותו דקרא, דכתיב הנפילים היו בארץ בימים ההם, להם המניעה למנוע עצמן מהעבירות בשבילם, ולא מנעו, ולעיניהם ממש באים אל בנות האדם בזנות, וילדו להם. ומי היו אותם הנפילים שהיו בדור. אותם הגבורים שלא נראה בדור כמותם. אנשי השם:

שם הידוע שקרא להם הקב"ה, דכתיב ויקרא את שמם אדם.

פרשת נח מאמר בארצות החיים

רבי פתח בהאי קרא, מצאוני השומרים הסובבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות, כמה חביבה היא הנשמה, הנתונה מתחת כסא הכבוד, ממקום הקודש, מארצות החיים, כד"א אתהלך לפני ה' בארצות החיים:

ולמה קראו דוד ארצות החיים, וכי למעלה יש ארצות. א"ר יצחק, לא ארצות ממש, ולא אדעתא דארצות אמרו דוד, אלא לשון ריזוי הוא, כד"א ארצה אתכם, כלומר, אמר דוד, אתהלך לפני ה', במקום אשר ירצו תמיד הצדיקים, הנקראים חיים, אשר רצונם וחפצם ללכת שמה. וממקום הקודש, באה הנשמה להאיר על הגוף האפל, כדי להוליכו בדרך ישרה, ולעבוד עבודתו ורצון בוראו, לבא למחר וליטול שכרו:

א"ר יהודה, אלמלי לא הוינא בעללמא יאות לן, ולא ניהב חושבנא למאריה דפיתקא, לבתר אמר, הדרי בי:

ת"ח, מה כתיב באדם, לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. א"ר, זו היא הנשמה שהיא אצלו עזר, להוליכו בדרכי קונו. והיינו דתנן בא ליטהר מסייעין אותו. ת"ר, כשהאדם הולך בדרכי קונו, הרבה מסייעין אותו. נשמתו מסייעת אותו. מלאכי השרת מסייעין אותו. שכינתו של מקום מסייעת אותו. וכלם מכריזין לפניו ואומרים, בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל. רבי נתן אומר, נשמתן של צדיקים מסייעין אותו.

פרשת נח מאמר תרין עוזלין דאיילתא

רבי אלעזר ורבי יוסי חמוי, הוו אזלו מאושא ללוד. א"ר יוסי לר' אלעזר, אפשר דשמעת מאביך, מאי דכתיב, ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים. א"ל, מאן אינון. א"ל לא ידענא. א"ל, יאות לכוון צדיקא, מלה דפומכון ככתרא דמלכותא, ברישא דמלכא:

עד דהוו אזלי מטו למערתא דלוד, שמעו ההוא קלא דאמר, תרין עוזלין דאיילתא, עבדו קדמי רעותא דניחא לי, ואינון הוו משרייתא קדישא, דערע יעקב קמיה. אתרגיש ר"א, ואצטער בנפשיה, ואמר, מאריה דעלמא, כך אורחוי, טב לן דלא נשמע, שמענא ולא ידענא:

אתרחיש ליה ניסא, ושמע ההוא קלא דאמר, אברהם ויצחק הוו. נפל על אנפוי, וחמא דיוקנא דאביו, א"ל, אנא שאילנא, ואיתבונא, דאברהם ויצחק הוו, דערעו ליעקב, כד אשתיזיב מלבן:

א"ל, ברי פוק פיקתך, וסב סיבתך, דפום ממלל רברבן הוא. ולא דא הוא בלחודוהי, אלא לכל צדיקא, נשמתהון דצדיקא מערען קדמוהי לשזבותיה. ואינון מלאכי קדישי עילאי:

ות"ח, יצחק קיים הוה בהווא שעתא, אבל נשמתא קדישא אתנסיבת בכורסי יקרא דמאריה, כד אתעקד על גבי מדבחא, ומכדין אסתימו עינוי מלמחזי. והיינו דכתיב, ופחד יצחק היה לי:

א"ל מה אנן תמן. א"ל, אנא ואת מלאכי עילאה, לאשתעשעא במשיחא מלכא דדוד. קם, עד דהוה קם, חמא חמוהי דאנפוי נהירין כשמשא:

א"ל חמוי, מלה חדתא שמעת, או בנהירו יקרא זיוא דמשה אסתכלת. א"ל לא. אלא זכאין אינון צדיקא, דנטרין להון משרייתי קדישי עילאי, שנאמר כ"י מלאכי"ו יצו"ה ל"ך לשמרך בכל דרכיך.

פרשת נח מאמר על חומותיך וגו' הפקדתי שומרים

א"ר יהודה, עשה הקב"ה ירושלים למעלה, כנגד ירושלים של מטה. ונשבע שלא יבא שם, עד שיבואו ישראל בירושלים של מטה. שנאמר, בקרבך קדוש ולא אבא בעיר:

ושבע כתות של מלאכי השרת שומרים אותם סביב, ועל כל פתח ופתח כתות של מלאכי השרת. והם הפתחים הנקראים שערי צדק. ואלו הם הפתחים, המכוונים להכנס שם נפשות הצדיקים. ודהמע"ה נכסף להם, שנאמר פתחו לי שערי צדק אבא במ אודה י-ה, זה השער לה' צדיקים יבואו בו:

ולמעלה מהם שומרים מה"ש, בחומות העיר. שנאמר, על חומותיך ירושלים, זו היא ירושלים כל מעלה, הפקדתי שומרים, אלו מה"ש. ותאנא, שבע פתחים יש לנפשות הצדיקים, להכנס עד מקום מעלתם. ועל כל פתח ופתח שומרים:

הפתח הראשון, נכנסת הנשמה במערת המכפלה. שהיא סמוכה לג"ע. ואדה"ר שומר עליו. זכתה, הוא מכריז ואומר, פנו מקום, שלום בואך. ויצאה מפתח הראשון:

אפתח השני בשערי ג"ע, ומוצאה את הכרובים, ואת להט החרב המתהפכת. זכתה. נכנסת בשלום. ואם לאו, שם תקבל עונשה, ותשרף בלהב הכרובים. וכנגדם היו הכרובים במקדש, בשעה שהכהן נכנס ביום הכפורים, זכה נכנס בשלום. לא זכה, מבין שני הכרובים יוצא להב, ונשרף מבפנים, ומת. והיו מכוונים כנגד אלו אשר בשער ג"ע, לצרף הנשמות:

זכתה הנשמה, נותנין לה פינקס סימן ליכנס, ונכנסת לג"ע אשר בארץ. ועמוד אחד על ענן ונוגה מעורב זה בזה, ועשן ונוגה סביביו. שנאמר, וברא ה' על כל מכוון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה. והוא נעוץ מלמטה למעלה לשערי שמים. זכתה לעלות למעלה, עולה באותו עמוד. לא זכתה יותר, נשארת שם, ומתענדת מהטוב אשר למעלה. דא"ר יוסי, ראיתי ג"ע, והוא מכוון כנגד פרוכת קרח הנורא אשר למעלה. והיא נהנית מזיו השכינה, אבל אינה ניזונת ממנה:

זכתה לעלות, עולה באותו עמוד, עד שמגיעת עד הפתח השלישי, והוא נגד הרקיע הנקרא זבול. ומגיעת עד ירושלים אשר שם. ושם השומרים זכתה, פותחין לה הפתחים ונכנסת:

לא זכתה, נועלים השערים, ודוחים אותה לחוץ, ונוטלים פינקסה ממנה, והנשמה אומרת, מצאוני השומרים הסובבים בעיר, אלו מלאכי השרת, השומרים ביהמ"ק וירושלים אשר למעלה. נשאו את רדידי מעלי. זהו פינקס סימן שלה. שומרי החומות, כד"א על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים:

זכתה לעות, נכנסת שם באותן השערים, ומשבחת להקב"ה בבית המקדש, אשר למעלה. ומיכאל השר הגדול מקריב אותה לקרבן. א"ר יצחק לרבי חייא, מה קרבן הוא זה, יכול לומר כשאר הקרבן. א"ר חייא, הקרבה זו היא כאדם המקריב דורון לפני המלך:

ומיכאל הולך עמה, עד הפתח הרביעי והחמישי והששי, אומר לפני הקב"ה, רבש"ע, אשרי בניך, בני אוהביך אברהם יצחק ויעקב, אשריהם הצדיקים הטובים הזוכים לזה. עד שמגיעים לשער השביעי, שהוא ערבות וגנזי חיים טובים מצויין שם, וכל נשמותיהם של צדיקים כלם שם,

ונעשים מלאכי השרת, ומקלסין לפני הקב"ה, ונזונין מזיו השכינה, אספקלריא המאירה, ושם המנוחה והנחלה, ונוח חיי העוה"ב, אשר עין לא ראתה אלקים זולתך.

פרשת נח מאמר אלה תולדות נח

וזהו, אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים. מי ראוי להיות בזו ההנאה והמנוחה והמרגוע, מי שהוא איש צדיק תמים. אמר רב פפי, זאת המנוחה למעלה, היא את האלקים התהלך נח, למעלה, ולא למטה:

אלה תולדות נח, ר' אלכסנדראי פתח לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר. לא יהיה בך אל זר זה יצה"ר. ולא תשתחוה לאל נכר, שלא תבעול ארמית:

רבי אלעזר אומר, לא יהיה בך אל זר, שלא תהא נח לכעוס. שכל הכעוס, כאילו עובד ע"א. דא"ר עקיבא, כך הוא דרכו של יצר הרע, היום אומר לך עשה כך, ולמחר אומר לך עבוד ע"ז, והולך ועובד. 4. הוא היה אומר, כעס ת"ח גדול מכולן. בד"א, בדברים שהם כנגד הקב"ה, דאמרה תורה אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. אבל בדברים אחרים אסור לו לכעוס. והרב אצל תלמיד, כדי שיהא מצוי בכבודו ובמוראו מותר. ואצל שאר העם למען יהיה מוראו עליהם לשם שמים, מותר. ושאר אנשים אסור, שאין כעסנותם ליראת שמים:

א"ר שמעון, מדת הצדיק, קשה לכעוס, ונח לרצות. וזו המדה גדולה מכולם, ובא הכתוב להורות, אלה תולדות נח, נח בדעתו, נח בדיבורו, נח במהלכו. ומי עושה זה. איש צדיק. וכשמת, אומרים עליו, אי עניו, אי חסיד. תמים היה בדוריותו, ולמאי יזכה. את האלקים התהלך נח, למעלה על כל המעלות:

ויולד נח שלשה בנים. תאני כרוספדאי, אלו ג' הנהגות אשר באדם. הנהגת הנשמה, להיות לו עזר בעבודת בוראו, והיא הנקראת שם. והנהגת התאוה, והיצר הרע, המנהיג והמחמם את הגוף בדבר עבירות, והיא הנקראת חם. והנהגת היצ"ט, המנהיג את האדם בכל טוב, וליפות מעשיו בתורה וביראת השם, והיא הנקראת יפת. והנהגה הזו ינהיג האדם להוליכו בדרך חיים:

ומי מעכב ומפסידו. ותשחת הארץ לפני האלקים, זהו הגולם, המפסיד והמשחית את הכל. ועליו אמר שלמה בחכמתו, משחית נפשו הוא יעשנה. מאי הוא יעשנה. א"ר כרוספדאי הגולם יעשנה נשחתת:

ד"א אלה תולדות נח, מה כתיב למעלה מהענין, וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו. רבי אליעזר אומר, בא וראה שאין כמדת בשר ודם, מדותיו של הקב"ה. מדת בשר ודם, עושה מה שעושה, ולאחר כן מתחרט ומתעצב ממנו, יכול אף הקב"ה כן:

ת"ש, דכתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. והזהיר לאדם ואמר, ובחרת בחיים למען תחיה. אם הוא הולך בדרך רע, הוא בעונו ימות. שנאמר, עונותיו ילכדונו את הרשע. כך כתיב, וירא ה' כי רבה רעת האדם. אמר הקב"ה, אני רואה כי כולם מחוייבים, ואמם יכלו ברעתם, הרי יאבד עולמי. כיון שראה לנח ובניו שהיו צדיקים וישאר פליטה בעולם, התנחם ושמח:

וא"ר אליעזר, האי וינחם, לשון נחמה הוא. וכן כל וינחם שבתורה, לשון נחמה הוא. רואה את הרע, ורואה את הטוב, ומתנחם עם הטוב. א"ל ר' עקיבא, לדברך, מאי ויתעצב אל לבו. א"ל, בא וראה מדת רחמנותו של הקב"ה, כי אע"פ שהתנחם לקח עצבון על אבדת הרשעים, שאע"פ שהיו רשעים, אינו חפץ במיתתן, ולא היתה שמחה לפניו:

א"ר יהודה, מאי דכתיב ונח מצא חן בעיני ה'. שמו גרים, נח בהפוך חן. ולמה פתח קרא בתולדותיו תחלה, כדי להראות לעולם כמו שהוא היה צדיק, אף הם היו צדיקים, וראויין להתיישב העולם מהם:

ומנא לן תא חזי כיון שנכנסו לתיבה, ראו בצערן של עולם, ונצטערו, ומנעו עצמם מפריה ורביה. ואעפ"י שיצאו, יצאו כמו כן. עד שראה הקב"ה מעשיהם, ואמר, לא תהו בראתי עולמי, ואתם פרו ורבו, הזדווגו לנשותיכם, ועשו פריה ורביה. באותה שעה, ברכם, שנאמר, ויברך אלקים את נח ואת בניו וגו':

אלה תולדות נח. רבי פנחס פתח, ויראו בני האלקים את בנות האדם כי טובות הנה. מאן אינון בני האלקים. בני גדולי הדור. מלמד שהיו טובות מראה, כתיב הכא כי טובות הנה, וכתוב התם טובת מראה מאד. היו הולכות ערומות, ואנשים הולכים ערומים, ואלו ואלו רואים את ערותם, ונואפים אלו את אלו. ולמה נקראו בני האלקים, שהיו גבורים גדולים ענקים:

אמר ריב"ל, זימנא חדא ערעית בטורא דטינרא דעיטם. ואשכחית בתרי סטרי טינרא, תרין גוברין, ודמיין בתרין פומין, דא עילאה דדא. והוּו ממללו דא עם דא, תא ונעבריה מן עלמא. אזדמן להו ההוא גוברא רברבא, דאגרת בת מחלת, ושמיה יוסף שידא, אמר להון, הלא דא הוא רבה סגיא עילאה דדרא, די בגזרת פומיה אעבירנא מן ישובא דארעא, ודא הוא דמכרזי עליה ברקיעא:

עד דהוינא אזלי, אשכחנא אמהון דגוברייה האינון, אמרה לברתא זעירתא, אלין אינון חגבייה זעירייה, דחילהון בפומהון, אייתי להון גבאי, ונעביד מנהון טעמא דתבשילא לאחוך. עד דאתת, איתרחיש לן ניסא, ואיתעביד מקדמהא נהרא דמיא רברבא, שמענא דהוות אמרת, אימא אימא, פרפרא רבאת סברנא עברת, וערקנא מנהון, ואשתזיבנא.

פרשת נח מאמר דור המבול

ואמר ריב"ל, בימי דור המבול, עשה הקב"ה קנה החטים, כקנה ארזי הלבנון. ולא היו זורעים וקוצרים, אלא הרוח מנשתת, ומנשר החטים למטה, ואוספים אותן. וכן בכל שנה ושנה, לאחר שחטאו, אמר, עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו:

וא"ר יהושע, לא נחתם גזר דינם של דור המבול, עד שפשטו ידיהם בגזל. שנאמר, ותמלא הארץ חמס:

ובימי דור המבול היו פריה ורביה הרבה, ומשעה שהיתה האשה יולדת, היו הולכים ושולחים אותם כצאנם, שנאמר ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון. ולאחר כל זה מאי כתיב בהו. ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו, עד שנגזר דינם והעבירם מן העולם:

ת"ר, נח היה מתרה בהם קודם, ולא שמעו ממנו. שהה בעשיית התיבה, למען יראו וישובו, והיו מלעיבין בו, עד שגבר עליהם התהום שהיו המים יוצאין רותחין כאש, והמים מלמעלה, ונמחו מן העולם:

א"ר יצחק, מאי דכתיב ה' למבול ישב, וכי לדוד היה לומר דבר זה. וכל העולם יודעין, שהוא ראשון ואחרון ואזי וקודם:

אלא א"ר יצחק, בא וראה בכל מקום את מוצא אלקים מדת הדין. ה' מדת הרחמים. ואע"פ שמדת הדין היא, מדת רחמים היתה בו, שאלמלא כך אתחרב עלמא. אבל למען אותו מדת רחמים, אתיישב עלמא:

וכן את מוצא רפואה זו, בכל דין שהוא עושה. וכן וה' המטיר על סדום, נשאר ממנו פליטה. ויגוף ה' את העם, נשאר פליטה. וכן כלם:

א"ר יהודה, חכמין הוו דרא דטופנא טפי, דהוו ידעי מה דעתיד למהוי. אבל נסבו סוכלתנו בלבהון. ואמרו, אי קב"ה מייתי טרפנא, אנחנא גוברין ראמי קומתא, ונשוט על אפי מיא, ונשתיזיב. ואי מן תהומא ייתי מיא, רגלנא נשוי על בירא דמיא, ולא יפקון מיא ונשתיזיב:

כד אתא טופנא, ארתח קב"ה מיא דתהומא, והוו משוי רגליהון על עינא דמיא, ואתמשך משכיה מניה, ונפלו. ומיא מלעילא הוו מתגברי עם מיא דתהומא, והוו מתגלגלין ונחתין, נמוקין ברתיחותא דתהומא לבבל:

ויבאו לא נח אל התיבה. ר' יוחנן פתח, אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך. בא וראה, כמה יש לאדם ליזהר, ולבדוק עצמו ומעשיו בכל יום ויום:

היאך קם בצפרא, יימר, יהי רצון מלפניך ה' אלקי, שיהא לבי נכון ומסור בידי, שלא אשכחך. אושיט רגלוהי למיזל, יעיין בצעדי רגלוהי, דלא ישוטון לאבאשא. אזל לדבר מצוה, ירהט. שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג:

ואפילו בשבת מצוה למירהט. עבר כל יומא, צריך למבדק גופיה, מה דעבד בההוא יומא, ואי צריך יעשה מיד תשובה עליו קודם שיישן.

פרשת נח מאמר כרם היה לשלמה

ת"ר, מאי דכתיב כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף. א"ר יהודה, כרם היה לשלמה, למלך שהשלום שלו. בבעל המון, אלו מלאכי שלום. נתן את הכרם לנוטרים אלו שומרי משמרת בארץ. איש יביא בפריו אלף כסף, אלף הנאות שהנשמה כוספת בהם:

ד"א כרם היה לשלמה, זו היא התורה. בבעל המון, מן השמים. נתן את הכרם לנוטרים, אלו ישראל, שהם שומרי משמרתה. איש יביא בפריו אלף כסף של שכרה:

רבי יוסי ור' חייא הוו אזלי באורחא, א"ר חייא, אימא לן ממילי מעלייתא, דהוה אמר אבוך מתענוגי הנשמה. א"ל ניפוק מכאן, דקפוטקיא אלן בצירי מעובדי דכשרן. א"ל כך יאות לן למלעי באורייתא, ונשתזיב מנהון. אמר, באתר דסכנה, לא אמרוה רבנן:

לבתר דנפקו ואזלו באורחא, א"ר יוסי, אימא לך מילתא, והיא טמירתא ביני מטמונייא דאבא, בבי גנזוהי. ודא היא, דכתיב, כרם היה לשלמה וכו', האי כרם, דא היא נשמתא קדישא, דאתנטעת לעילא, תחות כורסי יקריה. לשלמה, מלכא דשלמא כולא דיליה. בבעל המון, הוא כורסי יקריה דשליטא על כל חילי שמיא וארעא, והוא מאריה דכל חילא. יהב נשמתא דא, למי. לנוטרים, אלן נטרי פקודוי:

ואית ליה לקב"ה עלמין סגיאין לעילא, על כל חילי שמיא, ואלף ומאתן עלמין אחרנין, דעייל בהון לאשתעשעא עם צדיקייא בגנתא דעדן. איש יביא בפריו אלף כסף, אלף עלמין דכסיף בהון קב"ה:

א"ר יצחק, מסיים אני להאי מילתא דר' יוסי, וכך היא, ממה דכתיב אחריו, כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו, שכסא הכבוד מכרזת ואומרת, רבש"ע, זו הנשמה ניטלה ממנו, הרי היא לפני. האלף לך שלמה, שלך הם אותם האלף עולמות, ואינם ראויים לאחר. ומאתים לנוטרים א פריו, זה עדן, שיש בו מאתים עומות הנאות וכיסופין לנפשות הצדיקים:

דתנן, אמר רבי, בכל לילה ולילה הקב"ה נכנס בכל אותן העולמות, ובשעת חצי הלילה, נכנס במאתים עולמות של ג"ע, להשתעשע עם הצדיקים. שנאמר, חדשים גם ישנים דודי צפנתילך. ודוד המלך ע"ה, נכסף לבו, כשראה מעלות הצדיקים, אמר רבש"ע, אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך:

א"ר אבהו, בא וראה כמה יש לו לאדם להזהר, הואיל ונשמת א-ל באפיו, להטהר מעונותיו, ולעיין במעשיו, ולא יחטא לפני קונו, למען תהיה מעלתו עם שאר הצדיקים, ולא ימצא מוחה בידו, בעלות לראות את פני ה':

וממי אתה למד. מן התיבה. בא וראה, מאי דכתיב, ויבאו אל נח אל התיבה, בלא רשות. דא"ר יצחק, כל אותן העופות והחיות והבהמות שלא חטאו, הם באים, והתיבה קולטתן, ואותן שחטאו, התיבה דוחה אותן לחוץ. ומה התיבה, שהוא עץ יבש כך. פתחי השמים ושומריהם, ושומרי המשמרות, וכסא הכבוד, שיש בהם הרשות, עאכ"ו להיות קולטין, למי שלא חטאו, ולהיות דוחים למי שחטאו:

רבי חייא אמר, נח מקטני אמנה היה, שלא היה מאמין שיבא המבול, ולא נכנס לתיבה עד שהמים דחקהו, שנאמר ויבא נח מפני מי המבול:

א"ר יצחק, בא וראה, שכהוריד הקב"ה המים, הורידם תחלה ברחמים, כדי להראות לעולם, שאם ישוּבו יקבלם. משמע דכתיב בתחלה, ויהי הגשם, ולהלן הוא אומר, ויהי המבול, שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה, לא חזרו, היה מבול.

פרשת נח מאמר אם אחפוץ במות המת

וא"ר יצחק, שבועה נשבע הקב"ה שאינו חפץ במיתתן של רשעים, שנאמר, חי אני נאום ה' אלקים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחייה וכו'. וחייה בשני עולמות, העולם הזה והעוה"ב:

וא"ר יצחק, אשרי הבנים שאומרים להם כך, והשיבו וחיו. שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו ב"י. כי הוא אינו חפץ במיתתן של רשעים אלא שיחזרו בתשובה למען יחיו:

ר' יוחנן פתח, ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש. משל למה הדבר דומה, לכת לסטים שהיו שודדים בהרים, שמע המלך, ושלח עליהם גייסותיו, ותופסם והניחום במגדל גבוה. והיו בהם פקחים, אמרו ידענא בנפשתנא דעבדנא עובדין בישין, ולא יכילנא לאשתזבא. מה עשו. חפרו חפירה אחת במגדל, ויצאו וברחו להם. טיפש אחד היה ביניהם, וראה את החפירה, ולא רצה לנוס להמלט:

למחר בא המלך לראות את המגדל, ואת הלסטים, ראה את החפירה שעשו ונסו ונמלטו. אמר לזה, שוטה, חבריך ברחו בזו החפירה בעיניך, ולא רצית להמלט ינקרו עיניך, ואח"כ יתלו אותך על עץ:

כך הלסטים אלו, הרשעים, ההולכים במחשכים, הרשעים הפקחים, מה הם עושים. אמרו חטאנו למלך, אנה נמלט מדינו. אבל נפתח דרך התשובה, ונבקש רחמים, ונברח ונימלט, וכך עשו. הטפשים מה הם עושים, רואים דרך התשובה פתוח לפניהם, שפתחו האחרים, ונמלטו מדין שמים, והם אינם רוצים להמלט:

א"ל הקב"ה, שוטים, אחיכם ברחו ונמלטו, באותו דרך של תשובה שפתחו, מה אני יכול לעשות עוד להם, אבל אתם עיניכם שראו החפירה, דרך התשובה פתוח לפניכם, ולא רציתם להכנס בתוכו ולנוס ולהמלט, מאי כתיב בכו. ועיני רשעים תכלינה, שראו הדרך פתוח ומנוס אבד מנהם, שלא רצו לנוס ולהמלט. ותקותם מפח נפש לעולם הבא:

כך דור המבול, ראו לנח עושה התיבה, ומתרה בהם בכל יום, וראו אותו נכנס לתיבה, ולא רצו לשוב. אמר הקב"ה, ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם, שלא רצו לשוב ולנוס מדין, ותקותם מפח נפש, שלא יקומו ליום הדין, שנאמר הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם.

פרשת נח מאמר איש האדמה

ויחל נח איש האדמה. א"ר יוסי, למה נקרא איש האדמה. שנתיישיבה ממנו האדמה. כלומר אדון האדמה. רבנן אמרי, איש האדמה, לפי שבשבילו עמדה האדמה בכחה וטבעה. שנאמר, זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה'. תדע לך, כיון שחטא אדם נתאררה האדמה, שנאמר ארורה האדמה בעבורך. ועמדה בקללותיה, עד שבא נח ובטל הקללה:

דתניא א"ר חייא רבה, בשעה שאמר הקב"ה לנח צא מן התיבה, אמר לפניו רבש"ע, לאן אצא, אצא לאדמה שנתאררה. ומפני שנתאררה אבדו שוכניה, ונתאררו כולם ונתמעטו. אמר הקב"ה, לא כך אתם אלא שרצו בארץ, ורבו בה. האחרים אבדו בה, אבל אתם פרו ורבו ושרצו בה:

ועכ"ז לא נתיישב בלבנו, והעלה עולות שנאמר ויעל עולות במזבח, הוא המזבח שהקריב עליו אדם הראשון. אמר לו הקב"ה, הרי לך מה ששאלת, לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור

האדם. אז נתיישב בלבו ולפיכך נקרא איש האדמה, שנתן נפשו ולבו עליה להוציאה מן הקללה. ואית דאמרי שנתעסק בעסקי האדמה:

ויטע כרם. גפן גרושה מצא, שנתגרשה מג"ע וביומו נטעה ונשתגשה, שנאמר ביום נטעך תשגשגי. רבי אומר, גפן היתה, שנתגרשה נג"ע, וענביה עמה, וסחט אותם, ושתה מן היין, ונתגל.

פרשת נח מאמר יין ושכר אל תשת

רבי בון פתח, וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל אהל מועד ולא תמותו חקת עולם לדורותיכם. דא"ר אבון, אין בכל העולם דבר שמתגאה לבו של אדם, אלא ביין. וזה היה ענשם של נדב ואביהו, שאכלו ושתו וגבה לבם, וזהו אש זרה אשר לא צוה אותם:

וקודם זה היה נגזר עליהם, ובאה מדת הדין לשלוח יד בהם, שנאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אעפ"י שנגזר דינם לשלוח יד בהם. ולמה היה ענשם, משום ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו. נכנסו, כשאכלו ושתו, ונגזר ענשם באותה שעה:

ולאחר כן ראו שלא שלח יד בהם בפעם ראשונה, עשו ג"כ בשניה, ומבין שני הכרובים יצא להב ונשרפו. כי לכך היו הכרובים מכוונים, כנגד אותם הכרובים אשר בג"ע:

ולאחר שמתו, צוה לאהרן ולכהנים הבאים אחריו, להמנע עצמם מן היין, בבואם אל אהל מועד, כדי שלא יכנסו וימצא לבם בגאות ובגסות הרוח:

אמר רבי, תרי ענייני אינון דלא מתיישבי כחדא, יינא ופולחן שמיא דתנינן תמן, שתוי אל יתפלל. וכן שכור, אל יתפלל. ואם התפלל, תפלתו תועבה:

ואמר רבי יוסי, שכור המתפלל כאלו עובד ע"ז. ומנא לן. מחנה. דכתיב ויחשבה עלי לשכורה. והשיבה ואמרה אל תתן את אמתך לפני בת תליעל. וא"ר יוסי, כתיב הכא בת בליעל, וכתיב התם, יצאו אנשים בני בליעל, מה להלן ע"ז, אף כאן ע"ז:

א"ר יצחק, לית לך גוברין דאתקרון קדישין, בר אינון פרישי חמרא. דכתיב כל ימי הזירו לה' קדוש יהיה:

וא"ר יצחק, לית לך מחמר דאתקרי חמר טוב, כחמרא דארעא דישראל. ויתיר על כלהון, חמרא דגלילא עילאה, דלא יכיל אינש למשתי פלגות לוגא מיניה:

רבי אלעזר בר ר' שמעון, אזל למחמי לר' יוסי ב"ר שמעון בן לקוניא חמוי. יהבי ליה למיכל עגלא תליתאה רכיכא, פתח ליה חד כובא דחמרא. חמוי מזיג, והוא שתי, מזיג והוא שתי. א"ל איפשר דשמעת מאביך, כמה הוא שיעורו של כוס. א"ל כמות שהוא, אחת בחמין, ואחת בצונן, אבל לא שיעורו רבנן בכוסך דהיא זעירא. ובחמרך בהוא טבא. ובמעוהי דהוא רחבה:

וא"ר יהודה, מבולבל בדעתו היה נח כשיצא מן התיבה, בדירתו עם החיות והרמשים והשרצים, ומפני ששתה מעט יין, נשכר ונתגל:

וא"ר יהודה בא כנען וסרסו, הקיץ מיינו, ומצא עצמו מסורס. דכתיב וייקץ נח מיינו, וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. אשר ראה לא נאמר, אלא אשר עשה לו, שסרסו. ולפיכך קללו, שנאמר ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו.

פרשת נח מאמר וירח ה' את ריח הניחוח

רבי פתח, וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. כשיצא נח מן התיבה, פתח עיניו, וראה את כל העולם כלו חרב, התחיל בוכה על העולם. אמר, רבש"ע, אם בשביל חטאת האדם, או בשביל השואים, תאבד עולמך, למה בראתם, או האי, או האי. אית לך למעבד או דאל תברי אינש, או דלא תיבד עלמא. העלה עולות, וקם והתפלל לפניו, ואותו הריח עלה לפני הקב"ה, וערב לו:

א"ר, ג' ריחות עלו לפניו, ריח עולתו, וריח תפלתו, וריח מעשיו. ולא היה ריח בעולם דניחא קמיה, כאותו הריח. ולפיכך צוה ואמר, ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו. כלומר ריח שהקריב נח לפני, תשמרו להקריב לי, ריח עולה ותפלה, וכשרון מעשים:

רבי איבו אמר, נח חכם היה, והיה מבין לחישת וצפצוף כל הנבראים ורמיזתם, וכשהיה בתיבה, אמר יודע אני שאין פקח בעופות כמו העורב, למידע מני סימנא בעלמא, מיד וישלח את העורב:

א"ר חייא, והאיך עביד הכי, והאמר רבי בן, אסור לאסתכלא באלין מנחשי בעופי דשמיא, והרי הוא בכלל לא תנחשו ולא תעוננו, אפילו כל ניחוש בעלמא:

אלא א"ר חייא, למה שלח את העורב. דא"ר חייא, מצטער הוה נח טפי על אובדא דעלמא. אמר רבש"ע, ידעתי כי אתה רחום, ואתה לא רחמת על עולמך, ונהפך רחמנותך לאכזרות, אתה לא רחמת על בניך, יצא זה שאינו מרחם על בניו, ונהפך להם לאכזרי, ולפיכך שלח את העורב, רמז הוא דקא רמז א"ר יוסי, וכי לא כתיב ביה איש צדיק תמים היה, והאיך הטיח דברים כלפי מעלה. א"ר חייא, מרוב צערו הוא דאמר, דהא תנן, מנין שאין דנין את האדם לפי צערו, שנאמר איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל. אע"פ שהטיח דברים כלפי מעלה, אין דינו כמזיד, אלא כאדם בלא דעת, לפי צערו:

ולא רצה העורב להלוך בשליחותו, מפני שמתוקן הוא לשליחות אחרת, לפרנס אליהו, שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר, ולא רצה לעשות שליחותו, עד יבשת המים מעל הארץ, שהיה ע"י שבועת אליהו. כיון שראה נח שלא עשה כהוגן, שלח את היונה:

ואמר רבי בון, תרי ענייני רמז בה, חדא, דכתיב כיונה פותה אין לב, כלומר מרוב צערי, אין לבי עמי ונפתה. אחרת, אמר נח, אין בכל העופות דיסבול מיתתה בלא סרבנות, כיונה. לפיכך נמשלו ישראל כיונה. אמר נח, כך יאות לנא למסבל כלא, בלא סרבנותא, ולפיכך וישלח את היונה:

א"ר יוחנן בן נורי, נטל הקב"ה את שם בן נח, ונפרישו לכהן עליון, ולשרתו. והשרה שכינתו עמו, וקרא שמו מלכי צדק מלך שלם. והיה יפת אחיו לומד תורה ממנו במדרשו, עד שבא אברהם, ולמד תורה במדרשו של שם. ונתעסק הקב"ה באברהם, ונשתכחו כל האחרים. בא

אברהם והתפלל לפני הקב"ה, שישרה שכינתו תמיד בביתו של שם, והודה לו, שנאמר אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק:

א"ר יוחנן, והלא יפת הוא הגדול, למה שם נטל הכהונה. בשביל שהיה תמיד עוסק בתורה, ופירש מדרכי העולם. ומאין היה לו תורה. אלא אדם הראשון ידע התורה, והניחה בקבלה לשת בנו, ואח"כ באה ליד חנוך, עד שבא לשם והיה מתעסק תמיד בה:

אמר לו ר' יוסי, אם התורה היתה במדרשו של שם, למה הוצרך הקב"ה לצוות לבני נח אותן שבע מצות שנצטוו, שהרי בתורה נכתבו קודם לכן, אלא א"ר יצחק, בשעה שהמבול בא לעולם, ונכנסו לתיבה, מרוב צערם נשתכחה משם, עד שבא הקב"ה, וחידש להם אותם שבע מצות:

א"ר יוסי, ח"ו לא נשתכחה התורה ממנו, אלא אמר הקב"ה, אם אומר להם שישמרו כל תורתך, יפרקו כל העול מהם, כאחרים שאמרו ודעת דרכיך לא חפצנו. אלא אתן להם דברים מועטים, וישמרו אותם.

פרשת נח מאמר נח לא בקש רחמים על העולם

ת"ר, מה השיב הקב"ה לנח, כשיצא מן התיבה, וראה כל העולם חר, והתחיל לבכות עליו, ואמר, רבש"ע, נקראת רחום, היה לך לרחם על בריותיך:

השיבו הקב"ה, רעיא שטיא, כען אמרת דא, ולא בזמנא דאמרית לך בלישנא רכיכא, דכתיב עשה לך תבת גופר כו', ואני הנני מביא את המבול כו', ושחת כל בשר כו', ויאמר ה' לנח כו', ואני הנני מביא את המבול כו', לשחת כל בשר כו', ואימר ה' לנח כו', כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, כולי האי אתעכבית עמך, ואמרית לך, בדיל דתבעי רחמין על עלמא. ומכדין דשמעת דתשתיזיב את בתיבותא, לא עאל בלבך בישותא דעלמא, ועבדת תיבותא ואשתזבתא. וכען דאתאביד עלמא, פתחית פומך למללא קדמי, בעיין ותחנונין:

כיון דחזא נח כך, הקריב עלוון וקרבנין, דכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח:

א"ר יוחנן, בא וראה מה בין הצדיקים שהיו לישראל אח"כ, ובין נח. נח לא הגין על דורו, ולא התפלל עליו כאברהם. דכיון דאמר הקב"ה לאברהם, זעקת סדום ועמורה כי רבה, מיד ויגש אברהם ויאמר. והרבה דברים כנגד הקב"ה, עד ששאל שאם ימצא שם עשרה צדיקים, שיכפר לכל הדור בשבילם, וחשב אברהם שהיו י' בעיר, עם לוט ואשתו ובניו ובנותיו, וחתינו, ולכן לא התפלל יותר:

בא משה והגין על כן הדור, כיון שאמר הקב"ה למשה, ישראל חטאו, סרו מהר מן הדרך. מה כתיב ביה, ויחל משה. מהו ויחל. מלמד שהתפלל עד שאחזתו חלחלה. רבנן אמרי, לא הניח משה להקב"ה, עד שנתן נפשו עליהם מן העוה"ז ומן העוה"ב. דכתיב, ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני מספרך אשר כתבת:

א"ר יוסי מהכא, ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו. וכן כל הצדיקים הגינו על דורם, ולא הניחו מדת הדין לשלוט בהם:

ונח התעכב עמו הקב"ה, ואמר ליה רבוי דברים, שמא יבקש עליהם רחמים, ולא השגיח, ולא ביקש עליהם רחמים, ועשה התיבה ונאבד כל העולם:

רבי אליעזר ורבי רהושע הוו יתבי בפלכי טבריא, א"ר יהושע, רבי, מה ראה נח שלא בקש רחמים על דורו. אמר לו, אפילו הוא לא חשב בלבו שימלט. משל, למוצא אשכול ענבים שאינם מבושלים, בין הבוסרים, דאלו הוה בין ענבים מבושלים, לא הוו כלום:

משמע, דכתיב, כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. הול"ל צדיק לפני, מהו בדור הזה. כלומר לפי הדור. ולפיכך לא בקש רחמים, אמר בלבו ולואי שאבקש רחמים עלי ואמלט, וכ"ש שאתפלל על אחרים:

לבתר א"ר אליעזר, על כל דא, הוה ליה למתבע רחמין על עלמא קמי קב"ה, דניחא ליה, מאן דאמר טבא על בנוהי:

מנ"ל, מגדעון בר יואש, דלא הוה זכאי, ולא בר זכאי, ומשום דאמר טיבותא על ישראל, מה כתיב ביה. ויאמר לו ה' לך בכחך זה והושעת את ישראל מיד מדין, מהו בכחך זה. טיבותא דא דאמרת על בני, יהא לך חילא סגיא, לשיזבותהון מן ידא דמדין:

ועוד אר"א, אע"פ דהוי צדיקא רבה מכל עלמא, ויימר דישא קמי קב"ה, אי דלטורין על ישראל, עונשיה סגיא מן כלהון. ולא אשכחנא צדיקא טבא כאליהו בכל דרא, ומשום דאמר דלטורין על ישראל, דכתיב כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב, ביה שעתא אבאיש סגיא קמיה:

ת"ח מה כתיב ביה. ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים מהו רצפים. אמר הקב"ה, כדין יאות למיכל, מאן דאמר דלטורין על בני:

א"ר אליעזר, מאי דכתיב וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלקים חרבה. וכי בכח אכילת עוגת רצפים אזל כולי האי:

אלא א"ר אליעזר, השליך הקב"ה דורמיטה על אליהו, והראהו ענינא דמשה, דיתיב קמיה ארבעין ימין וארבעין לילון, ומכדין דהוה תמן, עבדו ישראל ית עגלא. ובגין דהוה ארבעין ימין וארבעין לילון דלחם לא אכל, ומיא לא שתי, לא אעדי מתמן עד דמחל להן קב"ה:

א"ל לאליהו, כך הוה לך למעבד, ועוד הוה לך למחזי, דאינון בני בני רחימאי, דקבילו אורייתא בטורא דחורב, ודא הוא דכתיב, וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה. דחזא ענינא דמשה, דאישתהי קמיה ארבעין ימין וארבעין לילון. וענינא דישאל, דקבילו אורייתא בטורא דחורב. ודא הוא דכתיב, עד הר האלקים חורבה:

א"ר יצחק, לא זז אליהו משם, עד שנשבע לפני הקב"ה, להורות זכותן של ישראל תמיד. וכל מי שעושה זכות, הוא מקדים ואומר לפני הקב"ה, כך וכך עשה עכשיו פלוני. ואינו זז משם, עד שיכתבו זכותו דהווא גברא. דכתיב, ויכתב ספר זכרון לפניו:

א"ר יהודה בן פזי, מה היה עונשו של נח. שיצא חגר ברגליו מן התיבה. ושכב ונתבזה, והתלוץ עליו בנו, ועשה לו מה שעשה:

א"ר אלעזר, בא וראה כמה יש לאדם ללכת בדרך ישרה. בא וראה מפני שנטל יעקב הברכות מעשו ברמאות. תדע לך, שלא ניתן רשות לשום אומה בעולם להשתעבד בישראל, זולתי אומה של עשו:

רבי פתח בכנסת ישראל כנגד הקב"ה, וישלח את העורב, דא"ר פנחס, כתיב, ויאמר דוד כו', קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום. ואע"פ שברח, מאי כתיב ביה, מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. ואע"פ שהיה בורח ונגרש ממלכותו, לא מנע עצמו מלומר שירה לפני הקב"ה, ולשוב ולהתחנן לפניו. וישלח את העורב, זהו דוד, שהיה קורא עמהן תמיד כעורב:

דבר אחר, העורב שבא מיהודה, שנקרא עורב, שנאמר, אנכי אערבנו, הערב כתיב, בלא וא"ו. א"ר פנחס, למה נקרא שמו עורב, שהיה הולך בהרים כעורב. והיינו דאמר לשאול, כאשר ירדוף הקורא בהרים. אמר לו, שמתני להיות כקורא בהרים, כתיב, הכא קורא, וכתוב התם, לבני עורב אשר יקראו.

פרשת נח מאמר וישלח את העורב

וא"ר פנחס, בא וראה מה בין מלכי יהודה למלכי ישראל. שלח הקב"ה לדוד, וגרשו ממלכותו, ומיד שב בתשובה לפני הקב"ה. ואל תתמה על זה, ואפילו מנשה מלך יהודה, שהיה רשע, מיד שב בתשובה לפני הקב"ה, ולקח אומנות אבותיו, ושב למלכותו:

וזהו שבא הכתוב להורות, וישלח את העורב, זה דוד, שהיה קורא תמיד כעורב, ושלחו הקב"ה ממלכותו, והוציאו מביתו, ומה כתיב ביה. ויצא יצוא ושו"ב. דכתיב, ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי. היה יוצא ושב בתשובה, ומתודה על חטאתיו, ומבקש רחמים עליהם, וידע כי חטאותיו עשו לו שנשלח ממלכותו ונגרש:

ובכל דבר ודבר דחטאה גרים במלכותו, או בישראל, היה תולה הדבר בו, והוא ידע שהוא היה גרים. עד יבשת המים, שהשיבוהו לא עליך הדבר, אלא אל שאול ואל בית הדמים:

ת"ח, דכתיב ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה ויבקש דוד את פני ה', דסבר שהוא הוה גרים, א"ל הקב"ה, לא עליך זו אלא על שאול. עד יבשת המים, היה תולה הכל בעצמו, ומיד היה שב בתשובה ואז לא הוצרך לחזור בתשובה, שהדבר לא בא בשבילו. הה"ד, ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים, דאזי לא היה הדבר תלוי בו:

א"ר פנחס, רצה הקב"ה לנסות את ישראל, ושלחם לבבל. שנאמר, וישלח את היונה מאתו, זו כנסת ישראל. ראה מה כתיב בה, ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. שהכביד עולה מלך בבל, ברעב ובצמא ובהריגת צדיקים הרבה. ומשום כובד עולה, ותשב אליו אל התיבה, וחזרה בתשובה וקבלה:

חטאה כנסת ישראל כמתחלה, ויוסף להגלותם, שנאמר ויוסף שלח את היונה מאתו, בגלות אחרת של יון. דא"ר יהודה, גלות יון אחשיך פניהון דישראל כשולי קדרה:

ומרוב צערם ודוחקם מה כתיב ביה. ותבא אליו היונה לעת ערב. מה לעת ערב. דלא הוה נהירא להון שעתא דרווחא, כמה דהות עבידא בקדמיתא, ואתקטלי צדיקיא, ואתחשך יממא, ואעריב להן שמשא ולא יכלין למיקם מן קדם דוחקא סגיא דהוי עליהון, שנאמר אוי לנו כי פנה היום

כי ינטו צללי ערב. כי פנה היום, אלו הן צדיקייא המאירים כשמש. כי ינטו צללי ערב, שנשארו כעוללות בציר, וזהו לעת ערב ולא בזמן דנהירין להון צדיקיא כשמשא:

והנה עלה זית טרף בפיה. לולי שהעיר הקב"ה רוח הכהנים, השיו מדליקין נרות בשמן זית, אזי אבדה פליטת יהודה מן העולם. ובכל פעם ופעם שבה בתשובה ונתקבלה. א"ר פנחס, חוץ מן גלותא רביעאה, דעדיין לא שבה, והכל תלוי בתשובה:

וא"ר פנחס, אין לך בכל פעם ופעם, שלא התעכב הקב"ה גזר דינא של כנסת ישראל, שבע שמיטין, ושבע יובלות, שמא תחזור בתשובה. הה"ד, ויחל עוד שבעת ימים אחרים, בר מן קדמאי.

פרשת נח מאמר גלות האחרון אין לו קץ וזמן

וישלח את היונה, בגלות אדום. ולא יספה שוב אליו עוד, דעד היום לא חזרה בתשובה, ולא העירה רוחה. דא"ר פנחס, אלמלי חזרה בתשובה לא נשתיירה בגלות יומא חד. רבי אליעזר אומר, כל הגליות שגלתה כנסת ישראל, נתן לה הקב"ה זמן וקץ, ונתעוררה תמיד בתשובה, וגלות האחרון אין לו קץ וזמן, אלא הכל תלוי בתשובה. שנאמר, ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו. וכתוב, אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך:

א"ל רבי עקיבא, אם כן, היאך יהא דא להתעוררא כולהון כחדא בתשובה, מאן דהוי בסייפי שמיא, ומאן דהוא בסייפי ארעא, היך יתחברון כחדא למעבד תשובה:

אמר לו רבי אליעזר, חייך, דאי יחזרון בתשובה רישי כנישתא, או חדא כנישתא, בזכותם יתכנס כל גלותא. דקב"ה איסתכי תדירא, אימתי יחזרון, ויעבד להון טבא, דכתיב ולכן יחכה ה' לחננכם. מחכה תמיד אימתי יעשו תשובה:

א"ר יוסי, איתא הא, כהא דא"ר פנחס, דכתיב ולא יספה שוב אליו עוד. לא נאמר ולא יספ שוב אליה, אלא היא לא יספה שוב אליו, מכלל דהוא מזומן ומחכה אימתי תשוב:

רבי הוה יתיב יומא חד, והוה מסתכל בהא מילתא, דכתיב בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו. אמר, מה דאמר משה דיהוי בסוף יומיא, כל אינון עקתין הא אתא, ותשובה עד כען לא אתעבידא:

עד דהוה יתיב, אתא אליהו ז"ל, אמר ליה, רבי במאי אתעסקת. א"ל בהאי דאמרה תורה, דכד ייתון עקתין לישראל בסוף יומיא, דיעבדון תשובה לאלתר, דכתיב באחרית הימים ושבת, ועד כען לא תבו בתובתא:

א"ל חייך רבי, בהאי מילתא אתעסק קב"ה יומא דין, ואתא מיכאל אפטרופסא רבה דילהון, ובעי דאימתי יפקון בנוהי רחימוהי מתחות גלותא דאדום. ואמר, את כתבת באורייתך, דכד יסבלון אינון עונשייא על מה דעבדו, מאי כתיב. כי א-ל רחום ה' אלקיך:

א"ל, ייתי סמאל אפטרופסא דאדום ויטעין עמיה קמאי. אתא סמאל. וטעין מיכאל מלתא דא, כדבקדמיייתא. אמר סמאל, מארי דעלמא, את הוא דאמרת דתהוי כנישתא דישאל תחות שולטנא דאדום, עד דיהון זכאין קמך, והא כלהון חייבין עד יומא דין:

ביה שעתא אנזיפיה קב"ה, על דאמר דלטורא על בנוהי, וערק תלת אלפי מילין. ואמר למיכאל, מיכאל הוה לך למהוי שפיל לרישיה דקרא, דכתיב ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו, ואח"כ כתיב כי א-ל-רחום ה' אלקיך:

אמר מיכאל, מארי דעלמא, הוה לך לרחמא עליהו, את רחום, וכך אתקריאת. א"ל אומאה אומיתי ביומא דאתגזרא דינא קדמאי, עד די יתובון. ואי כנישתא דישראל, אפתחת תשובה כעינא דמחטא, אנא אפתח לה תרעין רברבין:

רבי יהודה אמר, ת"ח, האי דכתיב ביעקב ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. ביה זימנא אתיבהא רשותא לכל חילי דשמיא, לאינן רברבין דאתמנן על מלכוותא, ואתפרשו אלין לשלטאה על אלין, ואתיהבת רשותא ושולטנא לרברבא דאדום, לשלטאה על אומיאי:

ביה שעתא מה כתיב. ויותר יעקב לבדו, דעד כען לא הוה ליה בנימין ולא אפוטרופוסא בשמיא: ויאבק איש עמו, דין הוא סמאל, רבא דאדום. ובעא דיתייבה יעקב תחות שעבודא דאדום, ומשום זכותא רברבא דהוה ביעקב, לא אתייבה בידיה:

א"ר יהודה, ביה שעתא אתכנשו כל חילא דשמיא, ובעו למיטען עם סמאל, בגיניה דיעקב. אמר קוב"ה, לא איצטריך יעקב לשום חד מנכון, הא זכותיה דיטעון עמיה. מיד ויאבק איש עמו, טעין עמיה:

א"ר יודא, ת"ח, מה כתיב ביה. וירא כי לא יכול לו, דהוה סגיא זכותיה, ולא יכיל בטענתיה לאשתעבדא יעקב תחות ידא דאדום. מיד ויגע בכף ירכו. אלין אינן בנוהי נפקי ירכיה:

ביה שעתא אתחלש יעקב, ולא יכיל למטען עמיה, דכתיב ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו באטענותיה עמיה. ואתיהבא רשותא לסמאל בנוהי דיעקב תחות ידא דאדום, כל זימנא דיעברון על אורייתא.

פרשת לך לך מאמר לך לך מארצך

לך לך. רבי יהודה פתח, הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו. א"ר יהודה, בא וראה, כמה יש לו לאדם להכשיר מעשיו לפני בוראו, ולהתעסק בתורתו יומם ולילה. שמעלת התורה למעלה מן כל המעלות:

דא"ר יהודה, תרין טבין רברבין אית באורייתא, חיים, ועותרא. דכתיב, אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. אמר רב פפא, אלין תלתא הוו. א"ל רבי יהודה, כבוד בכלל העושר הוא. דמאן דאית ליה עותרא, אית ליה יקרא. ובמה יזכה האדם לכל. בשביל התורה:

א"ר יהודה, ת"ח, אין בכל לילה ולילה, שאינו אוחז מטטרו"ן שר הפנים, כל נשמתן של ת"ח, העוסקים בתורה לשמה, ומראה אותן לפני הקב"ה, וממתינים מלאכי השרת, ודוממים מלומר שירה, עד שיתכנפו נפשות הצדיקים עמהם, ויזמרו ביחד לא-ל עליון:

שנאמר הנצנים נראו בארץ, אלו העוסקים בתורה לשמה. עת הזמיר הגיע, אז הוא עת לזמר לבוראם ביחד. וקול התור נשמע בארצנו, זה מטטרו"ן, הבא לאסוף נשמתן של צדיקים, לזמר

ליוצרם בכל לילה וליילה, שנאמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. מהו בכבוד. א"ר יהודה זה מטטרו"ן:

א"ר יעקב בר אידי, כל נשמותן של צדיקים, נגזרו מתחת כסא הכבוד, לנהג את הגוף, כאב המנהיג את הבן. כי בלתי הנשמה, לא יוכל הגוף להתנהג, ולא לדעת ולעשות רצון בוראו. דהא א"ר אבהו, הנשמה היא מורה ומלמדה לאדם, ומחנכתו בכל דרך ישר:

ובשעה ששולח הקב"ה אותה ממקום הקודש, מברך אותה בשבע ברכות. הה"ד, ויאמר ה' אל אברם, זו היא הנשמה, שהיא א"ב, ללמד את הגוף, ור"ם עליו, שממקום רם ונשא באה. ומה אומר לה. לך מארצך וממולדתך, מדירתך, וממקומך, ומהנאתך. ומבית אביך, א"ר יעקב, זו היא אספקלריא המאירה. אל הארץ אשר אראך, כלומר לגוף פלוני, לגוף קדוש. לגוף ישר:

ועם כל דא, ואברכה מברכך, אותם הנוהגים עמך מדות טובות, מדות ישרות. אותם המברכים אותי בשבילך, ואומרים כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלקי. ומקללך אאור, אותם המקללים אותך, ומקלקלים מעשיהם ודרכיהם:

וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. כיון שנתברכה בשבע ברכות הללו, מה כתיב. וילך אברם. זו היא הנשמה, שהיא אב לגוף. ורם ממקום הרמים. כאשר דבר אליו ה', להכנס באותו הגוף שנצטוו להנהיגו וללמדו:

אמר רבי יעקב, ראה מה כתיב ביה, כיון שבאה ליכנס בגוף, וילך אתו לוט, זהו יצר הרע, המזומן ליכנס עם הנשמה ביחד כיון שנולד אדם. ומנין שנקרא יצר הרע כך. שנאמר, כי יצר לב האדם רע מנעריו, וזהו לוט שנתארר בעולם:

ואזלא הא, כי הא דא"ר יצחק, הנחש שהשיא לחוה, הוא יצה"ר. וראינו שנתקלל, שנאמר ארור אתה מכל הבהמה, ולפיחך נקרא לוט. שבשעה שהנשמה בא ליכנס בגוף, מיד וילך אתו לוט, שהוא מזומן ליכנס עמו, ולהשטין לאדם, ולהיות מקטרג להנשמה:

א"ר יעקב בר ר' אידי, מנין מה שאמרנו, שהוא משל על הנשמה. ממה דכתיב אח"כ, ויקח אברם את שרה אשתו, זהו הגוף. ואת לוט בן חיו, זהו יצה"ר, שהוא בן אחיו, משותף ונדבק עם הגוף. ואת כל רכושם אשר רכשו, אלו מעשיהם. ויצאו ללכת ארצה כנען, כולם מדובקים ללכת בהבלי העולם, הולכים אחרי בצעם והרהורים:

ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, דכל מקום שזה מתאוה, הנשמה עמו. והכנעני אז בארץ, זו התאוה, שהיא דבקה בגוף:

כיון שפוקד הקב"ה מעשיהם, ומוציא הנשמה מן הגוף, הנשמה רוצה לעלות למעלה, ראה מה כתיב בה. וילך למסעיו מנגב ועד בית אל, ורצונה לחזור אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. א"ר יעקב, אהלה כתיב בה"א, ואזי היא עומדת בין בית אל ובין העי, בין לעלות למעלה, ובין לירד למטה:

זכתה עולה אל מקום המזבח, אשר עשה שם בראשונה, מקום אשר מיכאל השר הגדול מקריב נשמתן של צדיקים. ויקרא שם אברם בשם ה', הנשמה נותנת שבח והודאה בירושלים של מעלה, שזכתה לאותה המעלה. ואם לא זכתה, מה כתיב. ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה, דוחין אותה והולכת עד שסובבת כל העולם עד שתקבל עונשה:

א"ר יהודה הצדיקים מה הם עושים אם בא ליטהר, אפילו יצה"ר הבא לקטרגו, נשמתו מסייעת אותו. שנאמר ויאמר אברם אל לוט, הנשמה אומרת ליצה"ר, אל נא תהי מריבה בני ובינך:

מה עושה הצדיק הזה. הולך לבה"מ, קורא ושונה, ומקטרג ליצה"ר, ואומר לו הלא כל הארץ לפניך, הפרד נא מעלי סגיאין אית בעלמא, דאת יכיל לון, מן קדם דאבישו עובדיהון. אם השמאל ואימינה, אם אתה רוצה להשמאל אותי, אני אימין, אלך לצד ימין, שלא אטה אשורי ימין ושמאל. ואם הימין ואשמאילה, אע"פ שאראה שהיא טובה עצתך, אעשה הפך רצונך ותאותך:

ואמר רבי בו, יצה"ר מהו עושה באותה שעה, שהוא רואה שלא נעשתה עצתו, מה כתיב ביה. ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן, לאותם הרשעים שלא יקטרגו עמו, ובשביל זה הדרך ויפרדו איש מעל אחיו. ואז הנשמה מה כתיב בה. ואברם כבד מאד, בכל מעשים טובים וישרים בתורה ומצות.

פרשת לך לך מאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו

וישמע אברם כי נשבה אחיו, ר' תנחום פתח, קמתי אני לפתוח לדודי כו' ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו. א"ר תנחום, בא וראה כמה יש לו לאדם ליטהר מעונותיו, בעוד דרכי התשובה פתוחין לפניו, בטרם יסתם הדרך. שנאמר, דרשו ה' בהמצאו וגו'. יש עתים שהוא קרוב, ויש עתים שהוא רחוק:

ומי א"ר תנחום הכי, והא כתיב קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. אמר, האי קרא מסייע ליה. משמע דכתיב לכל אשר יקראוהו באמת. ועם כ"ז מאי כתיב. רצון יראיו יעשה:

משל למלך, דהוה יתיב, ואתא ב"נ וצוח קמיה, אצית למלכא כל מה דאמר, ולא אתיב ליה, הוא צוח, ומלכא אצית ושתיק. אזל ההוא גברא:

אמרו משמשוהי קמי מלכא, מרנא, למה לא אתיבת להיא מסכינא מדעם. אמר להו, שמעית כל מה דאמר, ואצית ליה, אבל הוא חייבא קמאי, וליתוהי כדאי למעבד רעותיה, דהא אמרו ליה ולחברוהי זמנין סגיאין מן שמי, דלא יהוון בישין, וייתון קמאי ואעביד עמהון טבא, ולא אשגחו בי, כען לית אנא משגח בהון:

כך הוא הקב"ה, קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, ושומע להם. אבל למי שהוא עושה רצונו, להאי כתיב, רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם:

א"ר חלבו אמר רב הונא, ממי אתה למד. ממשה רבינו ע"ה. דכתיב ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך. אמר משה, רבש"ע לית אנן צריכין למלאך, ולא לשרף, ולא לשר, מאי שינויא יהא לנא מן האומות, להם שר, ולנו שר, אבל ונפלינו אני ועמך וגו', ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו, אתה ולא שר:

א"ר יהודה, מאי הוה דעתיה דמשה, דלא קביל ליה למלאכא. אלא, אמר משה ידענא בהון בישראל, דאינון חייביא וקשי קדל, אלמלי יתמסרון למלאכא, וכל שכן למי שהוא מדת הדין, לא ישתיר משנאיהון דישראל שריד ופליט:

דא"ר יהודה, בכל מקום ה' מדת רחמים. אמר משה, רבש"ע, אתה אמרת שמצאתי חן בעיניך. ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא אדני בקרבנו דהוא מדת רחמים:

א"ל למה. א"ל, כי עם קשה עורף הוא וסלחת. ישראל סרבנין, טרחנין הם, כיון שחוטאים יש ביד המלאך לעשות דין, ולא לעשות סליחה ומחילה. אבל אתה רחום וחנון, היכולת והכח בך, ורחמיך רבים, וסלחת לעונינו ולחטאתנו ונחלתנו. מה שאין רשות לשום מלאך לעשות כן.

פרשת לך לך מאמר פתחי לי פתח של תשובה

א"ר שמעון, רחמנותו של הקב"ה אצל כנסת ישראל, הה"ד פתחי לי, פתח של תשובה, למען תזכי לכל טוב שבעולם. שראשי נמלא טל, זהו ראש העולם. קווצותי רסיסי לילה, זהו קצה העולם. כלומר, ראש העולם וקצהו, מלאתי כל טוב בשבילך, ולא פתחת לי באותו זמן. ולאחר כן כשהציק לה מה כתיב, קמתי אני לפתוח לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו:

דבר אחר קמתי אני לפתוח לדודי, זו היא הנשמה, אצל הגוף, בעוד שהנשמה בגוף, אינם רוצים להעיר דרכי התשובה. א"ר פנחס, בשעה שהנשמה רוצה לצאת מן הגוף, מתחרטת למה לא שבה בתשובה עד שיצאה מן הגוף, ונשאר הגוף ככלי אין חפץ בו:

וא"ר פנחס, כל שבעת הימים נפשו מתאבלת עליו. ואומרת קמתי אני לפתוח לדודי, תדע לך, בעוד שהנשמה בגוף, והגוף עומד בכח, היא, תשובה מעלייתא, ולא בשעתא דלא יכיל:

כדא"ר פנחס, משל למה"ד, לאדם העומד על שולחנו, והיה רעב ותאב לאכול, ובעוד שהיה אוכל, עמד עני על הפתח, שאל ממנו להאכילו, ולא החזיר לו פנים, הלך אותו העני בפחי נפש:

לאחר שעה, הגישו עוד לפניו לאכול, היה בטנו מלא מכל, כיון שראה שאינו יכול לאכול עוד, אמר תנו לו לזה העני. היה חכם אחד עומד עליו, א"ל שוטה, אלו יכילת לאכול לא נתת לו, עתה שאין בך כח לאכול יותר אתה נותנו לעני:

כך הוא האדם בעה"ז, הולך בהבליו רעב לאכול ולהרויח ממון, בא העני שהוא היצר הטוב, ושאל ממנו בבקשה שיחזור בתשובה, ולעסוק בתורה, ואינו רוצה, מפני שהוא רעב יותר להרויח ממון:

לאחר זמן תופסין אותו בקולר, כשרואה שאינו יכול להרויח יותר, אומר אחזור בתשובה. שמא יתנו לו שעה לכך, או שמא לא יתנו לו. א"ל הקב"ה, שוטה, עכשיו שאינך יכול עוד להרויח יותר את אומה אחזור בתשובה, דאלו היית יכול להרויח עוד לא היית חוזר בתשובה, בעודו כך יצאת נשמתו:

וא"ר זריקא, רב דמן חברייה אלישע בן אבויה הוה, ולא יהבו ליה רשותא למהדר בתשובה, דנפקא ההוא קלא. ואמר בשעתא דהוה מת, כל אורחין ושבילין מלעילא ומלרע יתסתמו מהווא גברא, דלא ייתי לעלמא דאתי. אריב"ל, למה לן כולי האי, וזכור את בוראך כו' עד אשר לא יבואו ימי הרעה.

פרשת לך לך מאמר ב' וישמע אברם כי נשבה אחיו

וישמע אברם כי נשבה אחיו. רבי אבא פתח, כנגד יצר הרע כדאיתא לעיל. הא תנינן, כיון שנפרד יצר הרע מן הגוף של צדיק לאיזה מקום הולך, למקום הרשעים, שלא יקטרגו עמו:

מאי משמע. דכתיב ולוט ישב בערי הכנען ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וחטאים וגו', למקום רשעים וחטאים, שם שם אהלה לשבת יצה"ר שם מהו עושה. חוטא עמם, ומחטיא, עד שנשבה בעונותיו ונלכד:

ונשמת הצדיק מה הוא עושה. וישמע אברם זו היא הנשמה, כי נשבה אחיו, זה יצה"ר. וירק את חניכיו ילידי ביתו, אלו הם הצדיקים המחונכים במצות, ובדרך הטוב, כדקאמר רבי אבהו, כיון שרואה הצדיק דהרשע נעזב ונלכד בעונותיו, הולך לאחוז בו, אולי יחזירהו בתשובה, ומקרבו ומלמדו. ה"ד, וירדוף עד דן, עד עיקר דינו רודף להצילו מדינה של גיהנם:

וכן הוא דרך הצדיקים, לרדוף אחרי הרשעים כדי להחזירם למוטב. מה כתיב בהו. ויחלק עליהם לילה וגו'. וזהו נשמת הצדיקים, שמיסרים ומבקשים להם, כדי שלא ילכו בדרך רשעתם. הוא ועבדיו ויכם, הנשמה והצדיקים רודפים אחריהם, ומוכיחין להם, ומייסרים להם:

וירדפם עד חובה, מודיעים להם רעתם, ורודפים אחריהם, עד שמגלים להם רעתם ורשעתם, למען יבושו ממעשיהם. וזהו וירדפם עד חובה. הנשמה עושה כך, ומודיעה להם דרכם הרעה, וזהו עד חובה. והאיך הם הולכים, לשמאל ולא לימין:

מה כתיב אחרי כן. וישב את כל הרכוש וגם את לוט. א"ר אבהו, בעל כוחם הם חוזרים בתשובה. דכתיב וגם את לוט אחיו ורכושו השיב. ואפילו יצה"ר, בע"כ שב בתשובה. וא"ר אבהו, בא וראה כמה שכרו של אדם העושה לאחריים לחזור בתשובה. מנ"ל. ממה דכתיב אחריו, ומלכי צדק מלך שלם:

תאני רבי חייא רבה, בשעה שנשמת הצדיק, המחזיר בתשובה לאחריים, יוצאה מן הגוף. מיכאל השר הגדול המקריב נפשות הצדיקים לפני בוראו, הוא יוצא ומקדים שלום לנשמתו של אותו צדיק, שנאמר ומלכי צדק, זהו מיכאל ראש שומרי שערי צדק. מלך שלם, זו ירשלים של מעלה. הוציא לחם ויין, שמקדים ויוצא לקראתו, ואומר לו שלום בואך:

א"ר חייא, מכאן למדנו, כל המקדים ויוצא לקראת הבא מן הדרך, ונותן לו שלום, מעלה עליו הכתוב כאלו אכילה ושתיה הוא נותן לו. מנ"ל. מהאי קרא, דכתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם ב חם ובמים. וכי צריכין ישראל ללחם ולמים, והלא המן יורד להם, שהיה טב ושפיר מכל אכילה שבעולם:

אלא מפני שלא באו להקדים להם שלום, העלה עליהם הכתוב כאילו חסרו מחייתם. וכל המקדים שלום לחבירו, ויוצא לו לדרך, מעלה עליו הכתוב, כאלו נותן לו לאכול ולשתות. וכן א"ר חייא רבה, מיכאל וגבריאל ומלאכי השרת השומרים שערי צדק, יוצאין לקראתו, ומקדימין לו שלום:

והוא כהן לא -ל עליון, דתאני רב יוסף, כשם שכ"ג למטה, כך מיכאל השר הגדול הוא כהן למעלה, והוא מקדים ומברך לנשמה קודם, ואח"כ מברך להקב"ה. ואלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לא ל עליון קונה שמים וארץ. אשריך שזכית לכך,

ואח"כ וברוך א ל עליון אשר מגן צריך בידך, אלו הרשעים שזיכיתם בתשובה, ועשית את נשמתם:

ויתן לו מעשר מכל, א"ר יצחק, האי קרא לא ידענו, מי נות מעשר למי. אלא הקב"ה נותן לו מעשר. נוטל אות א' מתחת כסא הכבוד, ונותן אותה עטרה על הנשמה, שהוא אברם. ואיזו היא אות אחת. אות ה'. כאשר נברא העולם בה, להיות צרורה בצרור החיים, ונשלמת בהשלמתו. הה"ד, ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם, וזהו המעשר שנתן לו הקב"ה:

א"ר יהודה, מהו מכל. הוא שכינתו של מקום. דהא תנינן, א"ר ברכיה, מד"כ וה' ברך את אברהם בכל, שהשרה שכינתו עמו:

אמר רב חסדא, אין הקב"ה עושה משפט ברשעים בעולם הבא, עד שנמלך בנשמתן של צדיקים, שנאמר מנשמת אלוק יאבדו. וכשהן אובדין, אין אובדין אלא מאותו הדין, שהנשמה דנה לרשעים:

ותאנא, ערסא"ל שרו של גיהנם, עומד לפני נשמת הצדיקים, שלא יתפללו על הרשעים לפני הקב"ה, ושיתנם ברשותו להורידם לבאר שחת. הה"ד, ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש. מלך סדום זהו שרו של גיהנם, העומד על הרשעים, והוא מלך סדום:

ומה אומר לנשמה שהוא אברם. תן לי הנפש שהיא החוטאת, כד"א הנפש החוטאת היא תמות. כלומר, תן לי אותה הנפש שהיא מתאוה בחטאות, כדי שתהא נדונית כפי רשעתה, ולא תקחנה בתחונניך. והרכוש קח לך, אותם אשר שבו בתשובה בנפשותם מדרכם הרעה, קח לך והצילם מדינה של גיהנם:

א"ר יהודה, באותה שעה הנשמה מה היא אומרת. ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' א -ל עליון בשבועה, שלא אתפלל, ולא אקח לאותם הרשעים, שהייתי מכריז לפניהם באותו עולם, והוכחתי לחזור בתשובה, ופרשתי להם כל משפטי גיהנם, ולא שמעו לי, אם אקח מכל אשר לך, שלך הם, וברשותך הם:

דאריב"ל, זמנא חדא חזי הוית וערעית סמוך לתרעא דגיהנם, ושמעית קל חייביא, דהוו טרידין בגיהנם בדינא רבא, דדיינין לחייביא בעלמא דאתי, והוו אמרין, פותקנא סייפנא, שמענא, ולא אריכנא אודננא, ווי לן, מילתא דצדיקיא לא עבדנא:

בכנא, שמעית ההוא קלא דאמר, בר ליואי בר ליואי, סק סיקתך וסתום פומך, לית לך רשותא לצלאה עלוהי, ואת וחברייא כתיב בכו, ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם:

ואריב"ל, שבעה מדורות יש בגיהנם, באשר נדונין הרשעים לעתיד לבא. ושבעה פתחים יש בגיהנם, כנגד שבעה פתחים שיש לנשמות הצדיקים להכנס בהם. כנגדן, יש לנפש הרשע שבעה פתחים להכנס בהם, ואלו הן:

אופל, צלמות, שערי מות, באר שחת, טיט היון, שאול, ואבדון. ושם נידונים שנים עשר חדש:

דא"ר שמעון, משפט רשעים בגיהנם, שנים עשר חדש. ושם יצפצפו בתשובה, ונשמתן של צדיקים פוגעין לפני הקב"ה, ומעלין אותן משאול, שהוא המדור הששי. שנאמר, מוריד שאול ויעל:

ומי שנכנס במדור התחתון שהוא אבדון, שוב אינו עולה. דתאנא, א"ר יהודה, אע"פ שנכנס בשאול, עולה בתשובה. שנאמר, מבטן שאול שועתי שהוא המדור הששי. שנאמר, מוריד שאול ויעל:

ומי שנכנס במדור התחתון שהוא אבדון, שוב אינו עולה. דתאנא, א"ר יהודה, אע"פ שנכנס בשאול, עולה בתשובה. שנאמר, מבטן שאול שועתי שמעת קולי:

ד"א הרימותי ידי אל ה' א-ל עליון וגו' אם מחוט וגו' א"ר אלעזר הראויים לך שהם רשעים גמורים, שלא שבו בתשובה מעולם, בשבועה שלא אקחם לעולם:

בלעדי רק אשר אכלו הנערים, א"ר תנחום, בא וראה כמה חביבה התורה לפני הקב"ה, שבשבילה זוכה האדם לחיי העולם הבא, וכל המלמד תורה לאחרים, יותר מכולם. בא וראה מה כתיב בכאן. אם אקח מכל אשר לך, אותם הרשעים הראויים לך. בלעדי רק אשר אכלו הנערים, חוץ מאותם המורים תורה לאחרים ולתינוקות, ששכרם כפול:

דא"ר יצחק, המלמד תורה לתינוקות, דירתו עם השכינה. והיינו דא"ר שמעון, כד הוה אתי למחמי עולימיא בבי רב, הוה אמר, אזלנא למחמי אפי שכינתא:

ואומר, רק אשר אכלו הנערים, חוץ מאותם אשר למדו לנערים תורה, וחלק האנשים אשר הלכו אתי באותו העולם, תדע שאחזיק בהם, ולא אתנם לך, אע"פ שראויים ליענש:

כל כך יש לנשמת הצדיק עם מלך סדום, שהוא שרו של גיהנם, המושל על הרשעים. ועוד אומר לו, לא אני לבדי אחזיק באלו, אלא ענר אשכול וממרא, שהם האבות הם יקחו חלקם:

רבי אלעזר בר רבי שמעון פגע ביה האליהו, בדיוקנא דסבא חדא, ועלם זעיר עמיה, והוה מעבר נהרא דמייא אבא, לאעברא להך גיסא, א"ל סבא, ארמי אכתפאי רבייא דין, ואת באידך גיסא, ואעבר לכון מעברא דמיא:

אמר, ולאן מארי דדרא את, ולא תיכול לאעברינא. א"ל סבא, אי אתפסך בתרי ידי, לך וליה, ארמי יתכון לאידך גיסא בפלגות מילא:

א"ל ולעית באורייתא. א"ל אין. א"ל ולא נקראת תושיה, שמתשת כחו של אדם. א"ל ולא נקראת אסוותא, ושקוייא, שנאמר רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך, אף אנא שתי מאורייתא סגיאה, כמאן דשתי מאנא דאסוותא ואתיישר חילי. אעברינן:

א"ל סבא סבא, מאן רביא דין גבך. א"ל אנא מליף ליה באורייתא. א"ל סבא סבא, חילי סגיא בעלמא דין ובעלמא דאתי, ובגיניה דרבייא דין, לא אשבוק למלאכא דגיהנם, למינגע בך, ואנא עיילנא לך לעלמא דאתי, בתקיף חילי דאת לי תמן:

א"ל, רבי ר', חילך סגיאה לעלמא דאתי, כחד מן שמשוי דקב"ה דמשמשין קדמוהי. עד דאשגח ביה, לא חזייה. אמר ש"מ דאליהו הוה, והוה חדי בעובדוי דעבד ליה:

ומן יומא ההוא כד הוה חמי דיוקנא דאבוי, הוה א"ל אבא אבא, אימא להווא סבא, שפמין סגיאין מאורייתא הוה. א"ל אימא ליה סבא דקדמאי, סבא דפותקא. ומיד יתיישר חילך.

פרשת לך לך מאמר ששים גבורים סביב לה

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם וגו', ר' עזריה פתח, משכני אחריו נרוצה. א"ר יצחק, כל הקורא ק"ש כתקנה על מטתו, עולה נשמתו לשוט בארץ החיים:

א"ר אייבו, מאי כתקנה. ת"ש, ששים אותיות ידועות יש בק"ש של לילה, שיהא מכוין בהם לדעת, הסובבים את כסא הכבוד, שהם ששים. הה"ד, ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל. והא ע' אינון אלא עשר ממונים למיעבד דינא. שנאמר, אלקים נצב בעדת א - ל:

ת"ר, זמנא חד, אזל רבי דוסתאי למחמי לר' אלעזר בן ערך, אזדמן ליה רבי חגי, א"ל, לימא לן אורחא דתקנא קמיה למאן אזל. א"ל למחמי סבר אפי יומין, א"ל מאן הוא. א"ל, מאן דנחתין קמיה רברבי עילאי דמלכא בריך הוא:

א"ל, ניחא ליה למר דאיזיל עמיה לאורחיה. א"ל, אי תיכול למסבר סברא למאי דתשמע, זיל, ואי לא, סטי אבתרך, כי היכי דלא בענש. א"ל לא ליחוש מר להאי, דהא שמעית מילהא דרזא עילאה, ואסתכלית ביה, וסברית סברא:

א"ל ומאי היא. א"ל שמעית האי רזא דהאי פסוקא, הנה מטתו שלשלמה, היא כורסייא יקרא דמלכא דשלמא כולא דיליה. ששים גבורים סביב לה, אלין שתין רברביא משמשיין עילאין קדישיין, דאינון משמשיין גבי כורסא יקרא דמלכא עילאה. מגבורי ישראל, דאנון ממנן תחות ידיה, כלהו רברבין אפוטרופין דישראל, הה"ד מגבורי ישראל:

א"ל ר' דוסתאי, יאות אנת יתיר מני, למיזל למחמי סבר אפי יומין. אזלו, כד מטו לגביה, וחמא לון, אמר לשמשיה זיל ואימא לון, דכורסייא דתלת קיימא מאי היא בלא חד:

שמע רבי דוסתאי, אסתכל בנפשיה מילתא, ואמר לשמשא זיל ואימא ליה למר, דלאו למגנא אמר דוד, אתן מאסו הבונים:

א"ל לר' חגי, שמעת בהאי מילתא פתגם. א"ל תלת ענייני שמעית, חד הוא דרשא, א"ל לאו לדרשא קא אתינא הכא. דעובדא דישי ובנוי שמענא, אבל עיקרא דמלתא אי שמעת, אימא:

אמר, עיקרא דמלתא אינון תרי ענייני דשמעית, חדא הוא דאמר אבא, ביומא דאתבני בי מקדשא עבד קב"ה טיבו סגי לדוד מלכא:

דבתר דאזדמן ליה ההוא חובא, ואע"ג דמחל ליה קב"ה, כד נפק מהאי עלמא, לא שבקוהו מלאכי עילאי למעבר תרעי ירושלים דלעילא, והוה יתיב אבראי:

וביומא באתבני בי מקדשא, קרא קב"ה למיכאל רברבא קדישא, ומני ליה למהוי הוא, ושתין קדישיין עילאין, אפוטרופסים דישראל, אינון דאסחרו כורסי קדישא דיקריה:

ומני ליה למיכאל, למיעל לדוד משיחא בתרעי ירושלים דלעילא, ולא תקנא ליה עם אבהתנא, רתיכא קדישא עילאה, הה"ד על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו:

ואידך ענינא הוא, דכתיב ביהודה סבוי, דגעלוי ביה אחוי. הה"ד, וירד יהודה מאת אחיו, דסרו ליה מגאותיה. וקב"ה לא מניא קמיה מכל בנוי דיעקב, למהוי שולטנא דמלכותא דעלמין, אלא

ליהודה. הה"ד, לא יסור שבט מיהודה וכו' ולו יקחת עמים הוא בלחודווי, ולא לשאר בנוי דיעקב, והיינו מלתא דהוה אמר אבוי:

ותו שמענא, מאי חמא קב"ה למיהב שולטנותא ליהודה מכל שאר אחוי. אלא, אסתכל קב"ה בשמיה הגדול דהוה רשים בשמיה דיהודה, ובגיניה אשלטיה על כלא, ושולטניה לא תעדי. אתא ר' דוסתאי ונשקיה ברישיה:

שמע רבי אלעזר, ונפק לגביהון, אמר אתון מאריהון דמתיבתא עילאה, פלגותא ושלימתא אייתו גבאי, ותחמון ותיחון. מה דלא הוה גלי לעלמין דכתיב כי לא יראני האדם וחי. ואתון תחזון ותיחון:

יתבון קמיה, אשתיק, ואינון אשתיקו. עאל לאדרונא, שמע ההוא קלא דהוה אמר, אימא לון מה דאינון בעאן, דזכאין אינון. עד דנחית, רמש ליליא. אכלו. עד דהוו אכלי, אשתיק, ואינון אשתיקו. כד אכלו, קמו למשכב, אמר לון אי אית מנכון, דשמע מילתא לימא לי:

פתח רבי דוסתאי ואמר, אנן סברא נסבור, וטיבו למינדע, את אימא לן. אמר לון, שמעתון האי מילתא דא"ר יצחק, כל הקורא ק"ש כתקנה על מטתו, נשמתו עולה לשוט בארץ החיים. הה"ד, ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל. אמרו ליה לימא מר:

אמר לון, בק"ש אית שתין אתוותא ידיעאן, עד ובשעריך. ועל כל את ואת אית סוד יקרא דמלכותא קדישא, דשליטא עילאה. ופוחניה דבר נש קמיה, עד דיקרב דעתיה, לכורסי יקרא דמלכותא קדישא:

ובהווא שעתא, נסיב לון מן פומיה מאריה דאפיא, די שמיה כשמא דמריה, והוא אסיק להון לעילא עם נשמותיהן דצדיקייא, קמי מדבחא יקרא דלעילא:

ונסבין לון, שתין מלאכין, דסחרין כורסי יקרא, כל חד וחד את חד, ומזמרין בהון כל ליליא. הה"ד, ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלקיך. ולקח הכהן, דא הוא מטטרו"ן, הטנ"א אלין שתין אתוותא דק"ש דליליא:

אוליף להו, נפק נשמתהון מנייהו, וחמו מה דחמו, ואיתערו. אמר חד לחד, לא ניתיב כאן, לית אנן חזיין להאי. מאן דאיהו מלאכא עילאה, להוי בהאי יקר. מאי הוה דעתייהו. חזו דמלאכייא דחיין להו לבר, ואצטערו, עד דחמו מאי דחמו, ונשמתיה דר' אלעזר אעבר להו, ואשתזיבו:

חמו להווא כהנא רבא, דאתא לקבלא אולפניה דרבי אלעזר, ואמר, רבה קדישא, סק סק, א"ל, משכני אחריד נרוצה. א"ל, מאן אלין גבך. א"ל רברבי דרא אינון. א"ל, לית לי רשותא, דהא קב"ה אמר לי לקבלא אפך, ואנא עיילנא קמיה. הה"ד הביאני המלך חדריו. ובחיך קדישא כל חילי דשמיא, נגילה ונשמחה בך:

א"ר יצחק, כך לכל צדיקייא, עביד קב"ה, למטטרו"ן שר הפנים, דיסלק נשמתיהו לעילא. הוא אומר סק סק, ונשמתיה אתיב ליה ואומר, משכני אחריד נרוצה הביאני המלך חדריו. הואיל ורעותיה דאנא עייל לאידרין עילאין נגילה ונשמחה בך. הה"ד, יעלזו חסידים בכבו"ד, דא מטטרו"ן.

פרשת לך מאמר שכרך הרבה מאד

א"ר יצחק, באותה שעה שנשמתו של אותו צדיק עולה לפני הקב"ה, עושה לו הבטחה, ומברך לו. הה"ד, אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. אל אברם, זו היא הנשמה. במחזה, כשהוא שוכב על מטתו. ומה אומר לו. אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד:

ד"א במחזה, זהו שנאמר ומראה כבוד ה' כאשר אוכלת בראש ההר וזהו מטטרו"ן, המוליכו לפני בוראו:

ד"א א"ר תנחום, מה כתיב למעלה מן הענין, רק אשר אכלו הנערים, וכתיב בתריה אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם. באותה שעה שהנשמה יושבת ונזונת מאותו האור של מעלה, ומתלבשת בו. דא"ר תנחום, לבוש הנשמה לעולם הבא, הוא אור זוהר שלמעלה מכסא הכבוד הוא, שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. וכתיב והיה לך ה' לאור עולם. ולא מלאך ולא כסא הכבוד. ודוד אמר ה' אורי וישעי ממי אירא:

ואזלא הא, כי הא דא"ר יהודה, נשמתו של צדיק ניטלה מאור כסא הכבוד, ונכנס בעוה"ז. אי זכתה ועולה למעלה, אינו דין שיתוסף לה יותר אור ממה שקבלה בראשונה ליכנס בעוה"ז. וממי מקבלת אותו האור. א"ר יהודה, אלמלא מקרא כתוב א"א לאומר, דכתיב אל תירא אברם אנכי מגן לך, אנכי ולא אחר. ולמה, בשביל ששכרך הרבה מאד:

ד"א שכרך הרבה מאד, יש לך שכר הרבה מאד, על שהיה לך בראשונה, ומתלבשת מאותוהאור, והקב"ה נוטל אות א' משמו, ונותנה בראשה. כי הא דתנן, עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק לעולם הבא. ואיזהו, זה אות ה"א, כאשר ברא שמים וארץ, דכתיב בהבראם, בה"א בראם:

הה"ד, ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם, להיות הנשמה שלימה בתכלית השלימות והטוב, הה"ד, עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו.

פרשת לך מאמר השבטים מה אינון לעוה"ב

רבי יהודה בן פזי, הוה ליה ההוא אריסא, והוה קא מצער ליה, אתו לקמיה ר' זירא ור' אבא, אמרו ליה מאי עביד מר באריסיה. אמר להון גברא כי גניב, מאריה דשמשא יזהר עליה זיהרא. אמרו ליה, לא לעיין מר במליא. אמר להו, ומה אעביד והוא מצער לי, אמרו ליה, יתפרש מר מיניה, ויתהני לך:

עד דהוו יתבי, אמרו ליה לאו להאי אתינא גבך, אלא לימא לן מר השבאים בני יעקב, מה אינון לעלמא דאתי, אמר להו, קב"ה סליק להו למתיבתא דרקיעא, וכל נשמתא דצדיק דסליק, אינון סהדין על עובדוי:

הה"ד, ירושלים הבנויה, זו ירושלים של מעלה. ששם עלו שבטי שבטי קה עדות לישראל, כדי להעיד על כל צדיק וצדיק מישראל. ולמה. להיות כלם מודים ומברכים לשמו. הה"ד, עדות לישראל להודות שם ה'. וכל אחד ואחד מכיר את שלו ומשתבח ואומר, רבש"ע ראה מה הנחתי בארץ, וזהו להודות לשם ה':

והיינו דתנו, כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו, ולפי הראוי לו. מאן דאתי מראובן, שם מדורו עם הצדיקים מן ראובן. וכן כל שבט ושבט. ומאן דהוא גר מאוה"ע, ונתגייר. מדורו במדור של גרים. והשבטים, עומדים לעדים לכל צדיק וצדיק. הה"ד, ששם עלו שבטים שבטי קה עדות לישראל להודות לשם ה':

א"ר יהודה, נשמתו של צדיק, יודעת ומכרת לעולם הבא, מה שאינו יודע ומכיר מלאך המשרת. הה"ד, אמרו צדיק כי טוב, כי טוב ממה"ש וכתוב אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.

פרשת לך לך מאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות

רבי אבא פתח ואמר, כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, זמין קב"ה הלמעבד פורקנא לבנוי, כאינון יומין דשלח קב"ה לאפקא לישראל, ואלקי באינון מכתשין למצרים, בגיניהון דישראל:

ת"ח, מה בין פורקנא דא, לפורקנא דמצרים. פורקנא דמצרים הוה, בחד מלכא, ובמלכו חד. הכא, בכל מלכין דעלמא, ובכל מלכותא דעלמא. וכדין אתייקר קב"ה בכל עלמא, ובכל ארעא, וינדעון כלא שולטנטיה דקב"ה בכל עלמא, וכלהו ילקון במכתשין עילאין על חד תרין, בין די סרבון בהון בישראל:

וכד ינדעון שולטנותיה דקב"ה, כמא דכתיב והיה ה' למלך על כל הארץ. כדין כלהו יתנדבון בהו בישראל לקב"ה, הה"ד והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה'. כדין יזדמנון אבהן בחדוה, למחמי פורקנא דבנייהו כמלקדמין. הה"ד כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

פרשת ויצא

ויצא יעקב. ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי, אע"ג דנהורא עמיה שרי, ידע מה בחשוכא. והיינו דכתיב, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. ומי אר"י הכי, והא אמרן דהא חכמתא הוה בסמיכותא דקראי, בכל מה דאיתמר, והאידינא פשיטותא דקרא צריכנא, דאברהם הוה, ויצחק הוה, ויעקב הוה. א"ל אע"ג דהוה. חכמתא דקראי אסתכלנא למנדע.

פרשת ויצא מאמר מי יגור וגו' כנגד עשרת הדברות

רבי יצחק פתח, מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו וגו'. מאי משמע. א"ר יהודה בר רבי יוסי, אלין עשרה, אינון כנגד עשרת הדברות, שעתידין בניו של יעקב, לקיים במקום ההוא:

א"ר יוסי, והא חד סר אינון. א"ל, לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה, חד מלה אינון. דכל המרגל בחברו, מיד עשה עמו רעה. לא רגל בלשונו לא עשה עמו רעה. וכי מאן שויא לאלין, כנגד עשרת הדברות:

אמר רבי, כלהו עשרת הדברות. משתמעי מינייהו. הולך תמים, כנגד אנכי ה' אלקיך. מלמד שצריך אדם לקבל עליו אימת עול מלכות שמים, ואין לו רשות להרהר במה שאינו יכול להשיג, משמע דכתיב אנכי ה' אלקיך סתם. כתיב הכא כולך תמים, וכתיב התם תמים תהיה עם ה' אלקיך, ואין לך רשות להרהר על מה שלא הורשית:

ופועל צדק, כנגד לא יהיה לך אלקים אחרים על פני לא תשתחוה להם ולא תעבדם. מכאן א"ר יהודה, אין לך דבר עומד כנגד חילול ה'. מנ"ל. ממסית. דכתיב ידך תהיה בו בראשונה להמיתו. למה. כי בקש להדיחך מעל ה' אלקיך. ואי קטיל ליה, נקרא צדיק, מקנא, ופועל צדק, וזהו ופועל צדק:

ודובר אמת בלבבו, כנגד לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא. א"ר יהודה, לית אינון כסדרן, ואע"ג דלית אינון כסדרן, לית לן בה. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה, כנגד לא תענה ברעך עד שקר. וחרפה לא נשא על קרובו, כנגד מחלל שבתות בפרהסיא. ר' יוסי אומר, כנגד לא תגנוב. דכתיב, אם זרחה השמה עליו:

נבזה בעיניו נמאס, כנגד לא תרצח. מאן דאיהו נבזה בעיניו, לא יעביד קטטה דיקטול, ולא יקטלוגיה:

ואת יראי ה' יכבד, כנגד כבד את אביך ואת אמך. א"ר יוסי, על הכל חייב אדם לכבד אביו ואמו, יצא מכלל זה, אם אמרו לו לעבור על דברי תורה, או לעבוד ע"ז, שאינו חייב לכבדם. הה"ד ואת יראי ה' יכבד:

נשבע להרע ולא ימיר, כנגד לא תנאף. דהא אם יצרו בעי לשלטאה עליה, יטיל שבועה על יצרו, כבועז. דאמר חי ה' שכבי עד הבקר:

כספו לא נתן בנשך, האי הוא כנגד לא תגנוב. דאי הוא לא אוזיף ברביתא, ודאי לא יזיל ויגנוב. ושוחד על נקי לא לקח, כנגד לא תחמוד:

א"ר יוסי בן קסמא, כנגד אלו נאמר ביעקב עשרה אחרים, דכתיב ויפגע במקום, א'. וילן שם ב'. כי בא השמש ג'. ויקח מאבני המקום ד'. וישם מראשותיו, ה'. וישכב במקום ההוא, ו'. ויחלום והנה סולם מוצב ארצה, ז'. וראשו מגיע השמימה, ח'. והנה מלאכי אלקים, ט'. עולים ויורדים בו, י'. הא עשרה:

ד"א ויפגע במקום, רבי בו פתח, אל תראני שאני שחרחורת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי. הא אתחזר על יעקב, דשלטנא דיעקב בקדמיתא הוה שמשא, ואתחזר ההוא שולטנא לעשר, ואתעבר מניה. ויעקב אמר, אל תראוני שאני שחרחורת, דהא אתייהבת לי שלטנא דסיהרא, דהיא אוכמא לעידנין וזמנין. ששזפתני השמש, כד אתעבר מני שלטנא דשמשא:

בני אמי נחרו בי, זהו עשו. דכתיב, וישטום עשו את יעקב. שמוני נוטרה את הכרמים, דכתיב הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה. כרמי שלי לא נטרתי, דכתיב ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי.

פרשת ויצא מאמר ויפגע במקום וגו'

ויפגע במקום, רבי יצחק אמר, באיזה מקום פגע, במקום שעתיד לעמוד בית המקדש, והתפלל שם. רבי יהודה אומר, היום היה גדול, ורצה להלוך ולא יכיל:

א"ר יוסי, התפלל באותו מקום, והתחיל להתרעם לפני קונו, על דאתעבר מניה ההוא שולטנא דשמשא, הה"ד וילן שם. כד"א וילונו העם על משה, לשון תרעומות. ולמה. מפני כי בא השמש, דאתעבר מניה ואתייהיבת לעשו:

מה עשה יעקב, התחיל בוכה. מיד ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו, כדי לצער נפשו. כיוצא בדבר ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה:

ויקח מאבני המקום, א"ר יוסי אבן אחת ממש היתה. משמע דכתיב מאבני, ולא אבני. כד"א מבנות הכנעני, ולא אמר אלא אחת. הה"ד, אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, אחת מהן.

פרשת ויצא מאמר אבן שתיה

רבי זירא עאל קמי רבי אלעזר בן ערך, אשכחיה דהוה יתיב, ועינוי נבעין מיא, והוה מרחיש בשפוטתיה ובכי, חזר לאחורוי רבי זירא. אמר לשמשיה, מאי האי דיתיב מר ובכי, אמר תרי זמני עיילינא לקרבא גבוי, ולא יכילנא. עד דהוה יתיב, חמון ליה דעאל לאדריה, עד דנחת, הוה קליה אזיל בביתא ובכי:

שמע דהוה אמר, אבנא אבנא, אבנא קדישא עילאה על כל עלמא, בקדושתא דמארך, זמיני בני עממיא לאתזלולא בך, ולאותבא גולמי מסאבין עלך, לסאבא אתרך קדישא, וכל מסאבין יקרבון בך, ווי לעלמא בההוא זמנא:

נחת ויתיב בסולסניה, א"ר זירא לשמשיה, זיל ואימא ליה למר, אי איעול קמיה. עאל שמשיה, אמר הא רבי זירא הכא, לא אשגח ביה, ולא זקיף עינוהי:

לבתר אמר, רבי זירא ליעול, ואת תיב לבר. עאל ר' זירא, וארכין ברכוי, ויתיב קמיה. חמא ר' אלעזר, בטש ברגליה, אמר קום מהתם, ותיב כאררך, דם ויתיב כארחה:

א"ר זירא, האי דמר דהוה בכי, מאי חוזה. אמר, ארכבתא תבירא סגיאיה דכל עלמא, חזינא ההוא אבנא יקירא קדישא, דמינה אשתיל עלמא. וההוא אבנא הוה, דשוי יעקב רישיה עלה:

וכי אבנא דמינה אשתיל כל עלמא, והוה רישיה משקעא בתרומא רבא, היך יכול יעקב לנענעה לה. אלא ההוא אבנא, זוייתיה משקען בתהומא רבא, ורישיה אתמגוס בבי מקדשא, ועלה קדש קודשין, ושכינתא יקרא עילאה עלה. הה"ד, משם רועה אבן ישראל. ושמא קדישא דמלכא עילאה הוה גליף עלה:

כד אתא יעקב, קרא ההוא שמא קדישא, ונסבה מכאן, ושוייה בההוא את דקדש קדשין והוה תמן. אמר רבי זירא, אנא שמענא בשם ר' בו, שאמר רזא דמלה בהאי, ולא אדכרנא:

א"ר אלעזר, אי רבי זירא דעתי אחיס עלך. ודילמא האי מלה שמעת, וכך הוא ברירא דמלתא. דכתיב, ויקח מאבני המקום, אבן אחת מאבני המקום. מאיזה מקום. ממקום הידוע, שהוא מקום התהום, ששם אבנים ששוחקים מים לכל העולם. הה"ד, אבנים שחקו מים:

האבן הזאת, היתה עיקר לכלם, והיתה עולה עד מקום שהיה שם בית המקדש. ויעקב לא היתה כוונתו על שום אחת מהן, אלא עליה, משום דרמיזא ליה רמיזא. מה היא הכל אשתיל מינה, כך יעקב כל עלמא אשתיל מניה:

באותה שעה ויקח מאבני המקום, שהיא עיקר כל העולם, וישם מראשותיו, שם בלבו שהיא מראשותיו, דוגמת זה כזו. מיד וישכב במקום ההוא, כלומר, נתישבה דעתו באותו מקום:

וסימן ידוע לקח, אמר זו היא דוגמא שלי, ואם לזו תהיה שום מעלה, שידוע שיהיה לי מעלה. ועל כך שם לכו עליה, ונדר נדר, דכתיב, והאבן הזאת אשר שמתה מצבה. כלומר, אם האבן הזאת אשר שמתה מצבה יהיה בית אלקים, מיד וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. נדר המעשר. א"ר זירא, הא ודאי שמענא:

א"ל, על האי אתקרי אבן ישראל. כלומר, נקראה כך על שמו, על שנתן לכו ועיניו עליה. והקב"ה עשה אותה בית עולמים, ושם היתה שכינתו:

ועלדא בכינא, דחזינא דעל האי אבנא, זמינין לשואה סואבת עממיא, ופגרי מיתייא. מאן לא יבכי, ווי לעלמא, ווי לההוא זימנא, ווי לההוא דרא. בכה כד בקדמיתא, אתנח ואשתיק. לבתר חזר ואמר, ווי לאינן דיהון זמינין בעלמא, כד יתער מלכא עילאה דעלמא:

בכה רבי זירא, אמר מלאכא קדישא ידע דין, יאות הוא למבכי עלה זכאין אתון צדיקיא, דאתון קדישין בעלמא דין, ובעלמא דאתי.

פרשת ויצא מאמר והנה סולם מוצב ארצה

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו', עולים וירדים בו. רבי פתח בהאי קרא, כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים. אמר רבי, כל הדברים יכלו, והתורה לא תכלה. ואין דבר חביב לפני הקב"ה, כמו התורה ולומדיה. דתנן, כל המתעסק בתורה בכל יום, יתחדשו לו סתרים של מעלה. והתורה אומרת לו, אשקך מיין הרקח מעסיס רימוני. זהו יינה של תורה. וזהו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. והם דברים העתידים להגלות לצדיקים לעתיד לבא:

קם רבי בו על רגליו ואמר, אי כך הוא, לא הוה לי למימר, אלא יין המשומר בענביו מהר סיני, מהו מששת ימי בראשית. א"ל, אינן עומקי סדרי בראשית, דלא איתגלו לבר נש, וזמינין צדיקיא למנדע לון, כגוונא דא ינדעון אינן דעסקו באורייתא תדיר:

ותאנא, אמר רבי יהודה, רזא אורייתא לחכימין אתיהיבו, לאינן שאתעסיקו באורייתא תדיר. ותני רבי יהודה, כל מאן דהוא עסיק באורייתא כל צרכו, סלקין ליה לנשמתיה לעילא, כד איהו נאים בשינתיה, ואולפין ליה מעומקי תורה. ומינה דובכין ומרחשן שפוותיה ביממא, הה"ד דובכ שפתי ישנים:

א"ר יצחק, כל המתעסק בתורה לשמה, כשהוא ישן בלילה, נשמתו עולה למעלה ומראין לה אותן הדברים העתידין להיות בעולם:

רבי יוסי הוה יתיב ועסיק באורייתא, אתא לגביה רבי אבא, א"ר יוסי מארי דשמעתא אתא. קם קמיה, יתבו ואתעסקו באורייתא, עד דהוו יתבי, רמש ליליא, יתבו ואתעסקו בה, עד פלגות ליליא:

אדמיך רבי אבא, ורבי יוסי הוה יתיב, חמא לרבי אבא, דאנפוי מסמקי טפי, והוא חייד, וחמא נהורא רבא בביתא. א"ר יוסי, שמע מיניה דשכינתא הכא. ארכין עינוי, יתיב תמן. עד דהוה סליק שחרותא דצפרא, ונהורא הוה נהיר בביתא, עד דזקף עינוי, חמא צפרא ואתחשך ביתא:

איתער רבי אבא, ואנפוי הוו נהירין, ועינוי חייכין. אחיד ביה רבי יוסי, א"ר אבא, אנא ידענא מה את בעי. חייד, רזין עלאין חמית, ובשעתא דאחיד נשמתא דילי מארי דאפיא, סליק לה לאדרין רברבין ועילאין:

אחמית נשמתהון דשאר צדיקיא דסלקי תמן, ואמר לון זכאין אתון צדיקיא, דבגיניכון אנא אתבני בבניינא קדושא, דשמא יקרא, לאענאה לחילוי דמלכא עילאה. וחמית אוריית, דהוה מנחא תמן תלי תלים כמגדלא רבא. ובגיני כך חדינא בחולקי, וחייכין עינאי:

א"ר יצחק, אל תתמה על הא דרבי אבא, דהא קרא אסהיד כך. דתנינן, עשה הקב"ה לזה הממונה תחתיו, ותלה ממנו כל שאר הצבאות, כהאי צואר, שכל הגוף תלוי ממנו. ובשעה שהצדיקים עוסקים בתורה, הקב"ה בונה עולמו, ונותן שמו בקרבו, להגיע לכל, ולהספיק לעולם מטובו של מקום:

וכשאין הצדיקים עוסקין בתורה, הקב"ה נוטל שמו מקרבו, ואזי העולם חסר, והוא אינו במעלות היכולת. מנ"ל. דכתיב, כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות. אם מרבים ומגדלים הצדיקים תורה כהאי מגדל, מיד צוארך בנוי לתלפיות. זהו שהוא צוארו של עולם, בנוי בבנין קדוש, שכל הפיות תלו ונלאו לדעת השגחתו, וזהו תלפיות, כד"א ותלה ארץ מצרים:

ואז אלף המגן תלוי עליו, וכל שלטי הגבורים, אותן הנקראים אלף אלפין, וכל הנשאר תלויים עליו, וכל השליטין, וכל העולמות, מלאים מטובו של מקום:

א"ר יהודה, והיינו דכתיב ויחלום והנה סולם מוצב ארצה, כלומר, כשהצדיקים אינם עוסקים בתורה, סולם מוצב ארצה, אינו במעלה. זכו הצדיקים ועסקו בתורה, ראשו מגיע השמימה, אזי יש לו מעלה, וכל טוב לא יחסר, ומיד והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו. מאי בו. אמר רבי יהודה, בשמו של מקום. כד"א נגילה ונשמחה בו:

א"ר יצחק, בו, בההוא ממונה. ומפני מה. דכתיב אחריו, והנה ה' נצב עליו, על ההוא ממונה. מפני זה עולים ויורדים בשבילו. מפני שמו של מקום, שהוא נצב עליו. א"ר תנחום, למה נקרא שמו מלך שלם, מכל שאר הצבאות. שאין לך נושא שמו של מקום בקרבו כמו זה:

א"ר יעקב, רמזו ליעקב, והשיבו על מה שנתרעם לפני הקב"ה. כלומר, שאם בניו יזכו לעסוק בתורה ובמצות, יש מעלה לזה, ומעלה לבניו. לא זכו לעסוק בתורה ובמצות, אין מעלה לזה, ואין מעלה לבניו. הה"ד, והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו. מלאכי אלקים, אלו בניו דל יעקב, ובו עולים. לא זכו, יורדים. בו:

בשבילו. בו:

כשיש לו מעלה יש להם:

א"ר יצחק, כל שרי האומות, היו עולים או יורדים בשביל זה. כשיש לו מעלה, יורדים שרי האומות. כשיש לו ירידה, עולים. והכל תלוי בבניו של יעקב. א"ר יהודה בר שלום, אין טוב ואין רע בא לעולם, אלא בשביל בניו של יעקב:

הגמון אחד בא לרבי אבהו, ואמר, אית לאתכנפא כל עלמא עלייכו, כעל האי גובא, לאובדא לכוון מן עלמא, בשעתא חדא. אומה דא היא לא פלחה למארה, כתיב, ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יכולה. אי היא סטייא, כל עלמא ייבד בגינה. א"ל, והא אתון עבדין לה דתסטי ולא תהך באורחא דכשרא. א"ל, חובתכון עבדין לאתערא לן. א"ר יהודה, שפיר קאמר ההוא הגמון:

ת"ר, והנה סולם מוצב ארצה, זהו בית עולמים. וראשו מגיע השמימה, כד"א מכוון לשבתך פעלת ה'. איזהו ראשו. זהו ציון, ששם השכינה, והכרובים, וקדש הקדשים. א"ר אבא, סולם, זה סיני, שבו ניתנה תורה, ושם נגלו מרכבותיו של הקב"ה:

רבי בא בשם ר' יוחנן אמר, עוד אית לאסתכלא בהאי קרא כדבקדמיתא, כמגדל דוד צוארך בניו לתלפיות, דהא תנינן, א"ר שמעון א"ר זירא, כל זמן שישראל היו עוסקים בתורה, בית המקדש היה קיים, הה"ד כמגדל דוד צוארך בניו. אי מגדלים תורה, כהאי מגדל, צוארך בניו. מהו צוארך. זה ביהמ"ק. הה"ד, ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך, מלמד שבכה על מקדש ראשון ועל מקדש שני:

א"ר יצחק, מהו מגדל. אלא מה מגדל דוד, מגדל חזק. אף המתעסקים בתורה, צריכים חיזוק, ובנין חזק. ר' תנחום אמר, מגדל דוד, מה דוד היה מתגדל בתורה יותר מכל בני דורו, כך המתעסקים בתורה, צריכין להתגדל בתורה ושלא יתבטלו ממנה:

מה דוד, היה עוסק בתורה לילה ויומם, כך צריך האדם להתעסק בתורה לילה ויומם, ובעוד שיתעסקו בה, ויתגדלו בה, כמגדל דוד הצואר בניו בנין חזק וגדול:

ואם לאו, אלף המגן תלוי עליו, אלו אלף שנים שיהיו בגלות, והדבר תלוי אם יגאלו בו ואם לאו. זכו בתורה, יגאלו באלף שנים. לא זכו, כל שלטי הגבורים, א"ר תנחום, כל שלטי הגבורים ישתעבדו בהם, ולאחר כן יגאלו:

מכאן אמר רבי בא, והנה סולם מוצב ארצה, זהו בית עולמים, הנצב בבנינו, בשביל אותן העוסקין בתורה בארץ. וראשו מגיע השמימה, שהמקדש הוא במעלה גדולה, על כל העולם. והנה מאלכי אלקים עולים ויורדים בו, אלו כהני משמורת:

ר' אליעזר אומר, על שהוא מכוון כנגד ירושלים של מעלה. ואותם השומרים ירושלים של מעלה, הם שומרים ירושלים של מטה. משמע, עולים ויורדים:

מה מעלה יותר יש בו. א"ר אליעזר, זהו דכתיב והנה ה' נצב עליו. כמד"א אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר. והיינו דכתיב, והנה ה' נצב עליו, להיות שומר על אותן השומרים:

מהו עליו. א"ר אלעזר, לשמירה. כד"א, ועיניך שים עליו. כך והיו עיני ולבי שם כל הימים. ולעתיד לבא, עתיד הקב"ה לחזור לירושלים, ולהיות חומה לשומרה. כד"א, ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה.

פרשת ויצא מאמר הארץ אשר אתה שוכב עליה

הארץ אשר אתה שוכב עליה. א"ר יצחק, מלמד שקפל לו ארץ ישראל. א"ר יהודה, בהמ"ק ממש היה. ועליו נתבשר. ועליו היה שוכב. משמע דכתיב, וישכב במקום ההוא:

א"ר יהודה. מן הג' אבות לא נתבשר אחד מהם על בית המקדש, אלא יעקב, שהוא שלישי מן האבות. וכנגד אלו השלשה:

ישי. דוד. שלמה. שלמה שהוא הג' בנאו:

א"ר יהודה יעקב שהוא הג', נתבשר על שלמה שהוא הג'. שיבנהו. זה אוהב נשים, וזה אוהב נשים. זה עומד בתומו, וזה לא עומד בתומו. דכתיב, ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו:

ר' יוסי פתח, יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב. יפה נוף, זהו ירושלים. שהוא מתוק לנפש ומרפא לעצם. כמד"א נופת תטופנה שפתותיך:

א"ר יהודה, ארץ מצרים כל יופי שבה נוף ותחפנחס היו. נוף היה המשובח מכלם, שהיתה בשלש מאות ותשעים וחמש תכשיטין של יופי. וציון גדלה ביופי והדר על נוף. דא"ר יהודה, למה נקרא שמה ציון, מה הציון עומד לנס להסתכל בו כו'. 4 והיתה גדולה ביופי מנוף, הה"ד, יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון, שכל מי שהיה רואה אותה, היה שמח. דתניא, א"ר יוסי א"ר חייא, מעולם לא נכנס אדם בירושלים, והיה עצב. לקיים מה שנאמר, משוש כל הארץ:

א"ר יצחק, כיון ששכב יעקב עליה, נתישב דעתו, ונגלתה עליו השכינה, ודברה עמו מה שלא היה קודם לכן. דא"ר יצחק, עד שעמד יעקב באותו מקום, לא נגלתה עליו השכינה:

כיון שראה יעקב כך, ידע שהמקום גרם לו, והקיץ משנתו, ונתיירא שמא דבר אחר היה, וישכב כבתחלה. א"ל קב"ה, יעקב לא כך הוא, אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק. ועוד הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. ולא אתגלה לאומה אחרת, בגילוי השכינה על הארץ:

א"ר יוסי, מהו אשר אתה שוכב עליה. אלא כשם שאתה שוכב עליה ונבואה עמך, כך זרעך הנבואה תהיה מצויה עמהם, ולא עם אומה אחרת:

ר' יעקב פתח, יוחן רשע בל למד צדק. תניא, א"ר יעקב, ווי שהרשע יוחן בעוה"ז, זה זרעו של עשו הרשע. ומפני מה יש להם חן ורחמים. מפני שזרעו של יעקב לא למד צדק. בארץ נכוחות יעול, זו ירושלים, שהיא ארץ נכוחות:

מהו יעול א"ר יעקב, אורא דארעא דישראל מחכים. ומרמז נבואה. וזרעו של עשו יעוול האויר והנבואה. מפני מה. מפני שזרעו של יעקב לא ראה גאות ה', ואינם עוסקים בתורה, וע"כ יוחן רשע ויעול טוב הארץ והנבואה. ר"י בר' יהושע אמר, יוחן רשע אלו אוה"ע שיש להם ממשלה בעוה"ז, מפני שלא למד ישראל צדק.

פרשת בשלח מאמר נחש עלי צור

ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכת. תניא, א"ר יוסי, גליף הוה חוטרא מתרין סטרין, בשמא קדישא. חד סטרא דרחמי ודינא באתון גליפין. וחד סטר דינא בדינא, נחש עלי צור:

ת"ח, כתיב ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים. מאי ונטה. כלומר, ונטה בחד גיסא, דגליפא ברחמי ודינא. וכתיב ויט משה את ידו, ולא כתיב וישלח את ידו. כלומר, אסטי מחד גיסא:

ואי תימא, דגליף הוה מקדמת דנא נחש עלי צור. אלא באסנא אתגליף דכתיב וישלכוהו ארצה ויהי לנחש. בההיא שעתא אתגליף נחש עלי צור:

ות"ח א"ר יהודה, בעא קב"ה דשמוי דהוו גליפין בחוטרא יעביד אתאן. ותניא, תרין אתין אתעבידו בימא, בההוא סטר דסטא משה ברחמי ודינא. בזע ימא לישראל בי"ב שבילין, ואתיב בדינא על מצראי, ואטבע לון בתהומא, הה"ד, וישב ה' עליהם את מי הים:

בההיא שעתא, בעי לאפקא מיא, א"ל קב"ה, משה, אסטי חוטרא מגיסא אחרא. דתרין אתאן אתעבידו ביה. כמא דאתעביד מסטרא אחרא. חד את הכא. וחד את במריבה. אבל השתא, והכית בצור. מאי צור. בהאי צור דסליק נחש:

לזמנא אחרא א"ר אלעזר, מאי דכתיב קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם. מהו ודברתם. אר"א, מני ליה עלי נחש. דהא אתעביד בצור, השתא בעי דיתעביד בנחש. לאשלמא שמוי דקב"ה, באלין אתוון:

משמע דכתיב ודברתם אל הסלע. וכתיב וידבר העם באלקים ובמשה. מה כתיב בתריה, וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים. מה נחש חיליה בפומיה, אוף הכא בפומא:

ומשה לא עביד הכי, אלא הכה, ולא אשלים שמא, אלא חזר כקדמיתא בשמא דצור, ושבק דנחש. הה"ד ויך, ולא כתיב וידבר, כמה דאתפקד ודברתם. דתנינן, צור למעבד. ונחש למלא. וכתיב ויך את הסלע במטהו פעמים חד דלשעבר, וחד דהשתא:

תניא, אר"א בה שעתא אשתאר שמא, כלומר, דלא אשתלים בההוא את. דשבק משה נחש, ולא אשתלים כל שמא:

דהא בחד גיסא אשתלים בימא. מגיסא אחרא שרי בצור, ולא אשתלים בנחש. א"ל קב"ה, עבדת דשרי שמי, ולא אשתלים למעבד אתין. אוף את שרית, ולא תשתלים. לכן לא תביאו את בני ישראל. שרית לאפקא לון, ולא תשלים לאעלאה להון לארעא, לכן לא תביאו:

אר"א, ידע לבא דמשה בקדמיתא דדחיל, כד חמא נחש. דכתיב וינס משה מפניו. לבא חמא, ולא ידע:

א"ר אלעזר, כתיב ויעש משה נחש נחשת וישימהו על הנס. על נס לא כתיב, אלא על הנס, בעא לאתקן ולהשלים מה דחסר. א"ל קב"ה, משה, כתיב להקדישני במים, במים ולא בדבר אחר. כשם שהתחלתי במים, בעינא דישתלים בשמי הנס במים. א"ר אלעזר אתרא דחסר לא שלים, אבל אתעביד נסא הכא:

א"ר יהושע, כתיב עשה לך שרף. עשה לך, לתועלתך. עשה לך, תקן ממה דחסרת. עכ"ז לא תקן אלא ראייה, שהיו רואין בנחש וחיין, אבל לא נתקדש שמא במים, ונשאר חסר מהשאר:

ותקנת בראיה, עלה אל הר העברים הזה וראה וגו', וראית אותה ונאספת אל עמיק, הראיתך בעיניך ושמה לא תעבר. ת"ח, דעונשו הוה דאפילו ראייה לא תקן כדחזי, כיון דעבד ליה ראייה, בהאי אשלים ליה ראייה, אבל לא אשלים שמה במיא, כמו כל שאר שמא:

א"ר יצחק, בשעה שאמר קב"ה לכן לא תביאו. אמר משה, האי חוויא לתקלא דעלמא הוה. א"ל קב"ה לאו הכי, דינא הוה לחייביא, וחיין למארי קשוט. דכתיב וראה אותו וחי. באותה שעה ידע משה דרכיו, והצדיק עליו את הדין:

פתח ואמר, הצור תמים פעלו, דא הוא צור דקא אמרינן. א - ל אמונה ואין עול, דכתיב וראה אותו וחי. וכתיב הא ל תמים דרכו:

א"ר חייא, והא תנינן א - ל גזירת רחמי. כד"א, א ל מוציאם ממצרים. א ל רחום וחנון. א"ל, לאו הכי, דתנינן, דשליט רחמי על דינא. אל בלחודוי יכולת הוא, ורשותא הוא דיליה. מאי יכולת. שולטנותא. כלומר, שלטנותא דא ל, אתגבר גזרה דיליה. כד"א, יש לאל ידי, רשותא דיליה יכולת דעינא בישא. אמר ליה והא כתיב, הא ל הגדול הגבור. אל גדול נצחא, אל בלחודוי נצחא:

נהדר למילי קדמאי, וכתיב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, הא צור. א - ל אמונה ואין עול וגו', הא נחש עלי צור. וכתיב הא ל יעות משפט. משום דאורחיה דנחש לאסטאה אורחיה, לכך כתיב ואין עול. הא ל יעות משפט ח"ו. א"ר אלעזר, היינו דכתיב אשמעה מה ידבר הא ל ה':

וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו. כד"א, מטה כלפי חסד. א"ר יוסי, שני מטות היו, אחד של משה. ואחד של הקב"ה. משמע דכתיב, ומטה האלקים:

דתנינן, בשעתא שהיה נוטל משה המטה, היה כאלו היה ברשותו וביכלתו. הה"ד, ויקח משה את מטה האלקים בידו. ודאי שבידו לקח, אלא מהו בידו. ברשותו, כאלו הוא שלו:

וא"ר יוסי, ברשותו של משה היה, עד שהוקם המשכן. כיון שהוקם המשכן, החזיר המטה לפני העדות. ומשם היה נוטלו לעשות בו נסים. הה"ד, ויקח משה את המטה מלפני ה', כיון שלקחו הרי הוא ברשותו, וכשלו היה, א"ר יהושע, אותו המטה של סנפירנון היה, ומששת ימי בארשית אתברי. כמה דתנינן, והמכתב והמטה. ר' יהודה אומר, של עץ היה:

מאן דאמר של סנפירינון היה, דכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא. וכתיב מטה האלקים. ומאן דאמר עץ היה, דכתיב ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וגו':

שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. אמר הקב"ה, מכאן ולהלאה הרי חק ומשפט לעשות נסים. חק ומשפט, דכתיב נחש עלי צור. ושם נסהו, משום דכתיב וימתקו המים. דבר אחר, אמר הקדוש ברוך הוא, מכאן ולהלאה חק ומשפט, שלא יהא נקדש אלא במים שנמתקו:

א"ר יהודה, כתיב כי מרים הם, מכאן שנינו, יש מים עכורים, ויש מים צלולים, ויש מים מתוקים, ויש מים מרים. ויצעק אל ה', למה צעק. מכאן שהיה בצער באותה שעה. א"ל הקב"ה, משה, הנחש שנהפך בסנה, עכשיו אצטריך לחקקא ליה בצור. ותרוייהו עמדו על המים המרים. ובאותה שעה נתחקק צור בנחש שהיה בו קודם. הה"ד שם לו חק ומשפט:

כד אתא רבי אבא, שאילו קמיה, אמר להו שפיר קאמר ר' יהודה, והכי הוא. ואנא אצטריך לגלאה רזא דמלה, הא חזינא דרבי יהודה גלי לה:

אלא אמר הקב"ה למשה, משה, השתא במצרים היה המטה של אהרן לדחות הקש, השולט על ישראל במצרים. אבל כשיצאו ממצרים, כמה מקטרגים מזומנים על ישראל, לדחותם בים, כמה מים מרים נזדמנו אצלם. כמה מים רעים יקטרגו בהם:

באו לים, בא רהב שרו של מצרים, ושל ים. אמר הקב"ה, משה הרם את מטך ונטה ידך. כיון דאמר הרם את מטך, מהו ונטה את ידך. אלא הרם את מטך נגד שרו של ים. באו למרה, כמה מים מרים נזדמנו אצלם, ונצטער משה וצעק, הה"ד ויצעק אל ה':

א"ל קב"ה, משה, הרי לך עצה בזה, השלך המטה אצלם, ויתחקק נחש עלי צור שניהם ביחד, וינצלו. הה"ד, ויורהו ה' עץ. כמד"א, מקום שיפול העץ, שהוא עצה. וישלך אל המים. וכתוב שם שם לו חק ומשפט, נחש עלי צור. ודם נסוה, עטרהו בנסים. אמר הקב"ה, מכאן ולהלאה, הרי לך שיעמוד אצל המים. הרי לך שיתקדש שמי במים:

כשבאו לאלים, באו המים לקטרג עליהם, אמר קב"ה, משה, במקום הזה אין צריך מטה, הרי יעקב שהוא האילן בשבעים נפש, והוא שבעים תמרים. ושתים עשרה עינות מים, שנים עשר שבטים. כשבעים עמודים, ושנים עשר שבטים, זכותם יגן עליכם, במקום הזה שנקרא אילן, והוא אלים. כד"א, כי יבושו מאילים אשר חמדתם:

מיד ויחנו שם על המים, משמע דכתיב על המים. ומשמע דכתיב, שם שם לו, ולא במקום אחר. ושם שלטו בני ישראל על המים, ולא הוצרך המטה. מכאן ולהלאה אצטריך המטה בנחש עלי צור, אצל המים:

באו לחורב, באו המים לקטרג, אמר ליה הקב"ה, והכית בצור, המטה אצטריך הכא, והכית לאלו באותו צור, ולא בנחש. אמר משה, יתיר אצטריך הכא, אנא חמי מים דבעו לשטפא. אמאי, הנני עומד לפניך שם על הצור והכית בצור:

א"ל קב"ה למשה, עדיין במריבה עתידים המים לקטרג יותר, שהם מים עכורים רעים וזדונים, ויזדווגו בהם בישראל בגלוי לעיניהון, ובאותה שעה אצטריך המטה, והתיר עליהם הנחש בגלוי לעיניהם, ויתקדש שמי. הה"ד, להקדישני במים לעיניהם. בגלוי. כדבר שנזדווגו בהם בגלוי:

ת"ח, הכי חמא דוד, דכתיב לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, זה פרעה. אזי עבר על נפשנו המים הזדונים, כדאמרינן. וכתוב נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים וגו':

א"ר אבא, מה ראה משה באותה שעה, שלא עשה בנחש. אלא ישראל היו דוחקין למשה תנה לנו מים, נתיעץ משה ואמר, קב"ה אמר לי לעמוד בנחש, ואנא חמי דאין גזירה לנחש במים, דאין יכולתו אלא בעפר, דכתיב ועפר תאכל כל ימי חיך, משמע דעפרא ייכול וישיצי כל יומי, אבל במיא לא. וישראל דחקין לי, ואע"ג דיעביד ניסא, לא יעביד באתר דא, אלא כד אתחקק, אתחקק בעפרא, ולא במיא. דכתיב וישליכהו ארצה ויהי לנחש. וצור בדא אתחקק, במיא, במרה, וכבר עבד ניסא. טב דאעביד בהאי, דאתעביד ניסא אחרא. מיד ויך את הסלע במטהו פעמים, א"ל קב"ה, משה יען לא האמנתם בי להקדישני, דחשבתון דלא יכיל נחש במים, לכן לא תביאו. ומטך אשר הכית בו את היאור כו' מ"ט משום דמחקק בניסין הוה ושמא קדישא עלאה רשימא ביה.

פרשת אחרי מאמר ג"ע וגיהנם וכוונת ק"ש

ת"ח, בשעתא דאתבריאו אתלבשו בדיוקנא קדישא עילאה דנהורא, בגנתא דעדן דלעילא. ובדיוקנא קדישא אחרא, בגנתא דעדן דלתתא. ויהבין לון אחסנתא עילאה. ויהבו להון חולקא עילאה. ובתר דיהבין להון דא, אמר להון מלאכא, אתא זימנא דתיפקו, דקב"ה אמר די תפקון מכאן:

תוהו, ואמרו לאן. א"ל תרין מלאכין, קב"ה אמר לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך. מארצך:

דא גנתא דעדן דלתתא. ומבית אביך:

דא גנתא דעדן דלעילא. אל הארץ אשר אראך:

דא ארעא חשוכא שפלה:

ואחזיאו ליה כל גנתא דעדן. ואחזיאו ליה היכלין וביתין, מדורין עילאין וכמה היכלין דכסיפין, וכמה ביתין, וכמה מדורין, וכמה דרגין, וכל חלק וחלק שיש לו לצדיק בפ"ע:

אמר מה אינון היכלין, אמרו ליה תרין מלאכין, ארבעין ותרין היכלין אינון מרקמן מכמה גוונין נאים, וכל אינש דקרי ק"ש שמא דמ"ב שמהן כדקא יאות, יירת לון. עאל ליה לשבעין דרגין, ובהון ע"ב חלונות. ומקמן בכמה גוונין. אמר למאן אינון. אמרו ליה, כל אינש דקרי ק"ש שמא דע"ב תיבין כדקא יאות, יירת דא:

עאל ליה להלן, ואחזי ליה חמשין מדורין אחרנין, מרקמן בכמה גוונין. אמר למאן אינון. אמרי ליה, לכל ב"נ דקרי ק"ש שמא גחמשין תיבין כדקא יאות, יירת דא:

עאל ליה להלן, אחזי ליה שבעין ותרין מדורין אחרנין מרקמן בכמה גוונין. אמר למאן אינון. א"ל, לכל בר נש דקרי ק"ש שמא דע"ב תיבין דאית בפרשתא רביעאה:

אמר להון, ובמה אנא ארווח דא. אמרו ליה, בעצבון תאכלנה. אמר להון ומהו העצבון. אמרו ליה נעשה ונשמע. עשייה, בעובדין טבין. ושמיעה, באורייתא:

אפיקו ליה מגנתא דעדן, ואזלו עמיה לגיהנם, ועמודא דעננא למהך בהו ביממא על רישיה, ועמודא דאשתא למיהך בהו בלילא. אמרו ליה, ת"ח, אתרא דא איהו חשוכא ביממא ובלילא. אחזיאו ליה כל מדורין דגיהנם ואחזיאו ליה להט החרב המתהפכת. ואחזיאו ליה הכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה:

אמר לון, מאן אינון. אמרו ליה, אינון ארבעין ותרין היכלין חשוכין. וכמה גוברין בשלשלין בצואריהון, ואסורין מן ידיהון ומן רגליהון, ואינון צווחין ואמרין ווי ווי. ווי לנא דאזילנא בהבלי עלמא, ולא אסילנא לבתי כנסיות, ולא קרינא שמא דארבעין ותרין שמהן, דלא אוליפנא ליה. ווי לנא, ווי לנפשנא, ובעל האסורין ממונה עליהם:

עאלו ליה להלן, אחזיאו ליה ע"ב חלונין חשוכין, ובהון הוו עאלין, השלשלאין מן צואריהון. עאלו ליה להלן, ואחזיאו ליה חמשין שערין, וכלהו נוקבין, ורגליהון מן חייביא הוו עאלין באינון

נוקבין, ואינון צווחין ואמריין, ווי לרגלנא דאזילו בהבלי העולם, ולא אסילנא לבית הכנסת. ולא למדנא שמא דחמשיין תיבין מן ק"ש:

עאלו ליה להלן, ע"ב מדורין, וידיהון אסירין בנוקבין מן מזוזיין דמן ביתא, ואינון אמריין ווי לנא, ווי לידנא, דלא אקשרו תפילין ברישא ובידנא:

עאלו ליה להלן, ואחזיאו ליה כל מדורין דגיהנם, אמרו, כל בר נש דעלמא, ייעול באתרא דין. ואפילו מאן דאיהו חפשי. הה"ד, קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו, ולית חפשי אלא כל גבר דידע שמא דקב"ה כדקא יאות. הה"ד, אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו:

תא חזי, כל גברא דעביד עובדין טבין, דאינון מצות עשה. כל מצוה ומצוה דיעביד, אסתלק לעילא, וקיימא קמי קב"ה, ואמר אנא מפלנייא דעבד לי, ויהב ליה קב"ה מלאך אחד, דיעזרוניה באתר חשוכא דגיהנם דאתקרי ליליא דאיהו באתרא הדין:

וכל פתגמא דאורייתא דשמע, על כל מלה ומלה, יהב ליה קב"ה מלאך אחד, לכל מלה ומלה דיעזרוניה. אע"ד והגית בו יומם ולילה למען תשמו לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ואם את תעביד דא, דקב"ה פקדך דתתעסק באורייתא ביממא ולילי, ותיטר ותעביד כל מה דאית בה, לא תדחל מאתרא דא. הה"ד, הלא צויתך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת וגו'. קב"ה יהא עמך בשעתא דתתעסק באורייתא ביממא וביליא. וקב"ה יהא עמך בשעתא דתשמור לעשות ככל הכתוב בו. קב"ה יהא עמך בשעתא דתתפטרא מעלמא, ותיעול הכא:

ואי לא תעסוק באורייתא, ולא תיטר ולא תעביד פקודי אורייתא, קב"ה יסתלק מינך. ומלאכיו לא יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. הה"ד, ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בקרי.

פרשת אחרי מאמר שבועת הנשמה מטרם שבאה לעולם

בתר דיחזי ליה כל דא, ויימא ליה כל דא, אמר ליה מלאכא חד מן התרין, דאיהו יצר הטוב, קב"ה אמר לי דאזילנא עמך, אנא ויצר הרע. אומי לי דתקיים אורייתא כלא, ללמוד וללמד ושמור ולעשות. אומי ליה. ובתר כן אמר, לך לך מארצך וממולדתך, לגוף שפל, כמא דאמרנא:

ובשעתא דיפוק מבטן אימיה, יתקיף מלאך בידיה בצואריה, וישכח ליה אורייתא, ורשים ליה באצבעיה על פומיה, לא תשכח השבועה דנשבעת לי. ואם גברא יעביד, ואתקיים השבועה, יהבו לי הלכ מה דאחזיאו ליה. ואם יותר ירויח, יותר יתנו. הדא הוא דתנן, למוד תורה הרבה ויתנו לך שכר הרבה.

פרשת אחרי מאמר אלימלך ונעמי מחלון וכליון רות וערפה

ואם לאו, ת"ה, בב"נ אית ביה שם ידו"ד. י"ה, העה"ב. ו"ה, העולם הזה. י"ה אתלבש בדיוקנא עילאה, מן דנתא דעדן דלעילא. ו"ה אתלבש בדיוקנא דעדן דלתתא. ואינון כדוגמא דא, י', אלימלך. ה', נעמי. ו', מחלון. ה', רות:

ואם ההוא גברא אזיל בארזין טבין, ויקיים האומאה דאומי, יהבו ליה כל טיבו דאחזיאו ליה, וכל מה דרווח בעלמא דין. ואם לאו. מה אמרת נשמתא קדישא. ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה. ומאי איהו ערום. משמא קדישא ידו"ד דאמינא:

ת"ח, בשעתא דאתי ב"נ לעלמא, יהב ביה קב"ה שמייה בב"נ. ושמא אחרא מן שד יהודאי, דאיתקרי חול. ושמא אחרא. דאתקרי חשך:

הה"ד, ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. החיים:

דא שם ידו"ד דקב"ה. ואת הטוב:

זה השד יהודאי, דיהב ליה עושר בעלמא דין. ואת המות ואת הרע:

אלין תרין מקטרגין רשעים טמאים, מזטרא דסמאל ונחש, מן שרו של ישמעאל ועשו:

אם ב"נ יקיים האומאה דאומי, טוב. ואם לאו, יסתלק מניה י"ו, אשתארת ה' ה'. ובהאי שעתא, ה' עילאה מה אמרת. שובו שובו מדרכיכם הרעים, שהם הרשעים שאמרנו:

ואם תבו הרי טב. ואם לאו, יסתלק ה' עילאה אם ו"י, ואתעביד הו"י. ומה היא אומרת. הוי גוי חוטא וגו'. ואם תבו מדאשתארת ביה ה' תתאה. הרי טב. ואם לאו, יתעביד הו"י. הה"ד, השיב אחור ימינו מפני אויב. ויתעבידו הרשעים שר עליהם:

ובהוא זמנא, יתעבידו הרשעים אדונים להון, ומתעלה הטמא דאיהו מסטרא דשרו של עשו, על אלימלך ונעמי. ושרו של ישמעאל, על מחלון ורות. ובהיא שעתא אמרו, ה' אלקינו בעלונו אדונים זולתך:

ובהיא שעתא, ויהי רעב בארץ. הארץ, דא גופא. ובהיא שעתא, אם יתעסק בתורה הרי טב. ואם לאו, ייתי סמא"ל רכיב על נחש, לאלימלך. וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו. אזיל לאתתא נעמי, יהפף לה, ויעביד לה דתיחוב, ותהא בישא:

אם אדם אתפרש מינה, הרי טב. כמא דאמר אויב, כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלקים והרע לא נקבל. העצה דיהב לך הטמא, לא נקבל. ואם יקום עצת החטא כמו שאמרה היא, ויגנוב, או יעשה כל העבירות שבעולם, אח"כ יתלוהו על העץ וימות. הה"ד, וימותו גם שניהם מחלון וכליון. ונשארו ה"ה אלמנות:

ותאמר נעמי, ומה היא אומרת. ו"י ו"י ו"ה. ועכ"ז נעמי אומרת, שובנה בנותי, שובו שובו בתשובה, העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים, י"ו דאבתלקו. ערפה מסטרא דמסאבו, תשוב אל עמה ואל אלהיה. ורות דבקה עם נעמי, הה"ד אל אשר תלכי אלך:

ואם תבו בתיובתא, ייתי אלימלך, וייתי מחלון. ואם תבו כולהו, ייתי שמא קדישא עילאה. ואם לא, ימותו. הה"ד ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלותיה עמה, נפקו מגופא:

בהיא שעתא איהי אסלת לנטרי ג"ע, למיעל בגנתא דעדון, דחיין לה לבר, ואזלת באתר דחשוכא. ותהום כל העיר עליה ותאמרנה הזאת נעמי. בהיא שעתא אמרת, אני מלאה הלכתי והיקם השיבני ה', שמא קדישא דהוה בי. הה"ד, וה' ענה בי, שמא קדישא דיודו"ד, אסהיד בי כל חובין

דעבידנא. בההיא שעתא ייתי נחש ונסיב לה לשפחה. בההיא שעתא אמרת, איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים:

י"ו נשארו עני ודל, עני ורוכב על חמור. דל, עליה אתמר אשרי משכיל אל דא ביום רעה ימלטהו ה'. אם ישאר לו בן דאזיל בארחוהי דקב"ה, ואתעסק באורייתא, אפיך לו מן רעה. שהם מתפרדים בד' פנות העולם.

פרשת אחרי מאמר יעקב אשר פדה את אברהם

כתיב, כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. יעקב לא הוה בעלמא, ואת אמר אשר פדה את אברהם:

אלא ת"ח, בשעתא דאפילו לאברהם בנורא יקידתא, בקדמיתא הוו דיינין ליה לעילא, אמר קב"ה, כרסיא דילי. זילי ושזיבי לאברהם מן אור כשדים, שבשביל כבודי עביד מה דעביד:

אמרו ליה מלאכי השרת, רבש"ע, גברא דיפוק מיניה ישמעאל, דיעבדין להו לישראל מה דיעבדין. אמר להו כן יפוק מיניה יצחק, דיושיט קדליה ע"ג מדבחא. אמרו ליה, הא עשו דנפיק מיניה דיחריב בי מקדשא. אמר, הא נפיק מיניה יעקב, דאיהו כורסיא שלימא. אמרו, הא ודאי בזכותא דיעקב ישתזיב. ה"ד, כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם.

פרשת אחרי מאמר חנניה מישאל ועזריה

ובשעתא דכפיתו לחנניה מישאל ועזריה, למרמי לגו אתון נורא יקידתא, פתח חנניה ואמר, ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם. ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. פתח מישאל ואמר, כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כי בראותו ילדיו מעשה ידי וגו':

ובההיא שעתא דנו דיניה לעילא, אמר הקב"ה, זה יאמר לה' אני, זה חנניה, שאמר ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. וזה יקרא בשם יעקב, זה מישאל, שאמר כה אמר ה' אל בית יעקב וגו'. ובשם ישראל יכנה, זה עזריה, שאמר שמע ישראל:

ת"ח, בשעתא דאמר מישאל, כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, עבדו ליצנות בלישניהון. אמר קב"ה, כורסייא דילי, ההוא ליצנותא דעבדו, שזיב לון בדרגא דא, כמה דשזיבת לאברהם. ולא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו. בההיא שעתא, כל אינון דכפיתו לון, קטל לון שביבא דנורא:

דניאל אמאי לא הוה עמהון. אמר בלביה, הא עבדו מיניה צלמא. ומלכא אמר, שמיה כשם אלוה דיליה, ה"ד, די שמיה בלטשאצר כשם אלהי. וכתיב פסילי אלהיהם תשרפון באש, וע"ד אתכסי מינייהו. וכי אדם יברח מן המלכות. אלא מלאכין הוו מכסין ליה:

מה ראו חנניה מישאל ועזריה דיהבו גרמיהו לנורא. אלא ת"ח. יומא חד הוה דוד נחית להננות גופו לפני הנהר. והוה אמר, שמרה נפשי כי חסיד אני. אמרו ליה, ואתה חסיד. אמר להו, ולא

חסידי אני, שידי מלוכלכות בשפיר ובשליא, ומטהר את הטהור, ומטמא את הטמא. ואני קם
בחדוה בג' משמרות, כד"א חצות לילה אקום להודות לך. ואנא נאים כסוסיא בהבל א':

ובחצות לילה, אקום להתעסק בתורה. ובמשמרה שלישית, אני מגנן עם המלאכים להקב"ה.
הה"ד, ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלקים. מאן אינון. מלאכין קדישין דאמרן שירה עמי
בלילה. הה"ד, ובלילה שירה עמי תפלה לא -ל חיי:

אמרו הצפרדעים, אנחנא עבידנא יתיר מינך בדיל קב"ה. אמר לון דוד, ומה עבדתון אתון יתיר
מיני. אמרו ליה, דהוינן מוקדין גופנא בנורא בתנורא במצרים. ובשעתא דהוו מכפתין חנניה
מישאל ועזריה, אמרו בלביהו דנעביד כצפרדעים.

פרשת אחרי מאמר של משמרות הוי הלילה

תניא, שלש משמורות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי. ת"ח, שלש
משמרות אינון י"ב שעות, ואתפלגון ד' לכל משמר. ובכל משמר, יושב הקב"ה ושואג כארי,
ואומר אוי שהחרבתי את ביתי וכו':

ת"ח, כדוגמא דאית משמרות ברקיעא, כך אית משמרות בארעא. ומאן אינון. משמרה שניה,
כלבים צועקים. הה"ד, לעלוקה שתי בנות הב. והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה. ראשונה.
חמור נוער. הה"ד, לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו:

ועל דא בלעם בזה החמור ובאשתו, היה מתנבא. הה"ד, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. אבל
באוה"ע קם. וכי מטונף מן הטנופת, אתה מזכיר עם הטהור. אלא משה בטהרה. ובלעם בטומאה.
וע"ז היה עושה מעשה אישות עם האתון.

פרשת אחרי מאמר כי יקרא קן צפור

כתיב כי יקרא קן צפור לפניך וגו'. ת"ח, קן:

דא הוא גופא. בדרך:

דאזיל באורחין טבין. בכל עץ:

דא תורה, כד"א עץ חיים היא למחזיקים בה. או על הארץ:

אלין אינון ישראל, דאתקרון ארץ, דמלמד להון אורייתא. אפרוחים:

אלין אינון נערים גדולים, דיתעסקון באורייתא. או ביצים:

אלין זעירין, דיוליף לון אל"ף בי"ת:

והאם רובצת, אין אם אלא תורה. הה"ד, ואל תטוש תורת אמך. אם תרצה שתקח הבנים, שלח תשלח את האם, ואח"כ ואת הבנים תקח לך והארכת ימים:

ד"א כי יקרא, כד"א ואם תלכו עמי קרי. והלכתי אף אני עמכם בקרי. ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. מאן איהי שבע. דא שכינתא:

בדרך:

דא קבורת רחל, דאיהי קיימא בפרשת דרכים, ויבשר לה וינחם לה ולא צביאת לקבלא תנחומין. הה"ד, מאנה להנחם על בניה. ובשביל דאזלו עמו בקרי, גלה להון, ושכינתא גלתה עמהון:

בכל עץ:

דא יריחו. או על הארץ:

דא ירושלם. אפרוחים:

אלין כרובים דלעילא. או ביצים:

אלין כרובים דלתתא. אנפי רברבי, ואנפי זוטרי:

והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם. הה"ד, ובפשעיקם שולחה אמכם. ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארת ימים, בשביל דאימא אזלא ומנדדע מגוזלה ומקינה. ודא גרים לך אריכו דאנפין, שית יומין דלעילא, דירחמו על עלמא. הה"ד, ה"ה אל רחום וחנוון ארך אפים ורב חסד ואמת. ואריך רוגזא מן אפין דאסתלקו בחוביהון דישראל. הה"ד, וראית את אחורי לפני לא יראו.

פרשת אחרי מאמר חצות לילה

דודי ירד לגנו לעורוגות הבושם לרעות בגנים וללקוט שושנים, ת"ח, כל השירים קדש, ושה"ש קדש קדשים. כנסת ישראל משבחת ליה לקב"ה, ואומרת דודי. הה"ד, דודי צח ואדום:

ת"ח, בשעתא דיהא פלגות ליליא. איתער שתהובא חדא, ויעול תחות גדפי דתרנגולא, וקארי. ובההוא שעתא, קב"ה ירד אל גנו, דאיהו ג"ע עילאה, דאית ליה לקב"ה. ובההיא שעתא אתער ברנגולא דלעילא, ואמר, קומו כל אינון דשינתא בחוריהון, הא שעתא איהו לאתחברא איילתא בבעלה. זכאה איהו כל ב"נ דיקום בפלגות ליליא לאתעסקא באורייתא. דקב"ה וכל צדיקייא אציתו לקליה. הה"ד היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני:

ובהאי שעתא, מאן דאתעסק באורייתא, איתרא עליה חד חוטא דחסד. ובהאי שעתא, קב"ה ירד לגנו. למי ירד. לעורוגות הבושם. ומאן אינון עורוגות הבושם. הה"ד בשמים ראש. ומאן אינון צדיקים:

לרעות בגנים, בגן עדן דלעילא, וגן עדן דלתתא, דאיקרי העולם הזה, והעולם הבא. ללקוט שושנים, מאן אינון שושנים. אלן צדיקיא דאתעסקו באורייתא, ואינון דמרחשן אורייתא בשפוותיהו. הה"ד שושנים, אל תקרי שושנים, אלא שושנים, שאפילו בקבר רוחשות תורה.

פרשת אחרי מאמר למה מתים לפני זמנם

א"ל, וכי לאינון דאתעסקי באורייתא קטיל לון קודם זמנם, ואינון צדיקים דלא חבו. ת"ח, ירבעם בשעתא דהוה ינוקא, הוה זכאי, ולא הוה ליה חובה. אמר הקב"ה למלאך המות, זיל ואייתי לירבעם בן נבט:

בההוא שעתא אמרו מלאכי השרת, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, מה דשמך איהו אדיר ביה, והוא צדיק, אנח ליה, ועל זכותא דיליה ייתי שפע לנא. אמר להון קב"ה, אי רעוא דילכון דאשבוך ליה, אנא שביק ליה:

ובתר כן נפק לתרבות רעה, ועביד תרי עגלי דדהבא, וחטא והחטיא את ישראל. אמר להון קב"ה, הרי כל שפע דהוה יהיב לכון, אתהפך לכון בזוהמא, לא הוה טב לכון דתייתי ליה הכא בשעתא דהוה זכאי, והוה אוליף ליה מטטרו"ן אורייתא. בשעתא ההיא, פתחו כלהו ואמרו, צדיק אתה ה' וישר משפטיך. וע"ד קב"ה ירד לגנו ללקוט שושנים.

פרשת אחרי מאמר שמות מ"ב וע"ב ונש"ב שבק"ש ורמ"ח תיבין

פתח ינוקא ואמר, עמי מ העשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי. קב"ה בחביכותא דאית ליה עם ישראל, קרא להון עמי. מה עשיתי לך, למה עשיתי לך. אלא דתזלין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ותסהידו בי דאנא אחד, הה"ד ה' אחד:

תבהידו דאנא חד, ומתעלה על שמא דמ"ב תיבין, דאינון בפרשת ק"ש, מן ואהבת עד והיה. ותעבידו ליחדני עליכו. ואיהו שמא כדוגמא שמא דמ"ב שמהן:

ובשמא דע"ב תיבין, דאית בפרשת ק"ש, מן והיה עד ושמתם. ובשמא דחמשין תיבין, מן ושמתם ע"ס פרשתא, כחושבן שערי בינה. ובשמא דע"ב, מן ויאמר עד סוף הפרשה:

ואינון ארבע פרשיין, עם י"ב תיבין דאית בקריאת שמע, תרין יחודין עילאין, יתעבידו כלהו מאתן וארבעין ותמניא, כחושבן רמ"ח אברים. וכל אינש דיקרי ק"ש כדקא יאות, כל תיבה ותיבה משפיע בכל אבר ואבר דיליה. ואי איניש לא יקרי ק"ש ביממא ובליליא, כל אבר ואבר דיליה יתמלי מן רוח רעה, ומכל מלין ומרעין בישין דעלמא:

אמר ינוקא, תלת תיבין אינון, דחסרין מן ק"ש, מן רמ"ח תיבין, ובמה אשתלימו. אמר, אנא שמענא מאבא, עם ה' אלקיכם אמת שהש"ץ חוזר בקול:

פתח סבא דינוקא ואמר, עיר קטנה ואנים בה מעט וגו', ומצא בה ילד מסכן חכם וגו', ת"ח, עיר קטנה, דא תיבת נח. ואנשים בה מעט, אלו אשתו ובניו ונשי בניו, וחיות ועופות ובהמות. ובא

אליה מלך גדול וסבב אותה, זה יצר הרע. ומצא בה איש מסכן וחכם, דא נח. ומלט הוא את העיר בחכמתו.

פרשת אחרי מאמר ג' סעודות שבשבת

סעודתי דשבת בכל אינון אוכלוסין עילאין. ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לד'. היום לא תמצאוהו בשדה. תלת זמנין היום, כחושבן תלת סעודתי, באתקריאו ענג. ומהו ענג. הה"ד וקראת לשבת ענ"ג. ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. ובחשבון תלת גלויות, שאמר משה כנגדן אהי"ה אהי"ה אהי"ה תלת זמנין. אנא אהיה עמכון בגלותא קדמאה, הדא הוא דאמרו, גלו למצרים שכינה עמהם. ואנא אהיה עמכון בגלותא תניינא, הה"ד, גלו לבבל שכינה עמהם. ואנא אהיה עמכון בגלותא תליתאה, הה"ד גלו ליון שכינה עמהם. איהי רביעאה לא גילה להון, אלא אני ה' בעתה אחישנה. זכו אחישנה, לא זכו בעתה. אמר ר' פנחס, רצה הקב"ה לנסות את ישראל וכו'. ת"ח, אם ישיבו לא נשארו בגלות יום א' שלם. אמר ליה בחשאי, מהו יום א'. זהו שאמר, הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה וגו'. אם תבו בתיובתא, יצאו לזמן היום שאמר הנביא. ואם לא עת האסף המקנה, השקו הצאן ולכו רעו. בספרא דרב המנונא סבאא, אם לא תבו בתיובתא, לא יפקון עד דישתלים שמא דקב"ה ידו"ד:

ד"א, ישראל נמשלו ליונה, והכנפים למצות, כמו בשעה שהיונה יש לה כנפים, והכנפים שלימים, לא יש עוף בעולם שיקחה. כך ישראל, בשעה שהם שלמים במצות, לא יש בכל העולם מי שיוכל להם. כמו שהוא כתוב בפ' בלעם, מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה'. ואח"כ זנו אחרי אלהיהם, ויחר אף ה' בהם:

ועל דא, ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. ומהו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. זהו רק רע כל היום, וזהו רע יאמר וגו':

ועל דא וראית את אחורי. הה"ד, השיב אחור ימינא. וכתוב, אסתירה פני מהם אראה מה אחריהם וגו'. וע"ד בשעה שישראל היו בלב שלם לפני ה'. מה היה. פנים בפנים דבר ה'. ואם לאו, בסטרא דאחוריים. וזהו העריות. הה"ד ערות אביך וערות אמך לא תגלה.

פרשת אחרי מאמר פנים כלפי מטה ואחורים כלפי מעלה

ויש אחור מן קדושה. הה"ד, אחר"י ה' ילכו כאריה ישאג. ואתקרי פנים לגבי מטה, ואחור לגבי מעלה. ואתקרי חול לגבי מעלה, וקודש לגבי מטה:

וזה בקש משה לידע, זה שהיה פנים לגבי מעלה. ואמר ליה, כי לא יראני האדם וחיץ. ואח"כ בקש שיתן נשמה לישראל מן הפנים שהם למטה, ונקראו אחורים לגבי מעלה. ואמר ליה, וראית את אחורי. אתה תראה והם לא יראו, ולא אמר לא תראה:

ת"ח, בחובא דאדם קדמאה, אבדו הפנים עילאין. ובחובא דעגל, פנים תתאין, דאתקרי אחור לגבי עילא. ובכל גלות וגלות אבדו. ואיהו רזא רברבא, וכל דא נרמז בשם ידו"ד. י', פנים עילאין. ה', אחור לגבי י', ופנים לגבי ו'. ו', אחור לגבי ה' עילאה. ופנים לגבי ה', תתאה. ה', אחור לגבי ו', ופנים לגבי רזא דלתתא:

ומאי איהו ידו"ד, דאתקרי אהור לגבי ידו"ד דלעילא, ודא המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים. ידו"ד דלעילא, אדם עילאה. ידו"ד דלתתא, אדם תניינא. ואית דאיהו תליתאה, אקרי אהור, לגבי שמא תניינא. וכמא תניינא איהו פנים לגבי דא. ודא הוא המבדיל בין קדש לחול. ואינון תלת, בחושבן אהי"ה אהי"ה אהי"ה תלת זמנין.

פרשת אחרי מאמר ב' ג' סעודות שבשבת

ד"א ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה. האי קרא אוקמוה חבריא, תחות כפתור עילאה, כפתור די ממנא בכ"ב אתוון. בעיזקא דלעילא, לקטין תרין סטרין, חד עיזקא. וההוא עיזקא איהו בריבועא לארבע סטרי עלמא:

אחידן האי עיזקא מהאי סטרא ומהאי סטרא, דא לימינא, ודא לשמאלא. ההוא דימינא סלקא דרישא, וכד איהו זקפא, נטיל עמיה שית מאה אלף גוברין גברין, אחידן סייפין על ירכין. הה"ד, כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף. וההוא דשמאלא סלקא לבתר כן, וכד איהו זקפא, נטיל עמיה שית מאה אלף מארי דגדפין, אנפין דרחמי. ומתחלפין דימינא בשמאלא, ודשמאלא בימינא:

זקפאן לעילא, עד דאמטו לחד כהנא, דגלי מיומא דאתברי, עלמא. כד מטו תמן, נפיק ההוא כהנא רבא, וקא מברך לההוא כפתור. כיון דקא מתברכא מתמן, מגו עתיקא סבא דסבין סיבתא דכל סיבתין, נפיק טלא דבדולחא, ונגיד לההוא ראש דכהנא, ואיהו אמלי להאי כפתור, כיון דאתמלייא, אתמלייא בשית סטרין, לשית יומין דשבתא:

כד נחית מסטרא דשמאלא, ואקריש לההוא בדולחא, אתעביד כגוונא דבדולחא דאבן טבא. וכלהו אוכלוסין אתזנו מניה בכל יומא, ומנהון בליליא. אינון דיממא אכלי בגוונא חד, ואינון דליליא אכלי בגוונא אחרא. אינון דליליא אקרון מתברי טורין וטנרין, אלין לקטין מפלגות דליליא עד דיתתקף שמשא, כיון דאתא שמשא לא לקטי. אינון דיממא, אקרון ילידי ביתא, טמירי היכלא. לא לקטי אלא בצפרא. כיון דאתי צפרא, לקטי כל חד וחד כדקא חזי ליה. אחרנין אית דלקטי לעידן רמשא, וכל חד וחד כדקא חזי ליה:

אינון דליליא, עלייהו כתיב ובבקר היתה שכבת הטל. אלין אינון נזלי טלא דמנא לתתאי, מחולקא דילהון. האי מנא לא הוה ליה גוון, ולא אגליד. אינון דצפרא, עלייהו כתיב, בבקר זרע את זרעך. אלין הוי נזלי טלא דמנא לתתאי, ויהבי גוון לההוא מנא, ומתקא ודובשא:

אינון דרמשא, עלייהו כתיב, ערב וידעתם. ואינון דליליא, הו נזלי בזמנא חדא מסטרא דאלין. מאן דאשאר מניה עד צפרא, כתיב, וירם תולעים ויבאש:

תלת סטרין גליפין הכא, לקביל תלת, היו"ם היו"ם היו"ם. תלת ההי"ן, ה' ה' ה', ולכולהו ההי"ן, תלת תלת אתוון, ואתעבידו תרין עשר, כחושבן תרי עשר שעת דיממא, וכלהו חד, וכלהו יום. תלת שבתי אינון, כלהון יומא חד, שבתא דליליא, שבתא דיממא, שבתא דרמשא. לקבלהון תלת סעודתי, סעודתא דליליא, סעודתא דיממא, סעודתא דרמשא:

סעודתא דליליא, עד לא אתקדש יומא, מתתקני אוכלוסים כלהו תלת קשירין, עאלין גו נהרי דאפרסמונא, אתסחיין בתסירו דוורדי גליפן, מתעברן גו נהר דינור, וסלקין מתמן בקומי. כיון

דסלקין לסטר חוורא, אתסחיין אינון וורדין. סהדו סהדין דשבת בראשית. כלהון דליליא קדישין. לסטר חד לשית שית סטריין:

כד בעא יומא לאתקדשא, קל שופרא אתנגיד מלעילא לתתא, וההוא קלא חולקא דעמא דישראל איהו. בגין דלית קדושא בר כד אשתמע ההוא קלא. וכדין ידיע דאתקדש יומא:

סנדלפון נזירא פרישא, אתעטרא בעטרוי גליפין, רשימאן באתוון דאקרי גלגולא דחד ותריין ותלת ארבע וחמש ושית, ואינון אתוון אי"ק בכ"ר גל"ש דמ"ת הנ"ך וכו':

כדין בוא"ל, רב אסון דאקרי רפאל, אל נא רפא נא, בעותא דקאמר מהימנא דמארוי, ואתר דא אסי למרים. נ"א נ"א הוא בוא"ל, באתוון רשימאן דאל"ף דל"ת נו"ן יו"ד. בי"ת וא"ו אל"ף למ"ד, דא הוא בוא"ל. האי רבס אסוון אסי לכלהו אוכלוסי, ומעבר מנייהו זיוא דחשוכא, דהוה מקרבא גבייהו שאר יומי:

בההוא שעתא מתערי תריין רוחין עילאין, חד מסטרא דאור וחד מסטרא דחשך. ואינון מיכאל גבריא"ל, מתגלפאן לשתיין רבוא אוכלסין, דשלטן בההוא ליליא. ואתעתדן חד לימינא וחד לשמאלא, לכל חד וחד פתורי אתתקנן. בתר דאתחזון כל פתורי דלתתא בהיכלא ידיעא:

כל אוכלוסין דלעילא, אית לון דוכתיין פרישן באי ליליא. וכל חד רב ויקירא בדוכתיה, על כל שאר חילוי, ואינון חיילין ממנן תחות ידוי. מאינון חילוי, מתפרשן תריין עילאין די בהו, ונטלי פתורא חד מימינא וחד משמאלא, וכל פתורא דלא אתקרב בין תריין אלין, לאו איהו פתורא דשבתא, ולא איהו פתורא דקמי מלכא קדישא:

וכד אינון אתתא ובעלה בחדווה, כדין ההוא פתורא מתעטרא. כד אתקריב ההוא פתורא, בשית נהמי דההוא מנא בההוא סטרא. ושית נהמי דההוא מנא בהאי סטרא. דא איהו פתורה דמתעטרא בעטרוי:

אינון תריין דנטלין פתורא, אצטריכו לנטרא פתורא, דלא יתערבו נהמי שית דהאי סטרא, ושית דהאי סטרא. כיון דהאי פתורא, אתקריב קמי ההוא רב ועילאה מינייהו, כדין נטיל חד מהאי סטרא, וחד מהאי סטרא, וקא מברכא עלייהו. כל חד אמר לאוכלוסי, זה השולחן אשר לפני ה'. הכין ז"ה תריין עשר:

על כל פתורא ופתורא, אתמנן תלת סרכין, ורוחא עילאה עלייהו, וההוא רוחא חדי בההוא חדוה, והוא אוריא"ל. ועם כל אוכלוסין דיליה אזיל, על כל אינון פתורין:

שתיין ממנן, טעמין טעמא על כל חד וחד, ואומר המוציא, ומברך להקב"ה. ומאן דטעים בתיאובתא, הכי איתוסף חילא בתיאובתא עילאה. ההוא רוחא דקא שלטא עלייהו, שסלקא נהירו בחדווה:

ות"ח, כדוגמא דאינון מלאכים, דאינון שדין יהודאין, דאכלין בדוגמא דבר נש. כך אית אחרנין עילאה לעילא לעילא, ואינון אכלין ושתיין מאור דשכינתא דאינון נהנין. ודא הוא דאמרו, צדיקים יושבין ועטרוניהם בראשיהן, ונהנין מאור השכינה. ודא האכילה ודאית:

חד את נהיר לעילא לעילא, ואיהי את י'. האי את נהיר, ואנהיר כל אוכלוסין, ואיהי לא ידיע, ולא אתגלייא. תחות האי, אתנהרן חמש אתוון, ופרישן על כלהו אוכלוסין, ואינון אלקי"ם. אתגלגלא את א', ושרייא על אוכלסא חד. וכן כולם:

ות"ח, ביומא דא דשבתא, בעי ב"נ למחזי ביממא ובליליאי, ובעי לתקנא פתורא, ויעביד חידו לעילאין ותתאין:

ות"ח, כד אתי ב"נ מבי כנישתא, יהכון עמיה מלאכין קדישין מהאי גיסא, ומלאכין מהאי גיסא, ושכינתא על כלהון, כאימא על בנין. ובהאי שעתא, יפול מצדך אלף ורובה מימינך וגו', רק בעיניך תביט וגו', כי אתה ה' מחסי וגו', לא תאונה אליך רעה וגו':

כל דא, אם איניש יעיל לבייתיה בחדווא, ויקבל אושפיזין בחדווא. וכד אתי שכינתא ומלאכין, ויחזו שרגא נהרא, ופתורא מתקנא, ואיניש ואיתתיה בחדווא, האי שעתא שכינתא אמרת, זה שלי הוא, ישראל אשר בכך אתפאר:

ואם לאו, שכינתא אזלת, ומלאכין עמה, וייתי יצר הרע עם חיליה, ואתחברו עמהון, ויאמר זה שלי הוא, ומן חיילין דילי. ומיד שורה עליו ומטמאתו, ויסתלק י"ה, מן איש ואשה, וישתאר אשא עם אשא. ומאכלו טמא. וע"ד, ואל תתאו למטעמותיו של רע עין. ודאי פתורא דיליה היא מלאה קי"א צוא"ה. ואין צואה, אלא יצר הרע, שהוא טמא:

וע"ד הבא ליטהר מסייעין אותו. בא לטמא פתחין לו. ות"ח, מלאכין קדישין, ומלאכין מסאבין, אזלין עם ב"נ בכל אתר דאזיל. אם ב"נ זכאה הוא, אזדווגו ליה מלאכין קדישין, וינטרון ליה בכל אתרא דאזיל, הה"ד כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

ואם לאו, יסתלקון מניה מלאכין קדישין, וישלטון עליה מלאכין מסאבין, ואנהיגו לי לגיהנם. ובהאי שעתא, קראתי ואין עונה בשעת דחקו. ובשעתא דשליט עליה רוח מסאבא, או מרעין, או שלטין עליה אוה"ע, סכותה בענן לך מעבור תפלה. וגם תפלתו תועבה.

פרשת אחרי מאמר אשרי משכיל אל דל

ד"א, אשרי משכיל אל דא ביום רעה ימלטהו ה', או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי. ת"ח, דל אתקרי, גברא דלית ליה מדיליה כלום, ולא שאיל פרוטה משום גברא, ואיהו נסתר, דלא גלי דוחקא דיליה לשום גברא. ובשעת דוחקא דיליה, הוא יעשה מריבה כלפי מעלה, ואמר, יותר חייבא אנא מכל שאר גוברין דעלמא, לגברא חד עותרא סגי, ביתא דיליה מלייא מן דבהא, מן כספא, ולי אין לי שום פרוטה בעולם, ולא אית לי לחם לאכול ובגד ללבוש, עד דיחוב קמי קב"ה. וכל איניש דיחזיק במעוזו, ויהיב ליה צדקה, יעשה שלום לי שלום יעשה לי:

ות"ח, כל איניש דאיהו דל וחיב קמי קב"ה, לא חשיב ליה קב"ה חובה, בגין דלאו איהו בדעתיה. ומנא לון. מאיוב, דשעתא דאמר קב"ה לשטן מאין תבא כו', השמת לבך אל עבדי איוב. אמר ליה השטן לקב"ה, אית ב"נ בעלמא, דיהיב ליה מאריה כספא ודהבא ומרגליות ובנים וכל טובא דעלמא, ויהא ביש:

א"ל, הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך. יהב ליה בידוי, וקטיל בנוי, ולא נשאר בידוי כלום. לבתר הדר ואמר, וגע אל עצמו ואל בשרו. עד דקב"ה אמר ליה, הנו בידך אך את נפשו שמור:

בההיא שעתא נפק איוב מדעתיה, ואמר הכי, הטוב לך כי תעשוק. הטוב זה העושק שתעשה לי. אבי ואמי עשו הגוף. ואתה התחברת עמהם בשותפות, ונתת בי נפש ונשמה. הנפש שהוא שלך,

אמרת אך את נפשו שמור, והגוף שעשו לי אבי ואמי, אמרת עשה בו כל מה שתרצה, וכי הוא טוב זה העושק שתעשה לי:

ד"א אשרי משכיל אל דל, מהו דל. אדם שימות בלא בנים. יצאה נשמתו ממנו, בשעת פטירתו מן העולם, ראה מה אמר עליו הפסוק, יד ליד לא ינקה רע. ואם נשאר לו בן בעולם, אם יחזיק בו א', וילמדנו תורה, יעשה שלום לי. וביום רעה ימלטהו ה'!

פרשת אחרי מאמר בזכות בנו ניצל מדין גיהנם

ות"ח, גברא חד אזיל לבי טורי קרדונייא, הוא ותרין עמיה, וחמא גומין בקיעין דאשא, ותננא נפיק מן גומין. ושמע גברא חד דאמר ווי ווי. אמר, ודאי אתר חד מן דוכתי דגיהנם הכא:

אדמוך וחזא בחלמיה לאינש חד, והדא גדישא מן קוצין על כתפוי, ותרין ממונין מן גיהנם עאלין נורא תחות גדישא דמן קוצין, ואיתקד. והוה צעיק. והווי אמרין ליה תרין מלאכין קדישין, שלוחין מן השופט דלעילא דדן ליה, את שבקת להקב"ה ולמלאכין דיליה, דהווי נטרין לך בעלמא דין ובעלמא דאתי, ואת עבדת רעווא דקוצין, דאינון רשעים, דאינון מסטרא דסמאל ונחש. הקוצין ישרפו אותך:

א"ל להווא חייבא דגיהנם, מאן את. אמר יודאי חייבא אנא, וממונין דגיהנם לא מדכרין לי שמי. ותלת זמנין דיינין לי ביומא, ותרין בליליא. אמר ליה שמא דדוכתך ידעית. אמר ליה, גלילא עילאה. ושבקת בר בעלמא:

אמר ינוקא שבקנא. ואנא קצבא הוינא. ומן בישין סגיאין דעבידנא בקדמיתא, הווי דיינין לי מפי, ומרגלי, ומידי. ומלאך שהוא ממונה על הקברות, אומר לי בשעתא דדיינין לי, אוי למי שנשבע לקיים את התורה, ונשבע על שקר. ווי לקרקפתא דלא מנחא תפלין מעולם. ואו לידים ששמשו בהבלי העולם. ואוי לרגלים שהיו הולכים בהבלי העולם:

בשעתא שהיו מלקין אותי מכות מרדות, אמרתי כל מה שעשיתי. ובאה נשמת, והמלאך שהיה ממונה על נשמת, ונתנו כתב אחד מכל מה שעשיתי. ונשמת עשתה עדות עם המלאך, ואמרו, ע"פ שנים עדים או שלשה עדים יומת המת. וע"ד, משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. ומאן איהו. דא נשמתא, דהיא מעידה על בר נש בשעת מיתתו:

איתער משינתיה ההוא גברא אזיל, לגלילא עילאה, ואמר לגברא חד, חזיתא לינוקא דאיהו בן קצבא, דמית בזמן פלוני. א"ל, ינוקא דא דאת שאיל עליה, אינו אזיל בבי מטבחיא, ואיהו רשע כאבוהי, כך וכך יהא ליה, ולאבוה, ולמיניקתא דיניקא ליה. אזיל למדרשא חד, שמע לינוקא דהוה אמר, אם תבקשנה ככסף וגו':

אזל לבי מטבחיא, וחזא לינוקא דהוה משחק עם הנערים בבי מטבחיא, א"ל, ברי, זיל עמי, ואזל עמיה, ואלביש יתיה, ויהב ליה לרב חד דהוה אוליף ליה אורייתא, עד דרבא רביא וקרא. ועבד ליה, דיימר הפטרה בבית הכנסת, ועבד ליה דיתפלל. עד דקרא וזנה ואתחכם יותר, עד דקרו ליה רבי:

ההוא ב"נ מית דהוא אבוהי דינוקא, דהווי דיינין ליה, אתא בחלמא לחכם דא ואמר ליה, רבי, כמה דנחמת לי, ינחם לך קב"ה. בשעתא דאמר בני הפטרה בקהל, אפקעי לי מן דינא. בשעתא

דעבר לתפלה, ואמר קדיש, קרעו לי גזר דין מכל וכל. ובשעתא דאתחכם, יהבו לי חולקא בגנתא דעדן, ודא הוא חלק, דאמרי חלק לעה"ב, חלק שיש לכל צדיק וצדיק בפני עצמו. ועאלו לי עם הצדיקים בישיבה דילהון:

ובשעתא דאתחכם יותר, וקרו ליה רבי, אעטרו לי בכתרא, דצדיקיא אתעטרין ביה. ויהבו לי אכילה ושתייה, מההיא שנהנין מזיו השכינה. ודא הוא דאמרי, צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. וכל גברא דנהנה מזיו השכינה, כאלו אכל ושתה. ובשבילך רבי, זכינא לכל האי יקר. זכאה חולקך, שבשביל דא אית לך חולקא עילאה יתיר, בעלמא דין, ובעלמא דאתי. וזכאה איהו, מאן דזכי דישבוק ברא בעלמא.

פרשת אחרי מאמר י"ח אלף עולמות

ענין י"ח אלף עולמות. רבי שמעון אומר, עד שלא ברא הקב"ה את עולמו, הוה הוא ושמייה סתים בגויה. סליק ברעותא למברי עלמא, כיון דסליק ברעותא, אסחר נקודא דסתים, ואסחר תחומיה בהיכליה. ופשיט פשיטו לתלת סטרין ולא יתיר:

מגו דנקודא דא, נפקו כחדא תלת נקודין, ואתיישרו תרין בחד גוונא, וחד לתתא. ואיהי נקודה דאפיק אלין תלת, עאל ואתטמר באמצעיתא, ועד דלא עאל, סליק ואיגניז:

בשעתא דנפקו אלין תלת נקודין, ודליגו מגווה, נפק מגו סתימא דסתים, חד בוצינא ידיע ולא ידיע, טמיר ולא טמיר, ומדיד משחתא סתימא, מנקודא דא לנקודא דא. אתפשטו נקודין גו חילא דבוצינא, ומדיד אלף עלמין סתימין, דעין לא ראתה, מן דא נקודה לדא נקודה. ואתאחידו תרין נקודין כחדא. ובין נקודה לנקודה, אלף עלמין. מדיד אלף מגו נקודה תנינא, עד נקודה דלתתא, ועבד משחתא בפשיטו דאלף עלמין אחרנין. וכלהו עלמין סתימין. ואלין, אינון תרין אלפין שנין דקיימא אורייתא, עד לא איברי עלמא. כדין עאל אורייתא, נקודה סתימא באמצעיתא, ואשלים להאי סטרא, ולהאי סטרא. ואשתכחו להאי סטרא תלת נקודין, ולהאי סטרא תלת נקודין:

כיון דאתעביד דא, אתפשטו נקודין מהאי נקודא להאי נקודא אחרא, נהורא דנהיר, ואתלבש נקודה דא בנקודא דא. דליג מהאי נקודא אחרא סתימא, נקודא אחרא, ואתלבש דא בדא:

נקודה סתימא דברא כלא בטש, ובגין דקיימא באמצעיתא, אפיק נקודה אחרא, עמודא דקיימא באמצעיתא בין אינון נקודין דנפקו, דאינון לבושין להני סתימין:

[עד הכא תרין נקודין סתימין, דאתפשטו ואיברו מגו נקודה סתימא, עבדו אומנות דא, בההיא נקודה סתימא. ההוא נקודה דלתתא, דאסחר בין אינון תרין, אפיק כנקודא דלעילא, תרין נקודין דלתתא. ומאינון נקודין לבושין דקא אמרן:

וההיא נקודה עיקרא דכלא, אפיק ודליג מניה נקודה אחרא, דקיימא באמצעיתא, בין תרין נקודין אלין דלתתא:

עד הכא, אינון נקודין לבושין לנקודין עילאין כדקא חזי. ואינון שית נקודין, דנפקא מגו תלת נקודין סתימין, דאינון שית בנקודא עיקרא דכלא, דאשלים לכל סטר:

אלין נקודין לבושין, דאינון שית, כל חד אפיק תרין, ואיהו עאל באמצעיתא, ואתלבש בתרין נקודין אלין, ואתעבידו לבושין להאי נקודה דנפקו מתמן:

ואע"ג דאמרן דאינון שית, ארבע נקודין מנייהו הו, דאפיקו כל חד וחד תרין נקודין, לאתכסאה ולאחלבשא בהו, ואתעבידו תמנייא נקודין, דאינון לבושין לד' נקודין. לבושין לאינון עילאין סתימין. עד הכא נקודין דציורא דעלמא עילאה:

כיון דאצטיירו נקודין, נפק בוצינא, ועבד משחחא, ומדיד אלף בין נקודא לנקודא. ובין כל נקודא ונקודא אשתכחו, מדידו ומשחחא דבוצינא. באלין נקודין תמנייא אלף עלמין מתפשטין. תמניא נקודין דאתאחדן בהו אלין משחתי, אקרונ תמנייא אלף עלמין גניזין, אשתכחו משחתי באתגלייא, ונקודי דאתכסיין, שיתסר אלף עלמין:

ומן שית נקודין לבושין אלין, אשתכחו תרין דאינון באמצעיתא דנקודין, על כל חד אלף עלמין, אשתכחו תמניסר אלף עלמין, דאזיל בהו קב"ה בכל יומא. וכל עלמא ועלמא גניזו וסתים מן דא. ועל כלהו כתיב, כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. וכתיב עין לא ראתה אלקים זולתך.

פרשת כי תצא מאמר מת בלא בנים בא פעם ב' לעולם

רבי שמעון אמר, נפשא, דהיא משפעא דיסודא עילאה, כד איהי חבת, אשא דלעילא שלטא עליה. זינא בזיניה. ובגופא שלטא אשא דלרע. ושלמא על כל ישראל:

ומאן דאמר, דאמן דאזיל מהאי עלמא בלא בנין, דאתי זימנא אחריתי לעלמא הדין, אמר קשוט:

ועוד. אינון חייביא דשאטין באוירא, עד דמרצו חובייהו, ובתר נכנסין פעם שניה בגוף, כדי לצרף אותו, ואם יצדק, שוב אינו נכנס פעם אחרת. ואם לאו, פעם שלישית. שנאמר, הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. ואם ח"ו לא יצדק באלו השלשה פעמים, שוב אין לו תקנה, וזהו הכרת תכרת. וע"ד בעי ב"נ לאזדהרא בנפשיה, דילמא אתא זימנא אחרא:

ואית לנא ראיא מגדב ואביהוא, כדכתיבנא, דמיתו פלגי גופא הוּו בגין דלא אנסיבו. ועוד אית לנא סמך, מענין יבמה יבא עליה. בגין דלא ישתרש זרעיה, ולא יצטריך למיתי זימנא אחרא בגוף. ותו אוליפנא מאונן, דאמר הכתוב ביה, לבלתי נתן זרע לאחיו:

ועוד ראיא אחרא, יולד בן לנעמי. וכי לנעמי יולד, והלא רות ילדתו. אלא ללמד, שזה עובד הוא היה מחלון, ומית בלא בנין:

ובגין כך תחמי, ב"נ צדיק ורע לו. דילמא זימנא אחריתי אתא לעלמא, ולא הוה זכאי כל כך, ומת בענין זה, וכדו השתא כד עאל להאי עלמא, מנכה חוביה, והדין הוא צדיק ורע לוץ וכמו כן רשע וטוב לו. דילמא אתא זימנא אחרא, ומת בלא בנין, והוה זכאי ולא גמור, והשתא משלם ליה מזכותיה בעלמא דין. ודא הוא כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם:

והא דאמרן כי ישבו אחים יחדיו. ר' יצחק אמר, כי ישבו אחים, שיכירו בלבם שהם אחים. כמד"א, וישב ה' מלך לעולם. במה דאשתמודעין דהוא מלכא על כולא:

ומת אחד מהם ובן אין לו, הא אם הווי ליה בנין, לא אצטריך. רבי תנחום אמר רבי יוסי, יבמה יבא עליה, למאי אצטריך. דלא לאמעוטי מדמיונא דכליל כל דמיונין:

רבי יצחק פתח, יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו. יש אחד, דין הוא ב"נ דיתפטר מעלמא הדין חסר מן טבתא, דהוא חד, ולית ליה זכותא למעבד תניין. דתניא, א"ר יצחק, האי מאן דאתפטר מן עלמא הדין יחיד בלא תניין, איתמעטי וישתיצי מדמיונא דכליל כל דמיונין:

טובים השנים מן האחד. מ"ט. משום דכתיב אשר יש להם שכר טוב בעמלם. א"ר יצחק, ת"ח, דכתיב קרא, כי אם יפלו האחד יקים את חברו, בההוא דמיונא. ואילו האחד שיפול, ואין שני להקימו.

פרשת כי תצא מאמר היבום

רבי יהודה שלח ליה לר' אבא, אמר, אתון דקיימתון קמי מאריהון דמתניתין, מ"ט יבמה יבא עליה להקים שם המת, ולא באשה אחרת:

שלח ליה, פר"א למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח. איתרגיש רבי יהודה, ואמר, ודאי דא היא רזא דחכמתא, משמע דאמר שאפה רוח, רוח ממש:

ואזלא הא כהאי דא"ר יוסי דכתיב, ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו, ובאו ממש. א"ר יצחק, ומתפרש מלה, במאי דכתיב באות נפשה דמשמע דאפילו ארוסה, ואפילו בעולה אתיין בתועלתא דהאי מלה:

והיה הבכור אשר תלד יקום וכו'. ומ"ט הבכור, ולא השני ולא השלישי. א"ר יודן, הבכור והראשון על כל פנים של מת הוא, ודעתייהו דתרויהון בזווגא קדמאה במיתא.

פרשת כי תצא מאמר החליצה

תניא, א"ר יוסי, ועלתה יבמתו השערה אל הזקנין, האי מלה חוצפא אתחזי. א"ר יהודה, ח"ו דחוצפא הוא, אלא לאתחזאה טיבו דבעייה למעבד עם מיתא, ואיהו לא בעי, ולפיכך עבדית ליה קלנא קמי כולא:

מאי קלנא עבדית ליה. דכתיב, וירקה בפניו, להכלם בפני הכל, אשר לא יבנה את בית אחיו. וקרא כתיב, וירקה ואמרה ככה כו'. כמד"א, ואביה ירק בפניה הלא תכלם:

רבי אבהו אמר ר' יוחנן, צהבה וירקה רוקא, דמתחזי לכולא דאיהו רוקא, ולא מים, ולא דאתכסי בעפרא:

ההיא איתתא, דאתת לקמיה דרבי שמעון, ורמת רוקא, וחזי בה דאכלת בההוא שעתא, ולא הוי מתחזי רוקא, ולא אתעבדת ההוא יומא, ולבתר אמלכו ואזדווגו דא עם דא:

ומי עביד ר' שמעון הכי, והתנן אי אמלכו קודם דתסתלק קמי דיינא יאות, ומדתשרי סינייה קמי דיינא לא:

א"ר יהודה, שאני ההיא איתתא, דעד לא עבדו דא עם דא, אלא דארמית רוקא למחזי, ולא הוה כשרא ואזלו ואזדוגו דא עם דא לבתר:

וחלצה מעלו, כמד"א חלץ מהם. רבי יהודה אמר רבי חייא, כתיב, אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך, וכי מנעל מטהר את המקום, או מטמא את המקום. אלא א"ר אבא, מלמד שצוה לו הקב"ה בדרך כבוד להתפרש מאשתו מכל וכל. במשה כתיב נעליך, וביהושע כתיב נעלך, שלא יתפרש מאשתו מכל וכל, אלא לעתים מזומנים:

כי המקום אשר אתה עומד עליו. מקום יש לך במעלה גדולה משאר בני אדם, מדרגה הנקראת קודש. וע"כ נצטוה להתפרש מאשתו בדרך נעל. אף כאן נמי האי נעל פרישות אשה:

א"ר יוחנן, צריך האדם לבטוח בקונו, וליקח אשה, ולהוליד בנים, שלא ילך ערירי לעולם הבא. דתנן, מאי דכתיב ערירים ימותו, דכל מי שאין לו בנים בעולם הזה, הוא כאלו לא נברא ולא היה, ונקרא ערירי מן העוה"ז, ומן העולם הבא:

דא"ר יוחנן, מאחר שהאדם נושא אשה, ומוליד בנים. נקרא עבד ה'. ונוחל העולם הזה, והעולם הבא. דכתיב, להניח ברכה אל ביתך:

משל למה הדבר דומה, למלך שנתן פקדון לשלשה בני אדם, האחד שמר את הפקדון. השני אבד את הפקדון לגמרי. השלישי טנף את הפקדון, ונתן ממנו לאחר לשמרו. לימים, בא המלך לתבוע פקדונו. אותו ששמר הפקדון, שבחו המלך ועשאו נאמן ביתו. השני שאבד את הפקדון, האבידו מן העולם, וצוה שלא יהיה לו שם ושארית, השלישי שטנף את הפקדון, והניח ממנו לאחר, אמר המלך, הניחו לזה עד שנראה האחר, היאך יעשה ממה שהניח זה בידו, ובין כך לא יצא מבית המלך:

זכה האחר, יצא זה לחירות. לא זכה, אמר המלך, תנו לזה עונש על שטנף את הפקדון, וישאר הפקדון שלו. רב הונא אמר, כיון דעאל עאל:

ואי טנף את הפקדון ולא הניח ביד אחר לשמרו, מוציאין אותו מבית המלך, עד שיבא אחר ויתקן מה שטנף זה, והפקדון מוציאין אותו מידו של זה, ונותנין אותו לזה שתיקנו:

רבי חייא אמר, כתיב ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. כיון דאמר נשמת חיים. אמאי ויהי האדם לנפש חיה. אלא, ע"מ כן נתן הקב"ה נשמה באדם, שיהיה לנפש חיה. במערבא קורין ליולדת, חיה:

ותו. אלקים אפיק זינין לזיניה, והאי הנשמה. והנשמה מתחלקת ומתרבה בגוף, בעוד שהיא בגוף, וכיון שיוצאה מהגוף, מתרבה ביותר, ומשגת מה שלא תוכל להשיג בעודה בגוף:

ותכף שנפרדת מהגוף, רוצה להדבק באלקים, ובגין דלא אפיקת גופא, דהוא זיניה, כמה דאפיק אלקים נשמתא דהוא זיניה, לא מתקבלת, וחוזרת ושואפת עד שתכנס בגוף אחר, כדי לקיים זרע ולשוב להדבק בגוף הטהור והזך והנקי. ומי שלא הניח בנים, לא מזדקק ליה. הה"ד, באות נפשה שאפה רוח:

רבי שמעון אמר, האי מאן דלא אשתאר בתריה גזעין לשרשא. נשמתיא אשתיצי מן ההוא דמיונא דכליל כל דמיונין, עד דמתגלגלא, ואיתורקת ממאנא למאנא. כמד"א, ולא הורק מכלי אל כלי. מאי תקנתיה. כתיב, ובא גואלו הקרוב אלין וגאל את ממכר אחיו:

רבי יהודה אמר, מתגלגלת עד די תשכח מאנא דכשרא לאתתקנא. ואי ההוא פורקא לא הוי, קוזטיפא דבודיטא אתבר. ועל האי אתקרי, ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. וכתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי:

הילכך א"ר אבא, כתיב בצלם אלקים עשה את האדם. מה שמא דא אפיק זינין לזיניה. כך בעי ב"נ לאפקא זינין לזיניה.

שיר השירים מאמר ד' רוחות שבנשיקות

רבי רחומאי פתח, ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה', הא הכא ארבע רוחות, ולא זכה בהם אדם, זולתי מלך המשיח בלבד:

והכתיב מארבע רוחות באי הרוח. ארבע לא כתיב, אלא מארבע רוחות. זהו רוח שלם:

אמר ליה היאך. אמר ליה, זה הבא מתוך אהבת נשיקה. היאך נשיקה מאהבה אינו אלא בפה, ומתחברן רוח ברוח, וכל אחד מהם כלול משתי רוחות, רוחו ורוח חבירו, נמצאו שניהם בארבע רוחות. וכ"ש הזכר והנקבה בהתחברם, שם ארבע רוחות יחד. והבן הבא מהם, זהו רוח הבא מארבע רוחות. כמה דאת אמר, מארבע רוחות באי הרוח, וזהו רוח שלם:

רבי ברכיה אמר, יתיב הוינא על פילי דרומי רבתא, וחמינא חד בר נש דהוה אתי, נפקנא לגביה, אעילנא ליה בגו ביתאי. בדיקנא ליה, במקרא במשנה בתוספתא ובהגדה, ולא אשכחנא ביה. נזיפנא ביה, ולא אתיב לי מידי. אפיל גרמיה אחורי דשא, ודמך. אמינא, הוא וכלבא ייכלון כחדא:

דהכי א"ר מניומי סבא דגוש חלבא, מהו והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רועים וגו'. לא ידעו שבעה, אלו עמי הארץ, שהם עזי פנים ככלב, עזי נפש בכלא. מאי טעמא. מפני שלא ידעו הבין. דקב"ה לא אשרי קדושתיה בגווייהו, ועל דא אינון עזי נפש. ובג"כ הוא וכלבא ייכלון כחדא:

כד איתער, קם וקריב לגבי פתורא, מאיך רישוי ולא אמר מידי. חמינא ואסתכלנא בעינוי, דחייכן. אמר לי, ודאי מאורחוי דמרך אתרחקת, דהוא תקין פתורא עד דלא ייתי אדם, ועד דלא יפקוד ליה, ויבדוק ליה, אי תוסיף למהך באורחא דא, לא יתקיימון לך בנין. מיד אהדר ואמר, ייחון לך, ויתקיימון לך:

אמינא ליה אמאי אהדרת מלה ואתנחמת. אמר לי, אסור ליה לבר נש למיליט גרמיה וכל שכן אחרא, בגין דקללת חכם אפילו על תנאי יתקיים. אמינא, הכי הוא ודאי, דכתיב עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, ואתקיים. ואת בדיקנא בך, ולווטך לאו כלום:

פתח ואמר, ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. קללא דא על תנאי, וקב"ה מחיל לחוביהון בגיניה דמשה, ואעפ"כ אתמחי מפרשתא מעלייתא באורייתא, בפיקודא דעובדא דמשכנא, ואיהי פרשת ואתה תצוה. דהוה ליה למיכתב שמיה דמשה בכל מלה ומלה,

ובכל פיקודא ופיקודא דתמן, ואתמחי מכל ההיא פרשתא, דלא אדכר תמן. הוי קללת חכם אפילו על תנאי, אתקיים:

כיון דארגישנא ביה, קמנא ואותיבנא ליה ברישא דפתורא. אמינא, והא לבתר ואתה תצוה אמר משה האי מלה. א"ל, אין מוקדם ומאוחר בתורה:

שאילנא ליה במקרא במשנה ובתוספתא ובהגדה, והוה בקי בכולא. אמינא אמאי בקדמיתא לא אתיבת לי, כד בדיקנא בך. אמר, שינתא אניס לי. תרין יומין הוו דלא דמיכנא. והשתא דשינתא אתא לעיני, לא אתיבנא לך:

לבתר דאכל ושתה, פתח ואמר שיר השירים. ש רברבא, והיא תנינא מסופא דאתויי דאלפא ביתא. ב דבראשית רברבא, והיא תנינא משירותא דאלפא ביתא, מאי טעמא:

בגין דשי"ן רזא דרתיכא עילאה, ועל דא איהי בתלת סמכין, דהא אבהן אינון רתיכא. וכל שיר השירים רזא דרתיכא עילאה איהי, ובג"כ שירותא דיליה בשי"ן. כ, איהי ביתא דעלמא, דעובדא דעלמא איהי:

וע"ד אתוון דקיימין בשירותא דספרין ד' אינון. דהא כגוונא דאיתעבידו, וכההוא רזא דילהון, הכי אתוון רשימין ברישא. ואינון אתוון רברבן, דסלקן על כל שאר אתוון. וההוא את רזא וסתרא דכל ספרא:

ואלין אינון:

א דדברי הימים. ב דבראשית. מ דמשלי. ש דשיר השירים. אלין ד' אתוון בריש ספרין, אינון אתוון רברבן. ומאן דידע בהו, יגדע רזא דכל ספרא. וההוא את אוליף רזא דכל ספרא:

א תיקונא דיליה, דיוקנא וסתרא דאדם בתרין גוונין. רישא דלעילא, איהו נקודה קדמאה דשלטא על כלא, בגליפו, דאתעטר לאתפשטא תחותיה, וא"ו דאיהו רזא ודיוקנא דאדם. הוא, ובת זוגיה דלת דלתא, דאתאחדת מסטרוי. ודא איהו שלימו דאדם:

בגוונא אחרא, באמצעיתא דיוקנא דאדם, ואתאחידא ביה מתרין סטרין, כגוונא דדרועין, מסטרא דא ומסטרא דא. ודא א, דיוקנא ורזא דיליה, אדם איהו. טעל דא רשימא אל"ף, ברי"ש ספרא דדברי הימים, דהא לא אתא ההוא ספרא אלא לאשלמא אדם בסטרוי ודרגוי, באינון תולדין דיליה, למהוי כולא חד אדם שלים:

ב איהי ביתא דכל עלמא, מסחרא לתלת סטרין, עילא ותתא וכל עובדין כלילן בגווה, סחרא תלת סטרין דכל עלמא, ואשתאר סטרא דצפון דלא אתבני, דאיהו מדורא בישא, דתמן שרת רעה דכל עלמא. כד"א מצפון תפתח הרעה:

ועל דא, ב' איהי ביתא ובנינא דכל עלמא, איהי בריש אורייתא, רברבא רשימא, לאחזאה על כל ספרא:

וספרא דא כעובדא דבראשית, אתעביד, ברזא דשמא דארבעין ותרין, כליל בעובדא דבראשית. ועל דא רזא דספרא ברישא ב. סיומא דספרא מ. ברזא דארבעין ותרין אתוון אסתלק:

מ' פתיחא, רזא דנוקבא שלימתא, אשת חיל מתעטרא בעטרהא. ועל דא, כל ספרי דמשלי, לא איהי אלא תושבחתא דהאי אשת חיל, ולמיטב דעתא דבני נשא, לאסתמרא מאשה רעה. כמה דאתאמר, לשמרך מאשה רעה, ולא תקרבא להאי אשת חיל, בפולחנא עילאה, ועל דא מ רברבא בריש ספרא, על ההוא רזא אזלא:

ש, דא איהי מתייחדא ברזא דרתיכא עילאה, דאבהן אינון רתיכא עילאה. ואברהם ויצחק אחידן דא בדא, וכלילן דא בדא. ויעקב עאל באמצעייתא, ואסכים לתרין סטרין. ועל דא מתייחדאן כולהו, ברזא דעלמא עילאה:

ובגין כך, תושבחתא דא, ברזא דרתיכא עילאה איהי, דאתיחדא במלכא דשלמא כולא דיליה, ובג"כ איהי רברבא. ובג"כ אתייחדת בריש ספרא, לאחזאה, דכל ספרא על רזא דא אזלא ואתתקן. ועל דא, את דא אתחזיאת שבחא דכל ספרא. בההיא שעתא קמנא ונשיקנא ליה, ותבענא מניה דימחול לי, ומחל לי:

פתח ואמר, אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך. כמה אית ליה לבר נש לאסתמרא בהאי עלמא. האי קרא אתיבון לחברייא, דהכי אצטריך למיכתב, אל תתן את פיך לחטיא את נפשך, כד"א, נפש כי תחטא, ולא אשכחן קרא דכתיב ובשר כי יחטא, ויאות הוא:

אלא הכי מסקנא, דאסור ליה לבר נש למשתעי מלי דזנותא אפילו באיתתיה, בגין דיתקשי, וייתי להרהורין בישינ אחרנין, ויהא דש באידריה, ויזרע חטין אחרנין:

הה"ד, אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. דא בשר קדש דכתיב והיתה בריתי בבשרכם. ואל תאמר לפני המלאך, ההולך לימינו של אדם, אל תאמר דברים שאינן כהוגן, אלא כל דברוך בנחת ובמשקל. מאי טעמא. מפני כי שגגה היא. וחייב על זה קרבן שגגה:

ועוד. שעל זה, למה יקצוף האלהים על קולך. מפני שהקול יוליך אותו עוף השמים, ועמיד אותו לפני הקב"ה:

וחבל את מעשה ידיך, על חטא הבשר. מאי טעמא. מפני שכל אדם שיש לו ברית קודש, אין יכולים אותם השולטים בגיהנם להכניסו לשם. ובלבד שישמור אותו. ואם לא שמר אותו, מעבירים ממנו, ומשחיתים ומחבלים אותו. שזהו מעשה ידיו של אדם. ואחר כך מכניסים אותו בגיהנם, ואין להם על מה שיסמוכו. השתא ברי, הוי זהיר בכבוד חבירך יותר נגופך:

פתח רבי יהושע ואמר, גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלהי. גם צפור, תמן תנינן, עבד קב"ה בארעא, אתרין ודוכתין קדישין, עילאין יתיר משאר דוכתי ישובא. וכלא כגוונא דיצירה דבר נש. דקב"ה בריר ההוא זרעא, ומנפציה, כהאי דמבריר ומנפץ חטין, תבנה לחוד, וקש לחוד, עד דבריר חטין על דוכתייהו:

כך נטל קב"ה תלגא מתחות כורסי יקריה, וההוא תלגא מתחממא בכמה גוונין, ואטיל להו בגו מייא דאתתא. מהכא, דאיתתא לא מתעברא עד דתושיד מייא, ובאינון מייא אטיל דכורא תלגא, דא הוא זרעא דאיהו מחובר כחדא, יתיר מההוא דאתתא, כגוונא דתלגא לקביל מייא:

לבתר דאטיל ליהקב"ה גו מייא, בריר ליה ונפיץ ליה, ועבד בקדמיתא טיבורא, דאיהו נקודה חדא מגו ברירו דתלגא, וההוא טיבורא, איהו נקודא דציון:

ומתמן אתפשטו ארבע חוטינן, לארבע סטרינן דעלמא, מזרח ומערב צפוטן ודרום. מההוא חוטא דאתמשך מסטא דמזרח, אתעביד מניה גופא. שארי במזרח, וסיים במערב. גופא איהו ארעא דישראל. אתרשים באתווי אדנ"י. אדון ורבון כל עלמא:

מההוא חוטא דאתמשך מסטרא דדרום, דאיהו ברירו דכל תלגא ותוקפיה, אתעביד מניה דרועא ימינא, ואיהו ברירו דעינוגא. ודא ג"ע, דעאל ביה אדם הראשון, ואיהו לעינוגא דנשמתין, ודא טמיר וגניז, ימינא דכל עלמא:

מההוא חוטא דאתמשך מסטרא דצפון, אתעביד מניה ואתברי דרועא שמאלא. ודא גיהנם. מההוא פסולת דתלגא. ואיהו לעונשא דנשמתין דחייביא:

רישא איהו בשמיא אתתקן. והוה עלמא בלא רישא, עד דאתבני בי מקדשא. כד איתקם משכנא, איתקם רישא:

פומא דכל עלמא דאתתקן ברישא, סיני. והוא רשים האי פומא גו מייא, מברירו דתלגא. ירכין וכל שאר איברים, בכל שאר ארעא:

וכשם שהאשה יש לה צירים וחבלים בשעת הלידה. כן כשבקש הקב"ה להוציא הארץ לאור העולם, היו המים עולים ויורדים, יעלו הרים ירדו בקעות. מה עשה הקב"ה. הוציא מן הקרקע רעמים וזעות, ונסו המים. הה"ד מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון. ויצאה הארץ. ונשארה נמוכה מלוכלכת, כולד הזה שיוצא, נמוך כמת, ומלוכלך מהלידה:

וכשם שמפעפעין את הולד עד שיתעורר, ונותנים אש ונר לגבו, לחממו, ומראה להאיר. כך עשה הקב"ה בארץ, כשיצאה מתוך המים. וכולא חד קרא, הה"ד קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל מיד רגזה ותרעש הארץ:

ע"כ נסתם הפה, עד שבאו ישראל, והפה נפתח בראשו בשמים, וזה סיני שנתנה בו התורה, ושם נתתקן הדבור:

וכשנכנסו ישראל לארץ, נסתם הפתוח. ונפתח הסתום. הסתם הפה, שלא היה בו הדיבור, משנסתלק משה. הפך מן האדם. נפתח הטבור, בהמ"ק. ומשם אוכל מה שאמו אוכלת, ושותה ממה שאמו שותה. וכל העולם נזון מתמצית ארץ ישראל:

ובג"כ, דוכתין ואתרין אינון בעלמא, בשבחה אלין על אלין. גן עדן דאיהו דרועא ימינא דכל עלמא, אית ביה דוכתין ואתרין, לשבחה אלין על אלין ותמן הוא עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע:

ובחד היכלא מינייהו, אית אמר טמיר וגניז מכולא, ולית מאן דידע בההוא אתר, בר חד צפור, דאתי בכל יומא תלת זמנין, ומצפצפא בגו אילני דגנתא, ואמר גם צפור וגו':

ובההוא צפור ידעין נשמתין סימנייהו, בזימנא דאודן ומשבחן, ובזמנא דמשתדלן בחכמתא למנדע, וההוא צפור עאל בההוא היכלא, ואיטמר ואגניז ולא ידע. ודרור, דא היא נשמתא קדישא, דסלקא לעילא והיא בת חורין:

ד"א ודרור קן לה, דא יובלא, דכתיב וקראתם דרור. קן לה בחכמתא עילאה. צפור ודרור, דא לעילא, ודא לתתא. אשר שותה אפרוחיה, מאן. האי דרור, שנת החמישים, דאפיקת מינת שית אפרוחין, והאי צפור:

אינון אפרוחין, תיאובתא דילהון, לגו תרי מדבחן, מזבח הפנימי, ומזבח החיצון. נטלו ממזבח הפנימי, ויהבו למזבח החיצון. מלכי ואלהי, מלכי:

דא מזבח החיצון. ואלהי:

דא מזבח הפנימי:

מזבח החיצון, תיאובתיה תדיר לגבי מזבח הפנימי, ולעולם לא שכיך מלזמרא בשירין ותושבחין, הה"ד, שיר השירים אשר לשלמה:

כל זמן שהגר דולק על הפתילה, והפתילה כתיקונה, האור מאיר וצח, והכל נהנין ממנו. וכ"ז שהפתילה נעדרת, והשמן חסר מן הפתילה, האור נסתלק, ואין מי שיודע באותו אור כלום:

כך, כל זמן שישראל היו מתוקנים ומסורגלים כפתילה זו, אור של מעלה היתה דולקת עליהם, ואומרת שירה, ואינו משתכך לעולם. כדוגמת האור על הפתילה, שאינו משתכך לעולם, לנגד מעלה. ואותו השיר הוא מעולה שבשירים, קדש קדשים. נעדר הפתילה, כביכול נעדר האור, ונסתלק, ואין מי שיודע בו:

ושלמה צווח ואומר, וזכור את בוראך בימי בחורותיך, היה מתקן ומסרגל עצמך במצות ובמעשים טובים, בימי בחורותיך, בזמן שהמאור ההוא לוהב בפתילה:

ד"א על האור ההוא בזמן שהפתילה מתוקנת אמר לנגד אותו האור, וזכור את בוראיך. התעורר לנגד הקב"ה בשיר ותעורר האהבה:

עד אשר לא יבואו ימי הרעה, בזמן שהלבנה מתמעטת, ותשלוט הרעה, והימים שלה הם ימים שאין בהם חפץ, עד אשר לא תחשך השמש, זה נהר היוצא מעדן, דכתיב ונהר יוצא מעדן. דכתיב בו, ונהר יחרב ויבש. והאור, זה האור שברא הקב"ה, ונתעטף בו, והוא ימינו. הה"ד השיב אחר ימינו:

והירח, הוא הים המתמלא מאותו נהר, הה"ש אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש. והכוכבים, אלו שנים עשר מזלות הידועים לה. ושבו העבים, אלו שרי אומות העולם. אחר הגשם, אחר בכייתן של מלאכי השרת. דכתיב, מלאכי שלום מר יבכיון:

ביום שיזועו שומרי הבית, אלו שומרי החומות. דכתיב על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים. והתעותו אנשי החיל, אלו הם ששים גבורים סביב לה, ובטלו הטוחנות, אלו הם אוכלי הקרבנות. כי מעטו כנפי החיות. וחשכו הרואות בארובות, אלו הם עיני ה' המשוטטות בכל הארץ, והם שבעה עיני ה':

וסוגרו דלתים בשוק, אלו הם השערים שכולם ננעלו, זולתי שערי דמעות שלא ננעלו. בשפל קול הטחנה, סוכת דוד שנפלה ושנשפלה לעפר, וקולה שהיתה משוררה תמיד בשיר האהבה שפל. וישחו כל בנות השיר, הם המלאכים הנחלקים במשמרותיהם על השיר, מהם, משוררים ביום, ומהם משמרות משוררים הלילה:

גם מגבוה ייראו, כי גבוה מעל גבוה שומר. ושומר זה מזה, ומקבל זה מזה, בנעימה ובקדושה. ובחורבן בית המקדש, יצתה מארה, ודין חזק מצוי לפניו. וגבוה יירא מגבוה ומדינו:

וחתחתים בדרך, כתיב הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. ובאותו דרך, היה יורד ובא הטל מראשו של הקב"ה, וכל שמחה, וכל טוב, וכל רצון, באותו הדרך היה בא. ובחרבן בהמ"ק, תבירו על תבירו באותו הדרך נמצא, וכל רוגזא ואימתני ותקיפא ודינא, בהוא דרך הווי:

וינאץ השקד, כמה דאת אמר, וישקוד ה' על הרעה. וכתיב מקל שקד אני רואה וצמיחת השקד אחד ועשרים יום. כך מי"ז בתמוז, עד תשעה באב. ומיום שהשקד מציץ, הפרח אין מוציא פרי, עד כ"א יום:

ויסתבל החגב, יותן הסבל על שכמו של בית דוד. ותפר האביונה, זו עבודת בית המקדש למטה. וצווחין בני נשא, ולא מתענון. מאי טעמא. כי הולך האדם אל בית עולמו, מסתלק הכבוד למעלה למעלה, ואינן צווחין ולית מאן דישגח בהו. בגין דאיהו אסתלק לבית עולמו, דנפק מיניה. ועל דא אשתכח מארה, וביש, ומות, ומאורעות רעות בעולם. וספדין וצווחין בכל יומא. דכתיב, כי עלה מות בחלונינו:

עד אשר לא ירתק חבל הכסף, חוט של חסד שנמשך מלמעלה למטה. ותרוע גולת הזהב, דאיהו נחתא בהוא חוט. נשבר החוט, נפל הגולה. ותשבר כד על המבוע, שהתורה נשתכחה בגלותא, ואותו המשאב יופיא"ל השר, לא שאב ממעין התורה, ובני אדם נבוכים בה:

ונרוץ הגלגל אל הבור, ומלאך המשחית ניתן לו רשות לחבל בכל יום. וישוב העפר אל הארץ כשהיה, ויכלו כל הנשמות, והעולם יכלה, והעפר שהכל נהיה ממנו, ישוב כבתחלה, ויהיה העולם חרב כשהיה. והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ויתחדש העולם כבתחלה, ובאותו זמן כתיב, ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו. אתא ר' עזריה ורבי מרנוס ונשקוהו ברישיה. קרא עליה, לב נבון יקנה דעת ואזן חכמים תבקש דעת.

מדרש איכה

שלחו להו בני בבל לבני ארעא קדישא, לן יאות למבכי, לן יאות למעבד הספדא על חורבן בית אלהנא, על דאתבדרנא ביני עממיא, ואית לן למיפתח הספידא, ולפרשא אלפ"א ביתא, דשלח מארי עלמא להספידא דחורבן ביתיה:

שלחו להו בני ארעא קדישא, יאות דאתון אתבדרתון ביני עממיא, ואתון לבר מראעא קדישא, ויאות לכו למבכי עלייכו ועל גרמייכו, דנפקתון מנהורא לחשוכא, כעבדא דנפיק מבי מאריה. אבל אנן אית לן למבכי ולמעבד הספידא, ולן שדר קב"ה ספרא דהספידא, דאנן בנהא דמטרוניתא, ואנן מבני ביתה, וידעין יקרא דמארי עלמא. ולן יאות למבכי, ולפרשא אינון אלפ"א ביתי"ן:

ואנן יתמין בלא אבא ואמא, ומסתכלין עיינין לכותלי ביתא דאימנא, והא אתחרב, ולא אשכחנא לה. דהות ינקא לן בכל יומא, ביומין קדמאין, משפירו דילה. והוית נחיימת לן, וממללת על לבנא, כאמא לברה. כד"א כאיש אשר אמו תנחמנו וגו':

והשתא אסתכלן עיינין לכל סטר, ואתר בית מותבא דאימנא אתבלבל, והא אתחרב. נבטש רישא לכותלי ביתא ומותבה. מאן ינחם לן, ומאן ימלל על לבנא, ויגין עלנא קמי מלכא:

כד הוינן חטאן קמי אבונא, וסליק רצועא לאלקאה לן, איהי קיימת לקמן, ומקבלת מלקיותא דמלכא, בגין לאגנא עלנא. כד"א והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו כו' ובחבורתו נרפא לנו. והשתא אימא לית לן, ווי לן, ווי לכו. לן יאות למבכי, לן יאות למספד, לן יאות לפתרא אינון מילין דמרירו, לאודעא להו, לאינון דידעין למבכי מלין דהספידא:

נקרב בכל יומא לגבי ערסא דאימנא, ולא נשכח לה תמן. נשאל עלה, לית מאן דישגח עלן. נשאל לערסא דילה, אתבלבלא. נשאל לכורסייא, נפלת. נשאל להיכלין דילה, אומאן אינון דלא ידעין מינה. נשאל לעפרא, רשימו דעקבתא לית תמן:

נשאל לאיגרא, הא איגרא אתיב לן, דתמן יתבה מבכה ומייללת עלן ואזלת מבכה, מווחת ברזל מרירו עלן, מאיגרא לאיגרא. כמה דאת אמר, מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות. נשאל לאורחין ושבילין, כלהו אמרין דשמעו קל מרירו דבכיה, דמבכה על בנהא, ולא ידעין לאן אסתלקת:

לן יאות למבכי, לן יאות למיספד. ננשק עפרא דרגלהא, ננשק אתר בגי מותבה, ננשק כותלי היכלא, ונבכי במרירו. אנן נפתח בהספידא, דחמינן בכל יומא כל האי. נבכי תדיר ולא איתנשי מרירו דבכיה מינן.

מדרש איכה מאמר כי יום מהומה ומבוסה

פתחו אינהו ואמרי, איכה ישבה בדד העיר, כתיב כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו'. כי יום. חד יומא אית לקב"ה, רחימא דנפשיה, כלילא מכל שאר יומין, שית יומין כלילין ביה, והוא כללא דכלהו. ועל דאסגיא חובין, אסתלק לעילא, לבי עלמא דחיין:

כדין מתחות שפולי משכנא, קם יומא דמרירו, יומא דבכיה, יומא דצערא, יומא דאיקרי מהומה ומבוסה ומבוכה, ועאל בגו משכנא, ושיצי וסאיב. ורבונא דמשכנא, אזל וערק ואתתרך מגו מותביה לגו טורא דלבר, ולגו טורא דחרוב, ומשכנא אשתצי ואתחרב:

לבתר, נחת ההוא יומא עילאה, דאסתלק, שאל על משכניה, והא אתחרב. עאל ואשגח על מארי דמשכנא, מטרוניתא רחימתא דנפשיה, והיא אתתרחת וערקת, וכל בניינה סתיר. כדין שארי למגע, גועא בתר גועא, כנהימו דתרנגולא על נוקביה. הדא הוא דכתיב, מקרקר קיר, נהימו כתרנגולא. קיר, רבון שליטא:

ושוע אל ההר, עביד שועה וצווח לגבי טורא, דערקת תמן מטרוניתא. עביד שוע צווח וקרי בנהימו דבכיה איכה. איכה רחימתא דנפשיה, איכה שפנינתי שלימתי, איכה יחידתא דילי, דאתיחדא עמי ביחודא. איכה דהוית נטלא בכל יומא, חמש ועשרים אתוון דיחודא, ואתקריאת כ"ה על דא:

אחתי ברתי אמי, לאן אזלת, לאן פנית למיהך. אנן דשמעין בכל יומא קרקורא דא דרבונא, לן יאות למבכי, לן יאות למספד, לן יאות למפתח איכה. איכה ישבה בדד וגו'.

מדרש איכה מאמר ואיבה אשית

רבי לויטס חוזאה פתח, ואיכה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך. דבבו סגי הוה מן יומא דאתברי עלמא, על עילה דעיטא דנחש, מההיא שעתא דאתלטייא, אתדחייא מקמי תרעא דמלכא, והוא כמין תדיר בין גדרין דעלמא, בין אינון גדרין דאורייתא, כל אינון דדשין בעקב, באינון גדרין, נשיך לון:

ווי דאשכח, ווי דנשיך. ווי על דבבו בישא דאתנטיר. על דבבו בישא דהוות ליה בהאי אשה, דאתקריא אשה יראת ה'. דבבו ביש נטר לה מן יומא דאתברי עלמא, עד דתבר לה בתבירו, למשכב לעפרא:

"איכה" ישיבה "בדד" העיר "רבתי" עם "היתה", אסתכל באתוון דריש כל תיבה ותיבה, ותשכח נטירו דבבו בישא, דאתנטרא, עד דאתחרב בי מקדשא. איב"ה רע"ה ברישי אתוון, אתנטיר לה לההיא אשת חיל, בתבירו דבי מקדשא, למשכב לעפרא:

הדא הוא דכתיב, "כאלמנה" רבתי "בגוים" שרתי "במדינות" היתה "למס", תקרא למפרע ברישי אתוון, ל"ה בשבר"ך. בתבירו דבי מקדשא, בתבירו דכנישתא דישראל, דבבו בישא אדביק ל"ה בשבר"ך:

איכה דאתדבקת לההיא איבה רעה דא, קל דנחש, קל מרירו דבכיה ברקיעין. אלין קראן איכה, ומסטרא אחרא קראן איבה. הדא הוא דכתיב, ואיכה אשית בינך ובין האשה, בין סטרא דא, ובין סטרא דא, אשתכח בחרבן בי מקדשא. ובקרא קדמאה, אתרשים כלא למנדע דהאי כ"ה, אדביק לה איב"ה רעה, דנטיר לה מיומא דאתברי עלמא:

איכה ישיבה בדד, רבי הרכינס פתח, ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע. ויגרש את, דא כנסת ישראל. בחרבן בי מקדשא, דאתתרכת בתירוכין, דאשתלחת בשלוחין, כרסייא דמלכא נפלת. 4

מדרש איכה מאמר ויגרש את האדם

ויגרש את, דא כרסייא דמלכא. ווי דאתתרכת, ווי דנפלת. האדם ההוא דשליט על כורסייא, דכתיב ביה ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם כו'. נפלת כרסייא, נפל כלא:

וישכן, ההוא דתריך לדא, אשכין ואשרי יישובא אחרא, בהיפוכא. בשעתא דאתחריב בי מקדשא, סליק לכבוד עילאה לעילא, ואזעיר דיוקניה מכמה דהוות. וכורסייא נטיל מניה ואתפרש:

כביכול אשרי לג"ע עם כרבים לתתא, ואתפרש מההוא כבוד עילאה. ואשרי לההיא להט החרב, למיקם בדוכתא דרבנותיה, למיטר ולמישאב ולמסתיר, ההוא אורח דאנגיד מעץ החיים:

ושלמה מלכא צווח ואמר, תחת שלש רגזה ארץ כו' תחת עבד כי ימלוך כו' ושפחה כי תירש גברתה. שפחה לגו, גבירתה לבר. איכה ישיבה בדד, מאי בדד. כמא דאת אמר, בדד ישב מחוץ למחנה מושבו.

מדרש איכה מאמר ויניחיהו בגן עדן

איכה ישבה בדד, ר' חנינאי ורבנן פתחי קרא באדה"ר. ויקח ה' אלקים את האדם ויניחיהו בגן עדן וגו'. ויקח, במה לקחו. ר' חנינאי אמר, לקחו בדברים. כד"ק את אהרן. ורבנן אמרו, לקחו ברות. כד"א, היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך:

ויניחיהו בגן עדן, כדי להיות לו מנוחה, לדעת ולהכיר החכמה והתורה. דא"ר חנינאי, התורה לימדה הקב"ה לאדם. הה"ד, אז ראה ויספרה וגו', ויאמר לאדם. והיו מלאכי השרת מקלסין לפניו:

עש שראה סמאל בשמים, ונתקנא בו, וירד מן השמים כדמות צל על נחש. הנחש נראה, והצל עליו, תקפא וחילא דיליה:

קריב ההוא נחש לגבי איתתא, דדעתא קלה מן האיש. מכאן דאתתא לא אתפתת, אלא באתתא אחרא. ויאמר אל האשה אף כי אמר אלקים, מיד פתח באף. מהכא, דבתחלת דבריו של אדם ניכר מי הוא. כך הוא פתח באף, להודיע מי הוא:

נטל סימן זה, אם תקבל, אם לא תקבל. והמשיכה בדברים, עד שפתחה באות מ"ם, ואמרה מכל עץ הגן אכל נאכל. מיד נטל הנחש האות, וישם אותה על זרועו השמאלית, והיה ממתין על וא"ו תי"ו מפיה, כדי להיות מו"ת נכון לפניו.

מדרש איכה מאמר ותרא האשה

התחיל לפתותה, עד דכתיב, ותרא האשה, בטעמא סגי ותקיף. מלמד שפרחו האותיות וא"ו תי"ו, וסלקו להתחבר עם אות מ"ם. ואות מ"ם היתה עולה ויורדת, ולא היתה מתחברת עמהם, עד שנתפתת:

ופרחו וא"ו תי"ו, ד' זמנין, ואקיפו לאות מ"ם לד' סטרין. דכתיב, ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה ותפקחנה עיני שניהם. הא ד' זמנין ו' ת'. מלמד, שסבבו לאות מ"ם לארבע צדדין, והמ"ם באמצע, מות בכל סטרין:

כמד"א, כי עלה מות בחלונינו. דא סמאל, דאיהו חד מחלוני שמיא. ועל דא מי גבר יחיה ולא יראה מות. מיד שלט בה, והטיל בה זוהמא. נחת קודשא בריך הוא למיחמי, ויתחבא האדם ואשתו:

תא חזי, קודם שחטאו, היתה השכינה עטרה על ראשיהם, להיות בשבילם שורה על העולם. כיון שחטאו, כביכול, תש כחה, ואסתלקת ולא שליטת. וקב"ה שארי לקונן, ואמר איכה, מה תהא מינה, שלטנותא אעזו מינה. אוף הכא בחורבן בי מקדשא, שולטנותא אעזו, וקב"ה שארי למיספד, ואמר איכה מה תהא עליה.

מדרש איכה מאמר קול ברמה נשמע

איכה, רבי פנחס פתח, קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים וגו'. איכה, רבי פנחס פתח, קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים וגו'. בשעתא דאתחרב בי מקדשא, ואתוקד. אתא קלא ואיתער על קברי

אבהן קדמאי, ואמר, אבהן קדמאי, אתון דמיכין בשינתא, ולא ידעיתון צערא דעלמא, בניכון דגדלתון בצערא, אעילתון בהימנותא סגי דקב"ה, הא מיתו, והא אתקטלו, והא אזלו בגלותא בין שנאיהון, ידיהון מהדקן לאחורא, מייתין בכפנא בתיהון אתוקד. אן רחמין דילכון, אן מהימנותא דילכון, קומו איתערו לגבייהו:

מיד אתערו אבהן ואמהן, ואזלו לגבי משה, אמרו ליה, משה רעיא מהימנא, אן אינון בנין, אן שבקת לון. מיד איתער משה, ואזל עמהון לגבי יהושע. אמר ליה, בני אבהן אלין, בני ישראל, דפקדני קב"ה עליהון, ושבקית לון בידך, אן אינון:

אתיב יהושע ואמר, רבינו משה, בארעא קדישא שבקית לון, ופליגית לון ארעא על פום עדבא, כמה דפקדתני, וכלהו שבקית גבר על אחסנתיה ועל עדביה:

ומיד אזלו כולהו לארעא קדישא, ואשכחו לה דאתחרבא, דלא אשתמע בה קלא. עאלו גבי מקדשא, וחמו דאתוקד. עבדו ביה הספידא, עד דאשתמע קל מרירו דבכיה לרום שמיא, וכל מלאכי עילאי בכו עמהון לעילא:

איתער קב"ה ואתא לגביהון, ואשכח לון ממררין בקל בכיה, גו עפרא דמקדשא. אמר לו, רחמינ דנפשאי, מה אתון הכא, מה לידידי בביתי:

קם אברהם סבא בקדמיתא, אמר קמיה מארי דעלמא, את ידעת דאזלית קמך באורח קשוט. עשר זמנין נסית לי, וקיימת בכלא. בני אן אינון, לא שמענא קל מליהון בארעא דאומית לי, לקיימא להון בה:

אמר ליה קב"ה, אי אברהם רחימא דנפשאי, ובשר קדש יעברו מעליך. בטילו מינייהו ברית קדישא, ופלחו ע"ז, ועל דא איתקפת רוגזאי בהון, ובגינך אוריך לון כמה זמנין, ולא תבו קדמי:

כיון דשמע אברהם כך, אמר ימחו על קדושת שמך כל אינון חוביהון ביני עממיא, עד שיהא רעווא דילך לאתבא לון לגבך. וכל כלוה כגוונא דא, ואזלו להו:

אשתארת תמן רחל, וארימת קל בכיה במרירו דתמרורים, אמר לה קב"ה, רחל, מה את מבכה. אמרה קמיה, ולא אבכה, בני אן אינון, ומה חטאן לגבך. אמר לה עאלו צרתי לרמי, ואעילו לה בביתי. מיד אמרה, וכי לא עבדית אנא יתיר, דאעילנא צרתי בביתי:

דתנן, בשעתא דכתיב, ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא, אמר הזדווגי לגבאי, אמרה ליה אין, אבל אחתא אית לי קשישא מינאי, ומסתפינא מאבא, דרמאה איהו. מיד ויגד יעקב לרחל, כי אחי אביה הוא ברמאותא:

מיד יהב לה סימנין. כיון דעאלת לאה בההוא ליליא, אמרה רחל, השתא מתכספא אחתי, אזלת ומסרה לה סימנין:

ועל דא אמרה לגבי קב"ה, ואנא לא עבדית יתיר, דאעילנא צרתי בביתי. ואת דכתיב בך, רחום וחנון ארך אפים, הוה לך לאעברא על חוביהון:

ובכל מה דאמר לה, לא קבילת תנחומין. הה"ד, קול ברמה נשמע וגו' כי אינון. לא בעאת לקבלא תנחומין. מ"ט. בגין כי אינון, כיומין קדמאין לאשראה בינייהו, והא אסתלק לעילא:

ובגין דכי אינון בגו בנהא, לא קבלית תנחומין, עד דאומי לה. דכתיב, כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה:

כמה דעבדת רחל, אוף הכי שכינתא לעילא. כדמתרגם קל ברום שמיא אשתמע, שכינתא מבכה על בנהא. בההיא שעתא דאיהי הות מבכה, אתערו לגבה שתין רבוא משריין עילאין, וכלהו איתערו בכיה לגבה:

בההוא שעתא, אשתמע קלא לרקיע ערבות, ואזדעזעו מאתן אלף עלמין, דהוו גניזי מן יומא דאתברי עלמא, עד דאשתמע ההוא קלא לרום שמיא. ומאן איהו. דא רקיע כעין הקרח הנורא, דאיהו על גבי החיות:

עד דאתגלית אימא לברתא, ואמרה לה, מנעי קולך. כדין אתפרשת מתמן, ואזלת היא וכל אוכלוסהא בגלותא. ואצטריכו לאתבדרא לכמה סטריין, למהוי גלותא לכולא, והיא ישבה בדד:

רבי נחוניא אמר, איכה, מאן אמר דא. ההוא רוח עילאה נעימאה, עלמא דאתי. וע"ד, תיבה דא רוחני איהו, ולא אית בה שותפו כלל, לאו לישן ושיניין, ולא שפון כלל:

אימא שאלה על ברתה, דא קרקורא דקיר, אדון רבון רב ושליט, ישבה, ולא עומדת, בתחלה עומדת, וכל אוכלוסיה עומדים, השתא יושבת ושוממה. בדד, כד"א בדד ישב, כמאן דמסאיב במסאבו, ושפחה כי תירש גברתה, ההיא דהוות מסאבא, יתבא בדוכתהא:

שלחו להו בני בבל לבני ארעא קדישא, יאות דאתון צריכין למבכי, ולכון יאות למספד, ולמעבד אבלא, במחזיכון היכלין דאימא חריבין, ואתר ערסה דאתהפך באבלא, והוא לית תמן, ופרחא מנכון, ולא ידעתון מינה:

תימרון דאיהי עמנא גו גלותא, ונחתת דיורה בגוונא. אי הכי, אנן צריכין למחדי, דהא יחזקאל נביאה חמא לה הכא, וכל אוכלוסהא:

ודאי, על דא אנו צריכין למבכי, ולמספד כתנינא, וכיעני מדברא, דאיהו אתתרכת לבר מהיכלא, ואנן בגלותא, והיא אתת עלנא במרירו, וחמאת לנא בכל יומין בכמה עאקו, בכמה נימוסין גזרין עלנא בכל זמן, ולא יכלא לאעדאה מינן עאקין, וכל אינון מכתשין דאנן סבליין:

שלחו להו בני ארעא קדישא, יאות דאימנא ערקת, ואתתרכת מגו הכילהא, ונחתת לגבייכו במרירו ובקל עציב, כאיתתא דיתבא בלא דעתא, וכגברא דלא יכיל לשיזבא, ויאות לכון למספד:

אבל אנן, אית לן למבכי ולמספד בנהי ומרירו, דאנן חמאן בכל יומא היכלא חריב, ותעלין דמדברא עאלין ונפקין, ושרקין יענים בגויה, ואנן חמאן ובכאן:

ובעוד דאנן יתבין נבוכין, ושכיבין פומנא בעפרא, אנן שמעין קל נעימו דרגלהא, בתלת משמרותא דליליא, נחתת וחמאת להיכלאה, איך חרבין מתוקדן, אעלת מהיכלא להיכלא, מדוך לדוך, וגעת ומייללת, ובכת עלנא ועל נפשנא:

ואנן מתערין לקל נעימו דבכייתה ויללותה. ורוחנא אזלת אבתרה, ופרח לגבה. ולפום שעתא פרחת ואזלת, ולא שמענא, ולא ידענא מידי, דהא אזלת, ואשתארנא נבוכין, דמיכין, בלא רוחא, בלא דעתא. צעקין, ואמריין איכה:

אזלת,

מדרש איכה מאמר שאג ישאג על נוהו

תנינן, בכל ליליא ולייליא, קל מרירות דכאיבא דציו"ן אשתמע מרום רקיעא לתתא, ומתתא לרקיעא. כד"א, ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו:

בשירותא דלייליא, היא אתכוונת בבכיה, ושאגת מרום רקיעא לעילא. נחתת לתתא, לאתר מדבח החיצון, וחמת דוכתה חריב, מסאב במסאבו, וכל אתר לא אשתכח ביה. געת ומיללת, צווחת בקל מרירו, ואמרת, מדבחי מדבחי, פרנסתי דמרויח לי בכמה ניסוכין, בכמה עלוון דכין קדישין:

כל גברין קדישין, רברבן ממנן, הוו מרחחן וחדאן מינך, אכלין עידונין, ופלגין חולקיהון, ברומי רקיעא, יהבו בך ניבלת חסידים קדושים. בני דאתדבחו עלך, ווי לי מדמיהון, וכל גברין רברבין ממנן, נפלו מדוכתיהון לקול צווחיהון:

יתבין לבר צווחין ובכאן, אינון אראלים קדישין, דאת שמיה קדישא הוה מתעטר עלייהו, וביה אינון חדאן וקיימין, לקל בכיותהון את דא פרחא מנייהו, וסלקא לרומי מרומים, ואשתארו כנוקבא דבכאת ומיללת. הה"ד, הן אראלם צעקו חוצה. אראלם בלא יו"ד, צעקו חוצה:

מדבחי מדבחי, לבתר דמרוית לי בניבלות בנין חסידין קדישין, דמסרו נפשיהון וגשמייהון עלך, איתגניזת. אן אשכח לך, אן אשתא דעלך. געת ומייללת ובכת בקל עציב:

שתא אלפי גברי קדישין, בכל סטרא דארבע סטרי עלמא, אינון דהוו אכלי קרבנא בכל יומא, נחתי בהדה, ומיילין ובכין על מדבח דעלוון. ויתיר הו, אלא אתמעטו:

ואפילו אינון דקיימין לבר, ברוח אחרא, דמרוון מאינון אימרין ופדרין. בשירותא דלייליא צוחין געאן ומיילין על האי מדבח. ווי לחמרא דאביד אבוסה, אתר דמתרוה מניה. מאן חמי נהימו דגברין קדישין במטרוניתא, מתתא לעילא, ומעילא לתתא:

בפלגו ליליא, עאל לגו ההיא נקודה דציון, אתר דבית קדש הקדשים, חמת ליה דאתחריב, ואסתאב אתר בית מותבה וערסה, געת ומייללת, סלקא מתתא לעילא, ומעילא לתתא, אסתכל באתר דכרובים, צווחא בקול מרירו, וארימת קלא ואמרה, ערסי ערסי, אתר בית מותבי:

על האי דוכתא כתיב, על משכבי בלילות. משכבי, ערסא דמטרוניתא. געת בבכיה ואמרה, ערסי אתר מקדשי, אתר דמרגלאין טבאן, בי פרוכתא וכפורתא, דהוו סמכין עלוהי תרין אלפין רבוון אבני יקר, סדרין סדרין, שורין שורין, מסתכלאן דא לדא. סדרין דרמונין מתצען עלך לד' סטריין. עלמא קיימא בגינך:

רבון עלמא, בעלי, הוה אתי לגבי, והוא שכב בין דרועי, וכל מה דבעינא מניה, וכל בעותי עביד בעידנא דא. כד הוה אתי לגבי, ושוי בי מדוריה, ומשתעשע בין שדי:

ערסי ערסי, לית את דכיר כד הוינא אתא לגבך בחדוה ובשפירו דלבא, ואינון רביין עולמין, הוי נפקי לקדמותי, בטשי בגדפייהו בחדוה, לקבלא לי:

עפרא דבך, הוה קם מדוכתיה, וחזו איך איתנשיא ארונא דאורייתא דהות הכא, מהכא נפקא מזונא לכל עלמא, ונהורא, וברכאן לכלא:

אשגח על בעלי, לית הכא. אשגח לכל סטר. בעידנא דא כד הוה אתי בעלי לגבי, וסחרניה כמה בנין חסידין, וכל אינון עולמתאן זמינין לקבלא ליה:

והוינא שמעין מרחוק, קל זוגין דפעמונין מקשקשין בין רגלוי, בגין דאשמע קליה עד דלא יעול לגבי. כל עולימתאן דילי, משבחן ואודן קמי קב"ה, לבתר אזלין כל חד על בי מותביה, מחבקן בנשיקתהון ברחימו:

בעלי בעלי, אן פנית, השתא הוא עדנא דהוינא אשגח בך. אסתכלנא בכל סטר, ולית אנת. אן אשגח לך, ולא אתבע בגינך:

דא הוא אתרך בעידנא דא, למיתי לגבי, הא אנא זמינא הכא. הא אתנשית מנאי, לית אנת דכיר יומי דרחימו, כד הוינא שכבת בתוקפך, ומחקקא בדיוקנך, ודיוקני בך, בגין דתשתעשע בדיוקני, בעוד דאנא בגו חילי:

געת בבכיה, וצוחת, בעלי בעלי, נהירו דעיניי הא איתחשך. לית אנת דכיר, כד הוית אושיט שמאלך מתחות רישי, ואנא מתענגא על סגיא דשלם, וימנך מחבקא באחוה ובנשיקין. ונדרת לי דלא תשבוק רחימותא דילי לעלמין. ואומית לי, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, הא איתנשינא מנך:

לית אנת דכיר, כד קאימנא לגבך בטורא דסיני, שלימין שתין רבו דקבילו לך עלייהו, ואתעטרנא לך בהו, יתיר מכל עממיא, והוינא אזלין אבתרך לכל רעותך. וההיא שפחה קטלא בהו, יתיר מכל עממיא, והוינא אזלין אבתרך לכל רעותך. וההיא שפחה קטלא בהו לאלפים ורבוון, ולא אשגחנא. ואתאבידו כלהו במדברא, ושבקית לון תמן, ואעילנא בניהון זעירין לקיימא קמך בארעא דא. ובדילנא לון לקיימא קמך, בגין רעותך:

בעלי הוי דכיר, בכמה בנין קדישין קאימנא קמך בכל דרא ודרא, ביומי דדוד ושלמה בריה. לית אנת דכיר כמה טבאן דעבדו קמך. יאות לך למיזכר חובין, ולא תזכר זכוון. אן אתהפיכו עלך:

בעינא עלך, לית אנת. בעינא על בנאי, לית אינון. בעינא על קדושתא דאתר דא, הא אסתאב. כל עלמא הוה בשלם בגין אתר דא. כלבין לא נבחין בעידנא דא, כולהו הוו בשלם. געה ומייללת, וכל אינון אוכלוסין לעילא. וכלבים צווחין לתתא, בשרותא דמשמורה תליתאה:

נפקת ואתת, קיימא על אתר דמדבחה קטורת בוסמין, געת ומייללת, וסלקת לעלא, ואשכחא חד כרוב מאינון תרין כרובין דהוו בהדה, ומההוא זמנא לא הוה לה אלא חד. וההוא רבייא עולימא דאשתאר, ינקא מינה בכייה ויללותא:

כדין קב"ה אזדמן לגבה, ונחית לה, וממלל עמה. ועל דא כתיב, כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש תקוה לאחריתך. ועל דא תנינן, תינוק יונק משדי אמו, ואשה מספרת עם בעלה. עד הכא פתיחתא, מכאן ולהלאה שירותא דמגילת איכה.

מדרש איכה מאמר וזכור את בוראך בימי בחורותיך

איכה ישבה בדד, רבנן פתחי האי קרא, וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה. האי קרא, אוקימנא ליה בישראל כד הוּו בארעא קדישא. וזכור את בוראיך, הוי דכיר כל אינון טבאן, וכל אינון אתין ונסין, דעבד לך קב"ה ביומין קדמאין, כד הוות רביא במהימנותא, כד"א, כי נער ישראל ואהבהו:

בימי בחורותיך, בזמנא דאיהו איתרעי בך מכל עמין דעלמא. עד אשר לא יבאו ימי הרעה, יומין דזקנה, דשלטין בך שאר עמין, וידרון לך בכל עממא:

בימי בחורותיך, יומין דשתא, דאינון ברירין לך, ונטירו דלעילא עלך. ואינון ד' ירחי דשתא, אדר ניסן אייר סיון. אלין אינון יומין דבחר לך קב"ה בישראל, ועבד בהון עמהון נסין. וכ"י מתעטרא, בבעלה, ואתקריבת בהדיה:

עד אשר לא יבאו ימי הרעה, ימי הזקנה, ימי הרעה ממש, ואינון:

תמוז אב טבת שבט. אע"ג דלא איתגלייא כל כך. וסימנך ושבט לגו חסר לב:

והגיעו שנים, שנים דגלותא, דאזלין ישראל מטולטלין. אין לי בהם חפץ, דתנינן, זמינין ביומא דגלותא, דלא ישתכח בידא דבר נש למיזבן בשוקא, וכדין תכלה פרוטה מן הכיס:

עד אשר לא תחשך השמש, דא קלסתר פנים של שכינה, מלעילא ומתתא. מתתא מאן אינון. מארי מתניתין דהוו בארעא דישראל, פטישי דפרזלא, מהדקין טנרין, ותלשין טורין רמאין:

והאור, זה התלמוד ירושלמי, דנהיר נהורא דאורייתא, לבתר דאתבטל דא, כביכול, אשתארו בחשוכא. דכתיב, במחשכים הושיבני, זה תלמוד בבלי, דאזלין ביה בני עלמא במחשכים:

והירח, אלין אינון הבריייתות, דהוו נהירין נהירו דחכמה סתימאה. והככבים, אלין אינון משכילים דהוו בארעא קדישא, כל אינון תנאים ואמוראים, דכל עלמא קיימא בגינייהו. דכד הוו קיימי כחדא, הוה אמר בר נש לחבריה, מגו מלה דא דפרח מפומי, אנא חמא מה דיהא יומא דא, או למחר, כך וכך:

ד"א עד אשר לא תחשך השמש, נהירו דקלסתר פני שכינה, דהוה נהיר לה בכל יומא, ומהוה נהירו עלמא אתקיים, וישראל שראן על ארעא לרוחצנו:

והאור, אור שברא הקב"ה במעשה בראשית, דהוה נהיר מסייפי עלמא לסייפי עלמא, ואתגניז והקב"ה הוה נהיר, ואפיק מיניה חד חוטא דימינא דקב"ה, ואחיד לסיהרא. ובהוה זימנא כתיב, השיב אחור ימינו:

והירח, דכתיב צדק ילין בה. והככבים, מלאכי השרת, שהיו באים בה וידועים אצלה, ובטלו מקיומיהו, ואלין איקרון מלאכי שלום. ושבו העבים אחר הגשם, דכתיב מלאכי שלום מר יבכיון:

ביום שיזועו שומרי הבית, אלין תלת ב"ד, דהוו אולפי תורה בלשכת הגזית. והתעוותו אנשי החיל, אלו סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה. ובטלו הטוחנות, אלו כהנים ולוים, וכלהו משמרות דהוו קיימי בירושלים:

וחשכו הרואות בארובות, אלין נביאים וצופים, דהוו חמאן בנבואה וברוח הקדש. וסגרו דלתים בשוק, דבני נשא צווחין, ולית מאן דיתיב עלייהו, דהא כל תרעין ננעלו, מן יומא דאתחרב בי מקדשא, ובטילת עבידת בית אלהנא:

בשפל קול הטחנה, אלין אינון כותשי קטורת, דהוו יהבי קלא בכל יומא, בכתישו דיליה. ד"א קול הטחנה, קלא דשכינתא, צווחא בכל יומא, שובו בנים שובבים, ולית מאן דישיגח בה:

וישחו כל בנות השיר, אלין אינון דסלקין בדוכנא בכל יומא, ומנגני ניגונא דשיר. כל, לאסגאה מלאכי עילאה לעילא, דהוו מתחלקי משמרות לעילא, לקבל אינון משמרות לתתא. שחו אלין דלתתא. כביכול, אף אלין דלעילא שחו. גם מגבוה ייראו. ואע"ג דמגבוה הוו ננסא, הוו דחלין:

שחו אינון בנות שיר, בגין דהא פ' אלף לויים, הוו ידיהון מהדקן לאחורא. כד מטו לנהרות בבל, כנוריהון הוו תליין על אילנין דתמן. הוו שאלין לון לנגנא. ואמרי, איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר. נשכו בשניהון בוהני ידיהון וכתרו לון, ולא יכילו לנגנא, וקטלו לון:

וחתחתים בדרך, דהא הוו אזלין בריחיין על צואריהון, ומהדוקא דהוה תקיף, הוו נפלו אצבעותיהו באורחא. וירמיה הוה לקיט לון בטליתיה, ונשיק לון, ובכי עלייהו. והוה אמר להו, בני, ולא אמרית לכו, תנו לה' אלקיכם כבוד בטרם יחשיך וגו'. ועל דא כתיב, על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר כו':

וינאץ השקד, מן יומא דנציץ אילנא דא לבלבין, עד יומא דעביד איבה, חד ועשרים יומא נינהו. כך מי"ז בתמוז עד ט' באב, כ"א יום בינייהו, הה"ד, מקל שקד אני רואה:

ויסתבל החגב, דאתיהב מטולא על כתפוי דזרעא דדוד. ותפר האביונה, דאתבטל עבידת בית אלהנא. כי הולך האדם לבית עולמו, דא הוא כבוד, דאסתלק לעילא. ובני נשא צווחין, ולית מאן דישיגח בהו:

עד אשר לא ירתק חבל הכסף, אתר דכהנא מקטיר קטורת על מדבחא דלגאו. ותרין גלת הזהב, דא הוא בית קדש הקדשים, דתמן כרובים דדהב. ותשבר כד על המבוע, דא מלכות בית דוד דאיתבר:

וישוב העפר על הארץ כשהיה, יתחרב בי מקדשא, ויהא כעפרא. והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, דא שכינתא, ואסתלקותא דרוח נבואה מן עלמא:

רבי יודאי פתח, ביום שיזועו שומרי הבית, אלין תנאים ואמוראים, דהוו נטרי עמא דארעא דישראל, ואזדעזעון מדוכתייהו:

והתעוותו אנשי חיל, כד"א, ויש בם אנשי חיל. חובא דבני יעקב, דהוו אנשי חיל, וסבלי עוות דינא, כד"א, האל יעות משפט. קבילו עוות דינא. אינון אנשי חיל. דכך אורחי דנחש, לבתר דקטיל לבר נש, אהדר ונשיך ליה נשיכו בלא רחמין, דא איהו עוות דינא:

שלחו להו בני ארעא קדישא, יאות דאתון אית לכון למבכי, כמאן דבכי מרחיק. דהא אבלא ובכיה ומספדא בנהי ומרירו לא מטא לכו. דהא רחצתין רגליכון, ולא בעיתו לטנפא לון כמלקדמין. כד"א, רחצתי את רגלי איככה אטנפם.

מדרש איכה מאמר ב' עשרה הרוגי מלכות

אבל אנן דשכנין בין גדרי נחש, וכמין לן בכל יומא, קטיל, ונשיך, ואנן חמינן בעיינין עוות הדין דאתעביד ביננא, באינון אנשי חיל, די ביומיהון שתיק, ולא בעא דינא. דדחיל מינייהו דחילו סגי, ולא יכיל לקיימא קמיהו וכיון דעברו לההוא עלמא בתיובתא, קיימא נחש קמי קב"ה, ותבא דינא:

ודייק קרא דכתיב, וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת. אמר קב"ה לנחש, יוסף לא היה איש. ונמצא בידו וגו', הא בידיהון לא אשתכח אהדר וקאמר, כי ימצא גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא:

תמני מאה שנין הוה קיימא ההוא נחש ותבע דינא. ואנן תנינן, מאן דאתחייב בתרי דינין, אתדן בחמירא. ווי מאן דקביל עונשא על חובין, דהא מיתה מכפרה על חובין, ואהדר לקבל עונשא אוחרא, ווי די התעותו אנשי החיל, וסמאל ונחש קיימו לתבעא דינא:

על דא יאות לן למבכי ולמספד, דקרתא קדישא אשתארת בדד מכל טבין דהוו בה. בההיא שעתא נחת סמאל ובלבל עלמא, ואעיל רוחא דא במעוי דההוא רשע מלכא דרומי, ותבע דינא מתקיפי עלמא. ווי לדא, ווי לעלמא, עוות דינא לא אשתכח מן יומא דאתברי עלמא, כדא:

איכה בניך עמודים דעלמא, קיימין סמכין, דעלמא קיימא עליהון, ואנא מתעטרא עליהון בכל יומא. היך התעוותו ע"י דנחש, היך התעוותו רוחין קדישין, לאתלבשא בלבושין נכראין אחרנין, למידן לון בקלנא סגי, ווי לדא, ווי לעוותא דא:

מאן חמא גו גנתא דעדן, בשעתא דאתמסר דינא לעילא. עשר מרגלאן שפיראן, נהירו דכל גנתא, בין כל אינון אילנין. מתפשטין ונפקין כלהו לבר. וכל אינון אילנין דגנתא דעדן, צווחין ואמרין, ווי דהתעוותו אנשי החיל. ונטורי תרעא דגנתא דעדן מזדעזען, אינון כרובים, סלקין ונחתין, ולא יהבי דוכתא לאפקא אלין נהורין:

כד אתפשטו מגו נהורין דלבושיהון. ועילאין ותתאין צווחין לקדמותהון, ואינון נטורי חומות לעילא מזדעזעין, וכל חיילי רום שמייא בכאן ומייללן. מאן חמא לאימנא געת ומייללא נחת לגבי כרובים, נטורי תרעין דבגנתא, ואינון מזדעזעין. סלקת אימנא, וחד כרוב בהדה:

וכדין להט החרב המתהפכת, שננא סגי, בטש לגו תרעין, ונפקו אינון עשר נהורין. עילאין ותתאין צווחין, ווי לעלמא, ווי לדרא:

אנן יאות לן למספד כתנים, כד נחתת אימא, ולא אשכחת לון תמן בגנתא, וכל אינון נהורין ובוסמין, געאן ומייללן, כדין געת ומייללת. אינון כרובים נטורי תרעין בכאן ומייללן, פתחין בבכיה, אנן עאכ"ו יאות לן למבכי על כולא, ועל עוותא דא:

תו פתח, ויצו אל יוסף לאמר וגו' אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם וגו' ויבך יוסף בדברם אליו. חובא ליה עבדו, והוא מכפר כולא, ומכפר על חובייהו. כיון דאיהו מחיל, מאן אית ליה לתבעא על חובייהו. הוי והתעותו אנשי החיל. עוות הדין סגי, הוה לאינון אנשי החיל, ווי לן, מאן ינחם לן:

אמאי הוה עוות דינא דא. בגין דהא אימנא אתתרכת וערקת, ואזלת לה, ובגין דא עוית דינא אשתכח, דאשתכחא בלחודהא ההוא דאשטנא עלנא, ולא הוה מאן דימחי בידיה, ויטעין עלנא טענתא. על דא אתמסרו בידהא כל תיקוני דאימנא:

דאלו אימנא אשתכחת תמן. לגו משורת הדין אעלת לון. על דא היא בכאת, על דא היא מייללא, על בנהא דאתגלו, ודאתקטלו, ודאשתציאו על מגן:

ובדינייהו לא אשתכחת, ועביד ההוא נחש רעותיה בהו, ועל דא כתיב, ובפשעיכם שולחה אמכם. שולחה אמכם, דלא תהא זמינת בדיניכון, איכה ישבה בדד בההוא שעתא, דאיהי הות נסבה טענת בנהא, ובגינה אתקרע דינא:

וכד אינון עשר מרגלן נפקו מגן עדן, לאתלבשא בלבושין אחרנין, כלהו לבושין אתמסרו בידא דנחש, בר חד, דאיהו ראובן. דכתיב וישב ראובן אל הבור:

ועל דיהב עיטא למרמי לבירא, איתפס איהו בבירא, ואשתזיב. ודא איהו רבי אליעזר הגדול, כד תפשוהו למינות, ויהבוהו בבירא, ואשתזיבת נשמתיה דראובן.

hebrew.grimoar.cz